

Tutkijoiden erillissota

Suomalaisten historiantutkijoiden
erillissotakeskustelu 2000-luvulla

Heikki Petteri Kainulainen

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Poliittinen historia

Pro gradu –tutkielma

Joulukuu 2013

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Politiikan ja talouden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Heikki Petteri Kainulainen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Tutkijoiden erillissota – Suomalaisten historiantutkijoiden erillissotakeskustelu 2000-luvulla			
Oppiaine – Läroämne – Subject Poliittinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Joulukuu 2013	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 100
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Suomessa on oikeastaan heti jatkosodan alusta lähtien keskusteltu siitä, käytiinkö sotaa itsenäisesti vai liitossa natsi-Saksan kanssa. Erillissotateesin mukaan jatkosota ei liittynyt samaan aikaan käynnissä olevaan toiseen maailmansotaan, vaan oli erillinen Suomen ja Neuvostoliiton välinen konflikti, ja Suomen Saksalta saama taloudellinen sekä aseellinen apu ei sitonut sitä Saksan koalitioon. Sodan aikana erillissotateesillä haettiin oikeutusta sodalle sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Sodan jälkeen erillissotateesiä käyttivät ensimmäistä kertaa sotasyllisyysoikeudenkäynnissä syytettyinä olleet henkilöt puolustuksensa strategiana. Siitä lähtien keskustelu erillissotateesin pätevyydestä on siirtynyt enemmän historiantutkijoiden harteille.</p> <p>Tämä tutkielma käsittelee suomalaisten historiantutkijoiden käymää erillissotakeskustelua vuosina 2000–2012. Historiantutkijoiden käymässä erillissotakeskustelussa on löydettävissä useita eri vaiheita. Tutkielman tarkoitus on erottaa 2000-luvun erillissotakeskustelu selkeästi yhdeksi vaiheeksi erillissotakeskustelun historiassa. 2000-luvun erillissotakeskustelulla tarkoitetaan vuosien 2000-2012 aikana käytyä keskustelua. Tutkielman aineisto koostuu historiantutkijoiden tuottamista puheenvuoroista, jotka liittyvät jollain tavalla erillissotateemaan. Tutkimuskohteiksi on hyväksytty sellaiset tutkijat, jotka selkeästi kuuluvat historiantutkijoiden tiedeyhteisöön. Lähdeaineistona työssä käytetään tutkimuskirjallisuutta, tieteellisiä artikkeleita sekä muita puheenvuoroja printti- tai verkkomediassa.</p> <p>Tutkielman kolmannessa ja neljännessä pääluvussa esitellään historiantutkijoiden 2000-luvun erillissotakeskustelu kronologisesti. Jäsentelyn apuna käytetään tapahtumia, joiden ympärillä keskustelua on käyty. Tällaisia tapahtumia ovat esimerkiksi eräiden aiheeseen liittyvien kirjojen julkaisut. Erillissotakeskustelun puheenvuoroja tarkastellaan historiapolitiikkana ja niiden oletetaan pyrkivän vaikuttamaan jatkosodan historiakuvaan. Tutkijoiden käymä keskustelu pyritään esittämään mahdollisimman kattavasti ja tasapuolisesti. Viimeisessä pääluvussa erillissotakeskustelua tarkastellaan kansallisen historian näkökulmasta.</p> <p>Lähdeaineiston pohjalta voidaan päätellä, että 2000-luvun erillissotakeskustelun myötä jatkosodan historiakuva on muuttunut. Vielä 2000-luvun alkuvaiheilla uuspatrioottista kansallista historiakuvaan kyseenalaistavat puheenvuorot saavat aikaan kiivasta vastustusta, mutta aikarajauksen loppupuolella erilaisia tulkintoja siedetään huomattavasti enemmän. Tämä ei tarkoita sitä, että erillissotakeskustelussa olisi löytynyt minkäänlaista konsensusta, vaan pikemminkin sitä, että suomalainen historiakulttuuri on ainakin akateemisella tasolla muuttunut avoimemmaksi. Jatkosodan osalta tilanne on se, että sellaista uutta lähdeaineistoa, joka muuttaisi kokonaiskuvaan ratkaisevasti, tuskin enää löytyy. Niinpä jatkossa kyse on enemmänkin vanhan lähdeaineiston tulkinnasta. Erillissotakeskustelu siis jatkuu, mutta varmasti avoimempana ja sellaisena, ettei yhtenäistä ja kansallista tulkintaa enää välttämättä pyritäkään luomaan.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords jatkosota erillissota historiantutkimuksen historia historiakuva			

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
1.1 Lähdeaineisto ja rajaukset	2
1.2 Aikaisempi tutkimus	4
1.3 Metodi	6
2 “Käymme omaa erillistä sotaamme”	11
2.1 Kohti jatkosotaa	11
2.2 Erillissotateesin synty	14
2.3 Jatkosota historiankirjoituksessa	17
3 Rintamalinjat muodostuvat – Keskustelu vuosina 2000–2005	24
3.1 Vanhat herrat hallitsevat ja nuori polvi ottaa ensiaskeliaan – keskustelu vuosina 2000–2003	24
3.2 Täysosuma kipupisteeseen?	29
3.3 De Facto liittolaisia	35
3.4 Halosen noottikriisi	39
4 Suurtaisteluista asemasotaan – Keskustelu vuosina 2006–2012	50
4.1 Historiamaaottelu ja Ylikankaan tulkinnat	50
4.2 Turvallisuuspoliisien salainen yhteistyö	58
4.3 Hyytymisen merkkejä – Keskustelu vuosina 2009–2012	70
5 Kansallisen historian myytti	77
5.1 Kansallinen historia	78
5.2 Kotimaiset vastaan ulkomaiset	80
5.3 Taistelu historiakuvasta	83
Lopuksi	87
Lähteet	89

1 Johdanto

Sotakokemuksien kautta säilytetty itsenäisyys on ollut pitkään suomalaisten kansallisen itseymmärryksen keskeinen rakennuspalikka. Jopa enemmän kuin varsinaista itsenäistymishetkeä, on Suomessa muisteltu itsenäisyyttä sotakokemuksien kautta. Itsenäisyyspäivän vietto on jo vuosikausia kulminoitunut talvi- ja jatkosodan sotaveteraanien perinnön kunnioittamiseen. On kuitenkin hyvä muistaa, että näin näkyvästi ja patrioottisesti sotia on muisteltu oikeastaan vasta 1990-luvun alusta lähtien. Neuvostoliiton valtakaudella itänaapuria ei kannattanut ärsyttää patriottisilla tulkinnoilla sodasta, jossa se taisteli vastapuolella. Sotaveteraanit itse saattoivat olla heti sodan jälkeen haluttomiakin muistelemaan traumaattista sotakokemusta. Seuraava sukupolvi nosti kuitenkin sodan muistot aktiivisesti esiin. Ennen 1990-luvulla alkanutta uuspatrioottista vaihetta muistelun sävy oli kuitenkin Neuvostoliiton varjossa usein varsin itsekriittinen.

Suomen osallistuminen toiseen maailmansotaan on epäilemättä kaikkein tutkituin aihe Suomen historiassa. Talvi- ja jatkosodasta on tehty tieteellistä historiantutkimusta monesta eri näkökulmasta. Heti sotien päätyttyä alkanut tutkimus keskittyi yllättävänkin pitkään kahteen eri näkökulmaan. Poliittinen historia tutki sota-aikaa politiikan näkökulmasta, kun taas sotahistoria keskittyi sotilas-strategiaan sekä tapahtumahistoriaan. Oikeastaan vasta 2000-luvulla sota-ajasta alkoivat kiinnostumaan myös sosiaali- sekä taloushistorioitsijat. 2000-luvulla suomalainen sotatutkimus olikin näkökulmien suhteen muodostunut melko pluralistiseksi. Tästä on ollut vääjäämättömänä seurauksena se, ettei yhtenäisen historiakuvan luominen koko sota-ajasta ole oikein onnistunut.

Talvisodasta suomalainen historiantutkimus on kuitenkin pystynyt luomaan jokseenkin koherentin yleiskuvan, jonka mukaan sodan syynä oli yksinomaan Neuvostoliiton provosoimaton hyökkäys suvereeniä valtiota kohtaan. Huolimatta siitä että Suomi sai apua muilta valtioilta, se taisteli talvisodassa Neuvostoliittoa vastaan yksin, liittoutumattomana. Tästä johtuen Suomen talvisota on yleisesti hyväksytty erilliseksi konfliktiksi samaan aikaan käynnissä olleesta toisesta maailmansodasta. Monet suomalaiset historiantutkijat ovat käsittäneet myös jatkosodan erilliseksi konfliktiksi maailmansodasta. Tätä tulkintaa ei ole yleisesti hyväksytty.

Erillissotakeskustelu on nimitys ilmiölle, jossa keskustellaan siitä, oliko Suomi jatkosotaan lähdeittäessä ja sen aikana liittoutunut Saksan kanssa, vai kävikö se Saksasta ja muusta maailmansodasta erillistä sotaa Neuvostoliittoa vastaan. Erillissotateesiä käytettiin ensimmäistä kertaa jo heti jatkosodan alussa, ja sitä on käytetty yhtenä sodan tulkintana siitä lähtien. Erillissotakeskustelua on Suomessa käyty monella eri tasolla. Perustan keskustelulle on aina tarjonnut historiantutkimus, jonka piirissä erillissotateesin paikkansapitävyydestä on kiistelty. Erillissotateesin kehittivät sota-aikana poliitikot, ja siitä lähtien erillissotakeskusteluun ovat osallistuneet myös poliittiset vaikuttajat. Historiantutkijoiden ja poliitikkojen lisäksi erillissotakeskusteluun ovat osallistuneet lehdistö sekä niin kutsuttu ”suuri yleisö”.

Tämän pro gradu –työn tutkimuskohteena on historiantutkijoiden käymä erillissotakeskustelu vuosina 2000–2012. Esittelen historiantutkijoiden 2000-luvulla käymän erillissotakeskustelun yhtenä selkeänä vaiheena erillissotakeskustelun historiassa. Puhuessani erillissotakeskustelusta tarkoitan nimenomaan julkista keskustelua, eli keskustelua joka on jäljitettävissä lähteiden avulla. Lähdeaineiston avulla osoitan sen, että aikarajauksen puitteissa jatkosodan historiakuva on muuttunut akateemisella tasolla pysyvästi. Toisessa pääluvussa esittelen tarkemmin erillissotateesin taustan ja kertaan historiantutkijoiden erillissotakeskustelun vaiheet ennen 2000-lukua. Kolmannessa ja neljännessä pääluvussa käyn läpi 2000-luvun erillissotakeskustelun kronologisesti. Jäsentelyn apuna käytän tapahtumia, joiden ympärillä erillissotakeskustelu on ollut erityisen kiihkeää. Viidennessä pääluvussa käsittelen erillissotakeskustelua kansallisen historiantutkimuksen näkökulmasta.

1.1 Lähdeaineisto ja rajaukset

Tutkimuskohteena on siis historiantutkijoiden käymä erillissotakeskustelu. Tässä vaiheessa olisi varmaan paikallaan määrittää historiantutkija. Nykyään historian tutkiminen ei ole enää akateemisen maailman yksinoikeus. Varsinkin sotahistoriasta julkaistaan paljon teoksia, jotka eivät täytä tieteellisen julkaisun vaatimuksia. Historiasta käyty keskustelu ei myöskään rajoitu pelkästään akateemiseen maailmaan, vaan keskusteluun osallistuvat tutkijoiden lisäksi mm. toimittajat, poliitikot sekä historian harrastajat. Olen silti päättänyt työssäni käsittelemään vain akateemisen historiantutkimuksen tuottamia puheenvuoroja. Syy tähän valintaani on lähinnä

työekonominen. Erillissotakeskustelua olisi mahdollista tarkastella myös laajempänä ilmiönä, ottamalla mukaan esimerkiksi lehdistön tai kansalaiskeskustelun. Akateemisesta keskustelusta koostuva lähdeaineisto osoittautui kuitenkin nopeasti jo niin kattavaksi, ettei pro gradu - tutkimuksen puitteissa näkökulmaa kannata laajentaa.

Seuraavaksi nousee esiin kysymys siitä, millä perusteilla henkilö hyväksytään historian tutkijoiden tiedeyhteisöön kuuluvaksi historian tutkijaksi. Riittääkö maisterin- tai tohtorintutkinto, vai vaaditaanko peräti dosenttuuri tai professuuri? Olen päätenyt siihen tulokseen, että hyväksyn tutkimuskohteiksi yhteiskuntatieteen, valtiotieteen, oikeustieteen tai filosofian tohtorin tai lisensiaatin arvonimen takaa kirjoittavat henkilöt. Muutamissa poikkeustapauksissa olen hyväksynyt maisterin tutkinnon kyseisiltä aloilta. Näissä tapauksissa henkilö on kirjoittanut tieteelliseen julkaisuun jatko-opiskelijan statuksella. Sampo Ahto hyväksytään myös selkeästi tiedeyhteisön jäseneksi, vaikka hänen oppiarvonsa on sotatieteiden puolelta. Olen päätenyt myös siihen ratkaisuun, että ilmoitan tekstissä tutkijan oppiarvon aina silloin, kun kyseisestä tutkijasta puhutaan ensimmäistä kertaa.

Aikarauksena työssäni ovat vuodet 2000–2012. Nimitän tutkimaani ilmiötä 2000-luvun erillissotakeskusteluksi. Termillä tarkoitan sitä akateemista erillissotakeskustelua, joka on käyty edellämainittujen vuosien aikana.

Lähdeaineistoani ovat siis akateemisten historian tutkijoiden 2000-luvulla tuottamat puheenvuorot Suomen ja Saksan jatkosodan aikaisista suhteista sekä niiden merkityksistä eri aikoina. Primääriaineiston pystyn jakamaan kolmeen eri kategoriaan, jotka ovat: tutkimuskirjallisuus, tieteelliset artikkelit sekä muut puheenvuorot verkko- tai printtimediassa. Olen löytänyt aiheeseen liittyviä puheenvuoroja noin neljäntäkymmeneltä eri tutkijalta.

Tutkimuskirjallisuus toimii siis työssäni myös primääriaineistona niiltä osin, kun se on tuotettu tarkasteltavana aikana. Joissain tutkimuksissa otetaan suoraan kantaa erillissotakeskusteluun, kun taas toisissa yhteys tulee ennemminkin sitä kautta, että tutkimustulokset tai tutkijan näkökulma liittyvät aihepiiriin. Myös tutkijan aiheenvalinta itsessään saattaa joskus olla osoitus joko halusta uudistaa tutkimuskenttää tai vaihtoehtoisesti ylläpitää vanhoja rakenteita. Käyttämäni teokset löytyvät lähdeluettelosta.

Tieteellisiä artikkeleita olen löytänyt suomen- ja ruotsinkielisestä historiallisesta aikakauskirjasta sekä Tieteessä Tapahtuu -lehestä. Eräs mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että ruotsinkielisestä Historisk tidskriftistä löytyi yli kymmenen vuoden aikajaksolta vain muutama kirjoitus, jotka sivusivat aihepiiriä, kun taas suomenkielisestä Historiallisesta aikakauskirjasta niitä löytyi melkein joka numerosta. Ilmeisesti fennomanian alkuajoilta periytyvä historiantutkijoiden kieliraja on edelleen olemassa.

Muita artikkeleita sekä kirjoituksia olen löytänyt useista eri sanoma- ja aikakauslehdistä. Eniten keskustelua on varmaankin löytynyt kulttuurilehti Kanavasta. Myös eräiden tutkijoiden blogit ovat tarjonneet hyviä aineistoja.

Sekundääriaineistona käytän tutkimuskirjallisuutta liittyen metodeihin sekä sellaista tutkimuskirjallisuutta, joka on julkaistu ennen 2000-lukua. Sekundääriaineistoa ovat myös kaikkien muiden kuin suomalaisten historiantutkijoiden tuottamat puheenvuorot asiasta.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Varsinaisesta erillissotakeskustelusta ei ole tehty lähdeaineistoon perustuvaa tutkimusta. Markku Jokisipilä on kuitenkin kirjoittanut siitä kaksi artikkelia. Ensimmäinen löytyy Jokisipilän toimittamasta kirjasta *Sodan Totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Artikkelissaan ”*Kappas vaan, saksalaisia!*” – Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta Jokisipilä käy läpi erillissotakeskustelun aikaisemmat vaiheet ja pyrkii myös nousemaan ”semanttista hiustenhalkomista” korkeammalle tasolle kirjoittaessaan asiasta. Kyseinen teos edustaa kauttaaltaan uuden tutkijasukupolven ajatusmaailmaa, jossa uuspatriottiset tulkinnat sodista kyseenalaistetaan.¹ Samaa suuntausta edustaa myös enemmän ulkomaille suunnattu Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen toimittama *Finland in World War II – History, memory, interpretations*. Kirjassa uuden sukupolven tutkijat käsittelevät Suomen sotakokemuksia tapahtumahistorian, ideologian sekä muistin politiikan kannalta. Erillissotakeskustelua käsittelee Jokisipilän yhdessä Tiina Kinnusen kirjoittama artikkeli *Shifting images of “our wars”: Finnish memory culture of World*

¹ Jokisipilä, Markku: ”*Kappas vaan saksalaisia!*” – Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta, teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007.

War II. Artikkelit keskittyvät ehkä edellistä enemmän kuvaamaan nimenomaan 1990-luvun uuspatriottisen käänteen vaikutusta suomalaiseen historiakuvaan.²

Voisin tässä luetella vaikka miten monta tutkimusta, jotka jollain tapaa sivuavat erillissotakeskustelua. Jätän nämä teokset kuitenkin lopussa olevaan kirjallisuusluetteloon. Suuri osa niistä nimittäin ottaa asiaan kantaa juuri tapahtumahistoriallisten tulkintojen kautta. Oma tavoitteeni on kuitenkin tutkia itse keskustelua ja antaa sille merkityksiä. Sen vuoksi tahtoisin tässä kohtaa nostaa esille kaksi eri pro gradu –työtä.

Tommi Rintala on gradussaan *Jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain sinivalloista* Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikköön tutkinut Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotänäkemysten eroja ja argumenttien taustoja. Tutkimuksen ideana on jakaa sotatulkinnat kolmeen eri kategoriaan: perinteiseen, venäläiseen ja uuteen näkemykseen. Ohto Mannisen ajattelu edustaa perinteistä ja Heikki Ylikankaan uutta näkemystä. Ideassa on siis jotain samaa kuin itselläni: tulkita eri näkemysten kohtaamista. Toteutus jää kuitenkin hieman puolitiehen. Ensinnäkin talvi- ja jatkosodan käsittelemisellä samassa nipussa päädytään vain toistamaan myyttiä sotien erottamattomuudesta. Vielä kun jatkosodan osalta käsitellään ainoastaan case huhtigataa, eli väitetyjä omien joukkoteloituksia, niin jaottelu ei mielestäni ole tieteellisesti kestävällä pohjalla. En myöskään allekirjoita sitä, että Heikki Ylikangas nähdään uuden sotänäkemysten koulukunnan edustajana.³

Laadukkaampi työ on Hannu Savolaisen gradu *Jatkosodan ihmislouvatukset menneisyyden kipupisteenä* Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan vuonna 2011. Savolainen käsittelee Elina Sanan Luovutetut-teoksen aiheuttamaa kohua. Savolaisen kolme näkökulmaa aiheeseen ovat menneisyyden kipupiste, akateemisen historian tutkimuksen törmäys maallikoiden kanssa sekä ihmislouvatukset suhteessa muihin jatkosodan varjopuoliin. Työssä nousevat esiin samat teemat kuin itselläni, eli jatkosodan historiakuva sekä akateemisten historian tutkijoiden vaikutus siihen. Savolaisen tutkimassa kohussa historian tutkijat joutuivat tulilinjalle, koska heidän katsottiin laiminlyöneen luovutusten tutkimista. Savolaisella on työssään vähän sama ongelma kuin itselläni: Miten pitkälle voi esittää väitteitä historiakuvasta tai historiakulttuurista pelkkien

² Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku: *Shifting Images of "Our Wars": Finnish Memory Culture of World War II*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

³ Rintala, Tommi: *Jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain sinivalloista – Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotänäkemysten erot ja taustat*. Historian pro gradu –tutkielma, Tampere 2011.

tutkijoiden sanomisien perusteella? Savolainen tosin käyttää tutkimuksessaan hyväksi myös toimittajien aineistoja.⁴

Savolaisen työssä on kaiken kaikkiaan hyvin pitkälle saman tyyppinen viitekehys kuin itselläni. Omista metodeistani kerron tarkemmin tuonnempana. Oman työni erona ja mielestäni etunakin Savolaiseen nähden on se, että oma tarkasteluni ei rajoitu yhden tapahtuman varaan. Jatkosodan historiakuva tai varsinkaan historiakulttuuria tarkasteltaessa yhden teoksen jälkimaininkien perusteella on hieman hankala tehdä tulkintoja. Varsinkin kun Sanan tapauksessa osa akateemisen historiantutkimuksen antamasta kritiikistä oli hyvinkin perusteltua.

1.3 Metodi

Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus käyttää mitään yhtä kokonaisvaltaista teoreettista kehystä. Tarkoitukseni on pikemminkin lukea aineistoa tietyistä lähtöoletuksista käsin ja edetä sen jälkeen aineistolähtöisesti.

Lähtöoletukseni on se, että erillissotakeskustelu on historiapolitiikkaa ja se muokkaa jatkosodan historiakuva. Seppo Hentilän mukaan käsitteet historiapolitiikka (*Geschichtspolitik*) ja historian julkinen käyttö (*öffentlicher Gebrauch der Geschichte*) lanseerasi filosofi Jurgen Habermas arvostellessaan eräitä konservatiivisia historioitsijoita kolmannen valtakunnan juutalaisvainojen vähättelystä. Hentilän mukaan: ”Konkreettista historiapolitiikka, tai menneisyyspolitiikka (*Vergangenheitspolitik*), joka on Norbert Frein (1996) käyttämä termi, ovat kannanotot, päätökset ja teot, joilla menneisyyttä koetetaan tilittää ja siihen liittyviä traumoja yritetään purkaa. Laajasti ottaen menneisyyspoliittinen tutkimus on kiinnostunut yhteiskunnan *historiakulttuurista* (*Geschichtskultur*)”. Historiakulttuuri tarkoittaa sitä kulttuurin aluetta, jossa ihmiset kohtaavat menneisyytensä ja tekevät tiliä sen kanssa. Hentilän mukaan: ”Kuta vakaampi demokratia on sitä avoimempi, keskusteleavampi ja kriittisempi on historiakulttuuri, ja sitä paremmin se kykenee sietämään myös erimielisyyksiä”.⁵

⁴ Savolainen, Hannu: *Jatkosodan ihmislouvatukset menneisyyden kipupisteenä – Elina Sanan Luovutetut-teoksen aiheuttama kohu*. Poliittisen historian pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto 2011.

⁵ Hentilä, Seppo: *Historian julkinen käyttö*. Tieteessä tapahtuu 5/1998.

Erillissotakeskustelua on mahdollista tulkita historiapolitiikkana kahdesta eri näkökulmasta: Ensimmäisen näkökulman mukaan historiapolitiikkaa tehdään tietoisesti tulkitsemalla tapahtumia tarkoituksenmukaisesti, toisen näkökulman mukaan taas historiapolitiikkaa harjoitetaan nykyajassa vetoamalla historiallisiin tapahtumiin. Näistä kahdesta tulkinnasta käytän keskustelun analysoimiseen ensimmäistä. Historiakulttuuri-käsitettä käytän Hentilän antamassa merkityksessä.

Historiakuvalla tarkoitan kokonaiskäsitystä siitä, millainen jokin mennyt asia tai ajanjakso oli. Katja-Maria Miettusen mukaan historiakuva on menneisyydestä tehtyjen kertomusten valikoitujen piirteiden avulla luotu kuva menneisyydestä ja sen merkityksellisyydestä. Historiakuva rakennetaan erilaisilla foorumeilla ja tähän työhön osallistuvat niin aikalaiset kuin historiantutkijat. Miettusen mukaan historiakuvan taustalla on aina aktiivista toimintaa.⁶

Lähdin siis lukemaan aineistoa olettaen, että siinä tehdään historiapolitiikkaa sekä pyritään muokkaamaan historiakuva. Aineistoa läpikäydessä esiin nousi muitakin teemoja, joita esittelen seuraavaksi.

Erillissota-käsite ja historiantutkijan moraalit

Eri aikakausia vertaillen on syytä kiinnittää huomiota myös itse käsitteeseen, tässä tapauksessa erillissotaan. Onko sen sisältö tänä päivänä sama kuin sen syntyhetkellä? Sitä ei varsinaisesti ole missään kunnolla määritelty, ja näin ollen sitä on voinut käyttää melko laaja-alaisesti. Sampo Ahto esimerkiksi on tuonut esiin sen seikan, ettei erillissota-käsite itsessään määrittele erillisyyden astetta. Toisille pelkkä taloudellinen yhteistyö on jo osoitus erillissotatesin paikkansapitämättömyydestä. Toisille taas pitkällekin menevä yhteinen operaatiosuunnittelu tapahtuu erillissota-käsitteen puitteissa.⁷

Vesa Vares on vertaillut suomalaisen ja ruotsalaisen tutkimuksen eroja suhtautumisessa kansallissosialistisen Saksan kanssa tehtyyn yhteistyöhön. Varesen mukaan Ruotsissa on menossa selkeästi moralisoiva vaihe. Useita tutkijoita on jopa syytetty kontekstin unohtamisesta tutkittaessa sota-ajan yhteistyökuvioita. Suomessa ei ole Varesen mukaan tähän moralisointiin

⁶ Miettunen, Katja-Maria: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. SKS, Helsinki 2009, 11.

⁷ Ahto, Sampo: *Kyseenalainen dokumenttiteos*. Sotilasaikakauslehti (SAL) 1/2006.

lähdetty. Suomessa on toki joidenkin tutkijoiden toimesta kyseenalaistettu vallitseva historiakuva, mutta silti pyritty ymmärtämään historian toimijoita heidän oman aikansa lähtökohdista.⁸

Sen lisäksi että erillissota-käsite on 2000-luvulla koettu osittain ongelmalliseksi sen määrittelemättömyyden takia, on myös tarpeellista huomioida se seikka, että 2000-luvun erillissota-käsite on sisällöltään huomattavasti erilainen kuin esimerkiksi sodan aikana käytetty erillissotatermi.

Reinhart Koselleckin mukaan jonkun käsitteen alkuperäiseen sisältöön sisältyy paljon sellaista kokemusta tietystä aikaperiodista, joka käsitteen nykysisällöstä puuttuu. Koselleckin mukaan nykikäsitteiden sisältö pohjautuu enemmän odotukseen ja kärsii näin ollen kokemuksen puutteesta. Tämän vuoksi nykikäsitteiden on pakko herättää uusia odotuksia.⁹

Erillissota käsitteenä kantaa siis 2000-luvulla aivan toisenlaista painolastia kuin syntyhetkellään. Suurin muutos on tapahtunut natsi-Saksan merkityksen muuttumisessa. Natseista on vuosikymmenien saatossa muodostunut eräänlainen äärimmäisen pahuuden vertauskuva. Vielä jatkosodan aikana Saksa edusti suomalaisille kyllä totalitaarisia arvoja, mutta siinä vaiheessa juutalaisten kansanmurhasta ei Suomessa tiennyt kuin pieni joukko ihmisiä, jos sekään. Sotasyllisyysoikeudenkäynnin aikana keskitysleirien kauheuksista oli jo olemassa tietoa, joten jo silloin erillissotateesiä käytettiin siten, että se sisälsi erilaisia merkityksiä kuin sota-aikana. Saksan edustamasta äärimmäisestä pahuudesta tuli pysyvä turvallisen matkan päässä.

2000-luvulla Neuvostoliiton aikaisesta kulttuurista on jo lupa tehdä huumoria ja turistikaupat myyvätkin Venäjällä puna-armeijan koppalakkeja ja kunniamerkkejä. Myös Saksassa on ruvettu viihdyttämään turisteja DDR:n aikaisella kulttuurilla. Natsi-Saksan aikainen kulttuuri on kuitenkin tiukasti pysynyt kiellettyjen asioiden listalla. Saksassa ja Itävallassa natsisymboleiden ja tunnusten käyttö on kielletty lainsäädännössä. Saksa on jopa ehdottanut tällaisen lainsäädännön ulottamista Euroopan Unionin alueelle. Aloite ei ole saanut kannatusta, mutta ilman lainsäädäntöäkin natseille langetettu moraalinen tuomio on säilyttänyt voimansa vuodesta toiseen. Tämänkaltainen moralisoiva asenneympäristö vaikuttaa väkisin myös siihen, miten Suomen ja natsi-Saksan yhteistyötä 2000-luvulla käsitellään.

⁸ Vares, Vesa: *Kansallissosialistinen Saksa ja pohjoismainen moraal*. Historiallinen Aikakauskirja 2/2011.

⁹ Koselleck, Reinhart: *Futures Past – On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press, New York 2004, 263–275.

Vaikka historiantutkimuksen tutkimuskohde on jossain menneisyydessä, niin tutkimuksella on kuitenkin aina suhde nykyisyyteen. Jorma Kalelan mukaan historiantutkijan tutkimuskysymysten takana olevat lähtökohdat riippuvat aina tutkijan tietämyksestä, ajattelutavasta ja tiedonintressistä. Tutkimuskysymyksiin vastauksiin taas vaikuttavat tutkimuskohteen vastaavat ominaisuudet. Historiankirjoittaminen on Kalelan mielestä alati jatkuva dialoginen prosessi.¹⁰

Historiantutkimus pitäisi siis tunnustaa dialogiseksi prosessiksi ja näin ollen varoa tekemästä anakronistisia tulkintoja historian toimijoista. Tutkijan oman ajan ajatukset ja käsitykset pitäisi tunnustaa ja perustella niillä tutkimuskysymystä, eikä pyrkiä siirtämään näitä ajatuksia ja käsityksiä keinotekoisesti tutkimuskohteen maailmaan. Kalela puhuu historiantutkimuksen totuuden eettisestä ulottuvuudesta, jossa historioitsija on vastuussa omalle ajalleen sekä myös tutkimuskohteelleen. Tutkijan pitäisi siis pystyä toimimaan samaan aikaan sekä syyttäjänä että puolustusasianajajana.¹¹

Janne Majaniemen mielestä Kalelan ajatus totuuden eettisestä ulottuvuudesta antaa hyvän pohjan moraalien ja historiantutkimuksen yhteyden käsittelemiseen. Kaikkia ongelmia se ei kuitenkaan poista. Majaniemen mukaan Kalelan esittämä malli, jossa ristiriita oman ajan ja tutkimuskohteen välillä tunnustetaan, ei vielä ratkaise sitä, miten asiaa loppuen lopuksi käsitellään. Jäljellä jää edelleen kolme eri ongelmaa: Millä tavalla käsittely toteutetaan ja perustellaan, miten pitkälle ylipäättään voidaan ”ymmärtää” menneisyyden ajattelua ja tekeekö käyttämämme kieli oikeutta tutkimuskohteelle tai tiedostammeko käyttämämme kielen sidonnaisuuden oman ajan kulttuuriin.¹²

Yksi esiin noussut teema on myös ulkomaalaisten väliintulo Suomen historiakeskusteluun. Rajuin kritiikki suomalaista ”historiaväärennöstä” vastaan on lähes aina tullut ulkomailta. Suomalaisten nationalistinen historiankirjoitus haastettiin ajopuuteorian osalta Lundinin, Krosbyn ja Uptonin toimesta jo heti sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Neuvostoliittolainen ja venäläinen historiankirjoitus on myös nähnyt Suomen menestystarinan melko eri tavalla. Viime vuosina kritiikkiä on tullut mm. juutalaisjärjestöltä, toimittaja Henrik Arnstadilta ja Venäjän ulkoministeriöltä.

¹⁰ Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000, 26.

¹¹ Kalela 2000, 155.

¹² Majaniemi, Janne: *Matti Koskenniemen apologiat – näkökulmia moraalihistoriaan*. Lähde – Historiatieteellinen aikakauskirja NRO.1 2005, 37–39.

Holokausti tuntuu olevan se taikasana, jolla ulkomaisen median huomio on aina varmaa. Elina Sanan kirjan tapauksessa holokaustilla elämöitiin jo ennen kuin kirjaa oli edes julkaistu. Jotkut tutkijat ovat tuoneet esille huolensa siitä, että suomalainen historiakeskustelu liitetään liian löyhästi holokaustiin. Näin saattaa syntyä ulkomaille kuva Suomesta, joka yrittää peittää osallisuutensa juutalaisten kansanmurhaan.

Yksi kansallisen historiankirjoituksen peruskivistä on aina ollut suuri narratiivi. Suureen nationalistiseen kertomukseen on myös sisältynyt tietty kuva toisen maailmansodan ajasta. 1990-luvun neopatrioottisen aikakauden muovaama kuva on alkanut 2000-luvulla pirstaloitumaan. Yksi eteen tullut kysymys on se, pystytäänkö kansallista narratiiviä enää luomaan. Ja jos ei pystytä, niin mikä on tulevaisuus. Siihen on aineiston pohjalta löydettävissä kaksi eri vaihtoehtoa. Ensimmäisen mukaan sotakuvassa on tapahtunut postmodernille ajalle tyypillinen pirstaloituminen. Koherentin tulkinnan luominen on tullut mahdottomaksi, koska subjektien arvottaminen ei enää onnistu. Toisen näkökannan mukaan suuren narratiivin syntyminen on mahdollista ylikansallisella, esimerkiksi eurooppalaisella tasolla. Tämä vaatisi, että lopetettaisiin Suomen pitäminen historian subjektina, koska siitä saadut tulkinnat menevät jatkuvasti ristiin eurooppalaisen kertomuksen kanssa. Suuressa eurooppalaisessa narratiivissa Suomi sen sijaan näyttäytyisi objektina.

Monet ovat kuitenkin edelleen sitä mieltä, että kansallinen narratiivi on sotienkin osalta säilyttänyt elinvoimansa ja että ulkomailla ei vain ymmärretä Suomen tilannetta. Aira Kemiläinen on esimerkiksi esittänyt, että brittien mielipiteet Suomen sodan ajan toiminnasta ovat peruja Neuvostoliittolaisesta propagandasta sodan jälkeen. Voittajien oikeudella Suomi leimattiin natsien liittolaiseksi. Erillissotakeskustelua kansallisen historian näkökulmasta käsitellen laajemmin luvussa 5.¹³

¹³ Kemiläinen, Aira: *Toinen maailmansota ja Suomen maine "lännen" arvioimana*. Tieteessä tapahtuu 5/2006.

2 ”Käymme omaa erillistä sotaamme”¹⁴

2.1 Kohti jatkosotaa

Saksan ja Neuvostoliiton vuonna 1939 tekemän Molotov-Ribbentrop-sopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa Suomi oli määritelty Neuvostoliiton valtapiiriin kuuluvaksi maaksi. Tämä etupiirijako määräsi sen, ettei Saksa puuttunut Suomen ja Neuvostoliiton 1939–1940 käymään talvisotaan millään tasolla. Herman Göringin vihjailut lähettiläs Kivimäelle Saksan mahdollisesta avusta ”tulevassa sodassa” eivät vielä alkuvuodesta 1940 aiheuttaneet minkäänlaista siirtymää Saksan ”sateenvarjon” alle. Joissain porvarillisissa piireissä toivo yhteistyöstä Saksan kanssa alkoi kuitenkin pikkuhiljaa herätä.¹⁵

Saksa aloitti idän sotaretken suunnittelemisen loppuvuodesta 1940. *Aufbau ostin* aloittamista koskeva virallinen käsky annettiin 09.08.1940. Suomalaiset otettiin suunnitelmiin mukaan Göringin asiamiehen Joseph Veltjensin kautta. Saksa oli tässä vaiheessa vielä virallisesti Neuvostoliiton liittolainen, ja sen vuoksi kaikki yhteydet Suomen ja Saksan välillä tapahtuivat salaisesti sotilaslinjan kautta. Neuvotteluihin Veltjensin kanssa tarvittiin kuitenkin myös poliittisen valtionjohdon lupa. Sen Mannerheim sai presidentti Kallion sairausloman takia pääministeri Rytiltä. Neuvotteluiden pohjalta solmittiin Helsingissä syyskuussa sopimus Saksan asevoimien kauttakulusta ja lokakuussa sopimus asehankinnoista. Tammikuussa 1941 Hitler antoi maavoimiensa esikunnan johdolle luvan keskustella suomalaisten kanssa operaatio Barbarossan toteuttamisesta. Mannerheimin lähettiläänä Saksassa toiminut Paavo Talvela kutsuttiin samaan aikaan kotiin ja keskustelua saksalaisten kanssa jatkoi yleisesikunnan päällikkö Erik Heinrichs. Suomessa alettiin myös suunnittelemaan mahdollisia hyökkäysstrategioita.¹⁶

¹⁴ Risto Rytin sitaatti vuodelta 1943. *Käymme omaa erillistä sotaamme – Risto Rytin päiväkirjat 1940–1944*. toim. Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Edita, Helsinki 2006, 233.

¹⁵ Apunen, Osmo & Wolff, Corinna: *Pettureita ja patriootteja – Taistelu Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan suunnasta 1938–1948*. SKS, Helsinki 2009, 93–96.

¹⁶ Jokipii, Mauno: *Jatkosodan Synty*. Otava, Helsinki 1987, 114–115; Apunen & Wolff, 97–99.

Marraskuussa 1940 Molotov ja Hitlerin välisissä neuvotteluissa Neuvostoliitolle selvisi, että Saksalla oli intressejä Itämeren alueella. Hitler suhtautui kielteisesti Molotovin vaatimukseen Suomen osalta. Ja jos Hitler venkoili Suomen asiassa, niin samoin teki myös Molotov, kun häneltä tiedusteltiin hyökkäysaikeista Suomeen. Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto tulkitsi neuvottelujen tuloksen Suomelle hyvinkin suotuisaksi. Ryti ja Mannerheim halusivat uuden tilanteen rohkaisemina ottaa tiukemman linjan Neuvostoliittoa kohtaan neuvoteltaessa Petsamon nikkelioikeuksista. Moskovassa oleva lähettiläs Paasikivi ei voinut ymmärtää sen kaltaista ajattelua, jossa idänsuhteet tarkoituksella kärjistettäisiin. Tässä vaiheessa on hyvä muistaa se, ettei tieto Suomen lähemmästä yhteistyöstä Saksan kanssa ollut vielä levinnyt pienen johtoryhmän ulkopuolelle. Paasikivi esimerkiksi oli pidetty pimennossa Suomen ulkopoliittikan linjamuutoksesta.¹⁷

Operaatiosuunnitelmat jatkuivat esikuntien välillä tiiviisti alkuvuonna 1941. Helmikuussa Suomessa kävi Saksan Norjassa toimivan armeijakunnan esikuntapäällikkö Erich Buschenhagen. Hänen kanssaan keskusteltiin operaatio Hopeaketusta, eli Petsamon ja Muurmanskin sotaretkestä. Maaliskuussa evesti Lars Melander kävi neuvottelemassa Saksan maavoimien tiedustelun johtajan Wilhelm Canarisin kanssa. Esikuntayhteistyön avulla Saksan suunnitelmista tiedettiin hyvinkin paljon jo ennen kuin ne suomalaisille virallisesti paljastettiin toukokuun loppupuolella Salzburgissa.¹⁸

Huhtikuussa 1941 Suomessa aloitettiin puolisalaisesti myös vapaaehtoisen SS-pataljoonan värväys. Insinööritoimisto Rataksen suojissa näennäisen yksityisesti hoidettua värväysoperaatiota johti, jo jääkärivärvärinä tutuksi tullut, valtiollisen poliisin entinen päällikkö Esko Rieki. Saksalaiset hyväksyivät suomalaisista värväytyistä palveluskelpoisiksi 1566 miestä. Nämä sijoittuivat erillisenä pataljoonana Waffen-SS:n Wiking-divisioonan. Suomalaisten vapaaehtoisten sopimus oli kaksivuotinen. Sopimuksen umpeutuessa vuonna 1943, oli Suomen ulkopoliittinen linja jo muuttunut, eikä Mannerheim suostunut jatkamaan sopimusta.¹⁹

Huhtikuussa Suomen poliittisen johdon oli ruvettava miettimään myös omia sotatavoitteitaan. Saksalaiset halusivat tietää mihin Suomi pyrki alueellisesti. Menetettyjen alueiden takaisinsaamisesta tuli tässä tilanteessa minimimitavoite ja Saksan vanavedessä ryhdyttiin

¹⁷ Apunen & Wolff, 106–107.

¹⁸ Apunen & Wolff, 108–109.

¹⁹ Apunen & Wolff, 109–110.

tavoittelemaan ”isompaa kalaa”. Ryti halusi perustella Itä-Karjalan valloittamista sillä, että alue kuuluu historiallisesti Suomeen. Tätä historiallista yhteyttä pestattiin todistamaan maantieteilijä Väinö Auer. Hän julkaisikin yhdessä Eino Jutikkalan kanssa vuonna 1941 teoksen *Finnlands Lebensraum*. Teosta oli tarkoitus käyttää ”tieteellisenä” lähteenä Itä-Karjalan kuulumisesta Suomeen, kunhan Saksa olisi miehittänyt Neuvostoliiton.²⁰

Lopullisesti saksalaisten suunnitelmat paljastuivat suomalaisille siis toukokuun lopussa Salzburgissa. Siellä Saksan asevoimien esikunnan päällikkö Alfred Jodl puhui Suomen sotilasvaltuuskunnalle Venäjää vastaan suunnattavasta ristiretkestä. Saksalaiset esittelivät yhteistyösuunnitelmaa Saksan ja Suomen taistelujoukkojen välille. Suomea pyydettiin sitomaan Neuvostoliiton joukkoja rajoillaan ja osallistumaan Leningradia vastaan suunnattuun hyökkäykseen. Saksalaiset aloitivat hyökkäysjoukkojen ryhmittämisen Pohjois-Suomeen kesäkuun ensimmäisellä viikolla. Suomalaiset suojajoukot aloittivat siirtymisen asemaansa 10. kesäkuuta 1941 ja 17. kesäkuuta Suomessa julistettiin yleinen liikekannallepano. Samaan aikaan Kielissä käydyissä neuvotteluissa sovittiin yhteisistä sotatoimista, muun muassa Suomenlahden etelärannikon miinoittamisesta sodan syttyessä. Malmin ja Utin lentokentät annettiin Saksan ilmavoimien käytettäväksi jo ennen sotaa.

Saksalaisten kanssa ei valmistelujen alkuvaiheessa juurikaan otettu esille Suomen ”puolustuksellista” roolia tulevassa sodassa. Suomessa yleinen mielipide vaati kuitenkin hyökkäyssodan naamiointia puolustukselliseksi. Väinö Tanner kuului hallituksen sisäpiiriin ja hänelle selvisi keskusteluissa Rytin kanssa sodan todellinen luonne. Tannerin hyväksynnän myötä myös Sosiaalidemokraatit saatiin sotakabinetin taakse. Toukokuun 30. päivä Suomen poliittinen ja sotillallinen johto käsitteli päämajoitusmestari A.F. Airon tekemää muistioita siitä, missä Suomen tuleva sodan jälkeinen rajalinja tulisi menemään. Riippuen Neuvostoliiton vahvuudesta tulevaa rauhaa tehdessä, Airo oli hahmotellut viisi vaihtoehtoista rajalinjaa. Kaikki vaihtoehdot edellyttivät hyökkäävää sodankäyntiä.²¹

Suomen toiveet tulevan sodan puolustuksellisesta luonteesta otettiin huomioon Helsingissä 4.–5. kesäkuuta käydyissä esikuntaneuvotteluissa. Tuolloin sovittiin, että suomalaisten joukkojen tulisi olla valmiina 28.06.1941, eli viikon kuluttua operaatio Barbarossan suunnitellusta

²⁰ Manninen, Ohto: *Suur-Suomen ääriiviivat: Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksan-politiikassa 1941*. Kirjayhtymä, 1980, 228–234.

²¹ Jokipii 1987, 314–318; Apunen & Wolff, 111–112.

hyökkäyspäivästä 22.06.1941. Saksan hyökkäys alkoi suunniteltuna päivänä klo 03:15 ja Hitler julisti klo 06:00 radiossa Suomen taistelevan liitossa²² Saksan kanssa, mikä oli puolueettomuutta ylläpitävälle Suomen ulkopoliittiselle johdolle kiusallista, koska se viestitti maailmalle, että Suomi olisi ollut liittoutunut Saksan kanssa Neuvostoliittoa vastaan aloitetussa sodassa. Suomi liittyi sotaan kolme päivää myöhemmin 25.06.1941 Neuvostoliiton pommitettua suomalaisia kaupunkeja ja paikkakuntia.

Suomella ei ollut jatkosodan alkaessa minkäänlaista kirjallista poliittista sopimusta Saksan kanssa. Kenraali Siilasvuon johtama III armeijakunta alistettiin Saksan pohjoisen armeijan esikunnalle ja Saksan 163. divisioonaa taas toimi Mannerheimin alaisuudessa. Mannerheimille tarjottiin myös mahdollisuutta ottaa komentoonsa kaikki Suomen alueella olevat saksalaisjoukot. Tästä kunniaa marsalkka kuitenkin kieltäytyi, koska olisi sitä kautta joutunut vastaamaan Saksan maavoimien esikunnalle. Suomi pysyi läpi sodan länsimaisena demokratiana ja ylläpiti diplomaattisuhteita pitkään USA:n, Englannin, Puolan ja monen muun maan kanssa siitä huolimatta, että ne olivat Saksan vihollisia.

Jatkosodan hyökkäysvaihe kesti vuoden 1941 joulukuuhun asti. Sen jälkeinen asemasotavaihe kesti kaksi ja puoli vuotta, päättyen Neuvostoliiton suurhyökkäykseen Karjalan kannaksella 9. kesäkuuta 1944. Sota päättyi välirauhan solmimiseen Moskovassa 19. syyskuuta 1944.

2.2 Erillissotateesin synty

Erillissotateesiä tarvittiin ensimmäisen kerran heti jatkosodan käynnistyttyä. Suomea johti sodan aikana käytännössä hyvin kapea sisäpiiri. Mauno Jokipii kutsuu tätä ryhmää sotakabinetiksi.²³ Sisäpiiriin kuului Presidentti Risto Rytin lisäksi pääministeri Rangell, ulkoministeri Witting, puolustusministeri Walden sekä sotilaspuolen edustajista ainakin Mannerheim. Myös Väinö

²² Suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa ja muissakin yhteyksissä on useinkin mainittu Hitlerin puhuneen liitosta (im Bunde). Sampo Ahto on artikkelissaan *Hitler ei puhunut liitosta* (Kylkirauta 2/2011) kuitenkin tuonut ilmi sen, että Hitlerin käyttämä termi on todellisuudessa im Verein. Tarkastin itsekin asian kuuntelemalla propagandaministeri Göbbelsin radiossa lukeman puheen. ja hän tosiaankin käyttää termiä im Verein. Erään huhun mukaan rintamalle olisi jaettu puheesta toista versiota, jossa käytettäisiin im Bunde termiä. Sitä kautta se olisi sitten päätynyt osaksi suomalaista historiankirjoitusta. Kysymys on loppuen lopuksi kuitenkin aika triviaalista asiasta, koska molemmat termit kääntyvät suomen kielellä liitoksi.

²³ Jokipii 1987, 27–28.

Tanner oli jonkin verran mukana päätöksenteossa. Parlamentaarinen demokratia ei ollut Suomessa sodan aikana uhattuna, mutta ulkopoliittikka jäi sotatilanteen takia väkisinikin tämän pienen sisäpiirin hoidettavaksi. Kun valtuutusta yhteistyölle Saksan kanssa ei voinut hakea eduskunnalta, oli sisäpiirin perusteltava toimintansa suoraan kansalle. Ensimmäinen erillissotatermin käyttäjä oli Kustaa Vilkunan mukaan presidentti Risto Ryti, joka totesi marraskuussa 1941 amerikkalaiselle lehtimiehelle Henry J. Taylorille, että ”Suomi käy erillistä sotaansa ja armeijamme ei tule marssimaan pitemmälle kuin ennakolta määrätyle puolustuslinjalle”.²⁴

Erillissotateesi kehitettiin ensisijaisesti sisäisiin tarkoituksiin. Toinen käyttötarkoitus teesille oli demokraattisten länsivaltojen vakuuttelu Suomen pysymisestä länsimaisena demokratiana. Etenkin sosiaalidemokraatit kokivat sodan alkuvaiheessa tarvetta korostaa sodan erikoisluonnetta, joten termi esiintyi alkuvaiheessa usein juuri heidän puheenvuoroissaan. Virallisempi oppi ulkopoliittikkaan erillissodasta tuli vasta vuoden 1943 aikana. Silloin Suomessakin alettiin tajuta, ettei Saksan voitto ollutkaan kiveen hakattu. Mahdollista tappiota varten oli hyödyllistä etäännyä Saksasta. Käytännön etäänntyminen oli kuitenkin vaikeaa, sillä riippuvuus Saksasta oli suuri, niin taloudellisesti kuin aseellisestikin. Käytännön sijaan eroa koitettiin tehdä mielikuvien tasolla. Tähän tehtävään erillissotateesi sopi mainiosti.²⁵

Ryti-Ribbentrop-sopimus ja sotasyllisyysoikeudenkäynti

Vuodesta 1943 eteenpäin Suomi yritti irtaantua sodasta. Sodan ensimmäisten vuosien suur-Suomiunelmat oli haudattu ja uutena tavoitteena oli irtautua Saksasta ja tehdä rauha Neuvostoliiton kanssa mahdollisimman vähin vaurioin. Suomen rauhantiedusteluihin kesäkuussa 1944 Neuvostoliitto oli vastannut vaatimalla ehdotonta antautumista. Kun tieto rauhantunnusteluiden aloittamisesta kantautui Saksaan, saapui sieltä ulkoministeri Ribbentrop Suomeen vaatimaan virallista sopimusta taistelun jatkamisesta Saksan rinnalla. Ribbentrop esitti asiansa Hitlerin nimissä ja uhkasi aseavun loppumisella, mikäli sopimusta ei syntyisi. Ryti allekirjoitti sopimuksen omissa nimissään. Rytin erotessa tasavallan presidentin toimesta

²⁴ Vilkuna, Kustaa: *Sanan valvontaa – Sensuuri 1939–1944*. Otava, Helsinki 1962, 75.

²⁵ Jokisipilä, Markku (toim.): *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007, 156–159.

terveydellisiin syihin vedoten, sopimus katsottiin purkautuneeksi ja Suomi teki rauhan Mannerheimin johdolla.

On ehkä jopa kohtalon ivaa, että ainoan kerran kun Suomella ja Saksalla oli sodan aikana liittolaissopimus, sillä ei todellisuudessa ollut enää tosiasiallista merkitystä. Monet erillissotatermin puolustajat vetoavat juuri siihen, ettei sotilaallista tai poliittista sopimusta valtioiden välillä hyökkäysvaiheessa ollut. Mauno Jokipii on kuitenkin sitä mieltä, että vaikei virallista sopimusluonnosta ollut, niin varsinkin sotilaslinjan neuvotteluissa sovittin monista asioista samaan tapaan kuin kirjallisessa liittolaissopimuksessa.²⁶ On myös hyvä muistaa, ettei muillakaan Saksan kanssasotijamailla välttämättä ollut liittolaissopimusta. Liittosopimus siis tehtiin juuri silloin, kun Suomi käytännössä kävi erillistä sotaa, koska tavoite oli enää irtautua Saksasta ja tehdä rauha.

Sodan jälkiselvittelyissä erillissotateesille tuli uutta käyttöä. Suomeen oli sodan jälkeen asetettu neuvostoliittolaisten ja brittien muodostama valvontakomissio, jonka toivomuksesta Suomen sodanajan päättäjiä vastaan nostettiin syytteet hyökkäyssodan aloittamisesta. Tämän sotasyllisyysoikeudenkäynnin syntyprosessista on esiintynyt ainakin kaksi eri näkemystä. Hannu Rautkallion mukaan aloite oikeudenkäynnin järjestämiseksi tuli Suomen rajojen sisäpuolelta. Hänen mukaansa Kekkonen sai omalla toiminnallaan Paasikiven sekä valvontakomission puheenjohtaja Zdanovin prosessin kannalle.²⁷ Jukka Tarkka taas näkee aloitteen tulleen Neuvostoliiton puolelta. Hänen mukaansa nimenomaan Stalin oli se, joka halusi aloittaa kyseisen prosessin. Kekkonen oli Tarkan mukaan siinä vain toimeenpanijana, koska toimi siihen aikaan oikeusministerinä.²⁸

Erillissotateesi tuli käyttöön sotasyllisyysoikeudenkäynnissä syytettyjen puolustuksen strategiana. Syytettynä olleet kahdeksan poliitikkoa muistivat oikeuden istunnoissa kovin huonosti kevään 1941 tapahtumia ja turvautuivat erillissotaretoriikkaan.²⁹ Hitlerin Saksan tekemien ihmisoikeusrikkomuksien tultua ilmi syytetyillä oli entistä kovempi tahto muistaa itsensä pelkkinä olosuhteiden uhreina. Erillisen sodan lisäksi koko yhteistyö Saksan kanssa tapahtui siis olosuhteiden pakosta. Näin syntyi ajopuuteoria.

²⁶ Jokipii 1987, 345–350.

²⁷ Rautkallio, Hannu – Lehtinen, Lasse: *Kansakunnan sijaiskärsijät – Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. WSOY, Helsinki 2005, 291–292.

²⁸ Tarkka, Jukka: *Hirvuisen asia – Sotasyllisyys ja historian taito*. WSOY, Helsinki 2009, 121–131.

²⁹ Tarkka 2009, 240–257.

2.3 Jatkosota historiankirjoituksessa

Ennen 2000-lukua suomalainen historiantutkimus on jatkosodan tulkinnan osalta nojannut hyvin pitkälti kolmeen eri teoriaan: erillissotateesiin, ajopuuteoriaan sekä torjuntavoittoteoriaan. Tässä luvussa käydään läpi suomalaisen jatkosotaa koskevan historiantutkimuksen vaiheet sodan päättymisestä 2000-luvulle asti. Olen jakanut tämän aikakauden kolmeen vaiheeseen.

Ensimmäinen vaihe kestää sodan päättymisestä 1960-luvun loppuun ja sitä hallitsee Arvi Korhonen. Toinen vaihe taas kestää 1960-luvun lopusta 1990-luvun alkuun ja sitä voisi kuvailla vasemmistolaisen tulkinnan valtakaudeksi. Kolmas vaihe on uuspatriotismin valtakausi, ja se kestää läpi 1990-luvun.

Viimeinen palvelus isänmaalle – Arvi Korhonen

Sotasyllisyysoikeudenkäynnissä syytteessä olleet kahdeksan poliitikkoa tuomittiin eri mittaisiin vankeusrangaistuksiin. Kovimman tuomion (10 vuotta kuritushuonetta) sai Risto Ryti. Vaikka sotasyllisyysprosessi saatiin päätökseen, jäi ajopuuteoria silti elämään. Ajopuuteoria oli itse asiassa tullut esiin jo sotasyllisyysasiaa käsitelleen Hornborgin komitean mietinnöissä. Eirik Hornbergin johtama komitea asetettiin valvontakomission painostuksen vuoksi vuoden 1945 helmikuussa tutkimaan sotasyllisyyskysymystä. Komitean enemmistö asettui sille kannalle, että Suomen valtionjohto oli vuosina 1940–1941 ikäänkuin päästänyt ohjakset käsistään ja antanut tapahtumien kulun ohjata itseään. Eriävän mielipiteen esittivät kansandemokraattien edustajat Yrjö Ruutu ja Eino Pekkala.³⁰

Kunnia ajopuu-termin keksimisestä on kuitenkin annettu Saksan sodanaikaiselle Suomen-lähettiläälle Wipert von Blücherille. Hän kuvasi muistelmateoksessaan Suomen asemaa näin: ”Suurvaltojen valtataistelussa pikkuvaltioiden vapaalla omalla päätösvallalla on kovin suppeat

³⁰ Soikkanen, Timo: *Uhri vai hyökkääjä? Jatkosodan synty historiankirjoituksen kuvaamana*, Teoksessa: *Jatkosodan pikkujättiläinen*, toim. Jari Leskinen & Antti Juutilainen. WSOY, Helsinki 2005, 27.

rajat. Suomi tempautui suurpolitiikan pyörteisiin niin kuin vuolas Suomen joki tempaa mukaansa ajopuun”.³¹

Sotasyllisyysprosessin jälkeen jatkosodan luonteen käsittely siirtyi historiantutkijoiden tehtäväksi. Suomessa ei tapahtunut hävityn sodan jälkeen järjestelmävaihdosta, vaan sama eliitti johti Suomen sodasta rauhaan. Historiantutkimus oli myös tämän niin sanotun vanhan eliitin vallassa, joten jatkosodan historiaa kirjoitettiin aluksi ikäänkuin omaa selustaa turvaten.

Yksi näistä vanhan eliitin edustajista oli professori Arvi Korhonen, joka oli sotien aikana palvellut päämajan tiedustelutoimistossa. Korhonen oli eronnut vakinaisesta palveluksesta jo vuonna 1942. Sodan jälkeen hän halusi vielä palvella isänmaataan kirjoittamalla jatkosodan historian suomalaisesta perspektiivistä. Vuonna 1948 Korhonen julkaisi Yhdysvalloissa John Wuorisen nimellä englanninkielisen yleiskatsauksen Suomen roolista toisessa maailmansodassa. Katsauksessa todettiin Neuvostoliiton ajaneen painostuksellaan Suomen puolueettomuudesta suoraan Saksan syyliin. Timo Soikkasen mukaan Korhosen teos oli suunnattu nimenomaan länteen ja sen ajoitus oli kylmän sodan kuumetessa täydellinen. Teoksessaan Korhonen antaa ymmärtää, ettei Saksa olisi missään vaiheessa ennen sotaa paljastanut hyökkäyssuunnitelmia suomalaisille.³²

Vuonna 1951 ilmestyivät marsalkka Mannerheimin muistelmat. Muistelmien haamukirjoittajina toimivat Erik Heinrichs ja Aladár Paasonen. Mannerheim pitää muistelmissaan kiinni siitä, että jatkosota oli yksinomaan venäläisten syytä. Heinrichsille ei Mannerheimin mukaan Berliinissä paljastettu mitään Barbarossa-suunnitelmasta. Suomessa vierailleen Buschenhagenin kanssa ei myöskään keskusteltu laisinkaan operatiivisista asioista.³³

Ensimmäinen kritiikki Mannerheimin ja Korhosen tulkintoihin tuli ulkomaalaiselta tutkijalta. Charles L. Lundin katsoi vuonna 1957 ilmestyneessä kirjassaan *Finland in the Second World War*, että Suomen sodanaikaiset johtajat olivat esittäneet arvostelukyvyn puutetta ikävin seurauksin. Lundinin mukaan Suomen silloinen hallitus oli toiminut määrätietoisesti ja oli näin ollen vastuussa sodan aloittamisesta Saksan puolella.³⁴ Lundinin teokseen suhtauduttiin Suomessa varsin penseästi. Lundin ymmärsi huonosti Suomen 1930-luvun politiikka ja hänen lähdeaineistonsa oli

³¹ von Blücher, Wipert: *Suomen kohtalonaikojä. Muistelmia vuosilta 1935–1944*, suomentaja Lauri Hirvensalo. WSOY, Porvoo 1950, 237.

³² Soikkanen 2005, 28–30; Herlin, 104–111.

³³ Mannerheim, Carl Gustaf Emil: *Muistelmat, toinen osa*. Otava, Helsinki 1952, 300–303.

³⁴ Lundin, C. Leonard: *Finland in the Second World War*. Indiana University Press, Bloomington 1957, 78–112.

puutteellinen. Kun teokseen oli päässyt myös muutamia suoranaisia virheitä, ei suomalaisille tuottanut vaikeuksia mitätöidä hänen työtään. Lundinin esitelmöidessä kirjansa pohjalta Helsingissä, paikalla ollut ryhmä Suomen sodan ajan johtajia nousi Edwin Linkomiehen johdolla mielenosoituksellisesti seisomaan ja poistui salista Lundinin esittäessä kiistanalaisimpia väitteitään.³⁵

Arvi Korhonen vastasi Lundinin väitteisiin teoksellaan *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi* vuonna 1961. Tässä teoksessa Korhonen sementoi ajopuuteorian suomalaiseen jatkosodan historiakuvaan vuosikymmeniksi eteenpäin. Von Blücheriä siteeraten hän ottaa ajopuutermin käyttöön ja muokkaa siitä oman versionsa. Tässä vaiheessa oli jo uusien lähdeaineistojen myötä tullut mahdottomaksi kieltää kokonaan Suomen osuus hyökkäyssodan suunnittelussa. Niinpä Korhonen sysää kaiken vastuun saksalaisille ja venäläisille. Suomen osa oli Korhosen mukaan olla vaikeassa tilanteessa maailmanpolitiikan objekti, joka ajautui mukaan suurvaltakonfliktiin.³⁶

Ulkomaalaisten tutkijoiden esiintulo kuitenkin jatkui. Seuraavina ajopuuteorian kimppuun kävivät englantilainen Anthony F. Upton ja amerikkalainen Hans Peter Krosby. Molemmat jakoivat Lundinin käsityksen siitä, ettei Suomen valinnassa ollut kyse mistään determinismistä, vaan kansakunnan kohtalo on kiinni ihmisten tekemistä päätöksistä.³⁷ Suomessa ei oltu kovinkaan tyytyväisiä näihinkään uusiin tutkimustuloksiin. Monien mielestä ulkomaalaisten oli mahdotonta ymmärtää Suomen tilannetta sodan aikana, ja siksi tällaiset tutkimukset olivat turhia. Krosby ja Upton eivät olleet tyytyväisiä siihen vastaanottoon, jonka heidän teoksensa Suomessa saivat. Krosby ihmetteli suomalaista tutkimusta, jossa suomalainen muistelmia ohittaa painoarvossa saksalaisen arkistolähteen. Uptonin mielestä taas pienet kansakunnat kuten Suomi, koittivat vetäytyä vastuusta syyttämällä suurvaltoja.³⁸

Suomessa siis ihmeteltiin, minkä takia ulkomaalaiset tutkijat halusivat yhtäkkiä tulla Suomen historian tuomareiksi. Korhosen kirjoittama ajopuuteoriaan perustuva jatkosodantulkinta säilyi suomalaisten itseymmärryksessä ja suomalaisissa historiantutkimuksissa oikeastaan seitsämänkymmentäluvun loppupuolella saakka.

³⁵ Soikkanen 2005, 32–33; Herlin, Ilkka: *Ajopuuteorian kaksi käytäntöä*. Yliopistolehti 19/95, <http://yliopistolehti.helsinki.fi/1995_19/ylart.htm#a5>. Vierailtu 22.11.2013.

³⁶ Soikkanen 2005, 34–35.

³⁷ Krosby, Hans Peter: *Suomen Valinta 1941*. Suomentanut Erkki Ihanainen. Kirjayhtymä, Helsinki 1967, 110–113, 144–146; Upton, Anthony F: *Finland in crisis 1940–1941*. Faber and Faber, Lontoo 1964, 261–294.

³⁸ Soikkanen 2005, 35.

Koskiveneestä ajopuun upotukseen

Timo Soikkanen kutsuu 1970-luvulla jatkosotakeskustelussa vallinnutta ilmapiiriä moralisoivaksi. Poliitiikan vasemmistolaistuminen aiheutti sen, että yhä enenevässä määrin oli jopa kannattavaa mielistellä Neuvostoliittoa, ottamalla esiin Suomen sodan ajan johtajien kyseenalaisia valintoja. Esimerkiksi Urho Kekkonen puhui Suomi-Neuvostoliitto-Seuran 30-vuotisjuhlissa vuonna 1974 tähän tyyliin:

Tapahtumien kulku lähti liikkeelle ensisijaisesti suomalaisten tietoisista päätöksistä. Käsittääkseni Suomen sotilasjohdon ja Rytin hallituksen päätös hakeutua yhteistyöhön Hitlerin Saksan kanssa voidaan nähdä johdonmukaisena seurauksena itsenäisyytemme ensimmäisten vuosikymmenten ulkopoliittisista pyrkimyksistä.³⁹

Akateemisen historiantutkimuksen puolella kriittisempää suhtautumista jatkosotaan saatiin odottaa vuoteen 1977 asti. Mauno Jokipii toi ensimmäisenä tutkijana esiin suomalaisten valtionjohtajien aktiivisen rooliin kääntyessä Saksan tielle Historiallisen aikakauskirjan artikkelissaan. Jokipiin mielestä kokonaistilanne ei ollut Suomen hallinnassa, mutta silti yritettiin nähdä eteenpäin ja vaikuttaa veneen suuntaan samalla tavoin, kuin koskenlaskijat kuohuissa. Kunnian koskenlaskijavertauksesta Jokipii antoi kuitenkin eversti K.J. Mikolalle, joka oli käyttänyt sitä sotilasaikakauslehdessä vuonna 1971.⁴⁰ Lopulliseen muotoon tämän uuden koskiveneteorian muotoli vuonna 1977 Eino Jutikkala:

Suomi ei kulkeutunut sotaan kuten ajopuu sen virtojen kuohuvissa koskissa, mitä ilmaisua Saksan Helsingin-lähettiläs von Blücher myöhemmin käytti; jos näin olisi käynyt, sen poliittiset johtajat olisivat olleet nollija. Suomi oli pikemminkin koskivene, paltamo, joka murskaantumatta voi ohittaa putouksen syöverit vain jos sitä tarmokaasti ja taitavasti soudetaan. Maan poliittinen johto ohjasi sen sotaan mihinkään sitoutumatta ja odottaen ensimmäisiä pommeja vastapuolelta. Mutta oliko sota ainoa vaihtoehto?⁴¹

³⁹ Soikkanen 2005, 39.

⁴⁰ Soikkanen 2005, 38.

⁴¹ Jutikkala, Eino: *Ensimmäinen Tasavalta 1919-1945*. Teoksessa: *Suomen poliittinen historia 1809-1975, 2. osa 1905-1975*. Wsoy, Helsinki 1977, 224.

Jokipii ja Ohto Manninen kävivät vuosina 1977–1978 Historiallisen aikakauskirjan sivuilla debatin jatkosodan syistä. Molemmat käyttivät tulkintansa pohjana samaa lähdeaineistoa, mutta tulkitsivat lähteet eri tavalla. Jokipiin mukaan länsimieliset Ryti ja Mannerheim siirtyivät länsimielisyydestä, Ruotsin-suhteiden pettymyksen kautta, Saksan vanaveteen. Jokipii ajoitti Mannerheimin lopullisen Saksan puoleen kääntymisen vuodenvaihteeseen 1940–1941. Manninen taas näkee asian niin, että pikemminkin vuoden 1940 loppupuoliskolla Saksa kääntyi Suomen puoleen.⁴²

Jokipiin ja Mannisen debatti loi pohjan uudenglaisille tulkinnoille jatkosodan synnystä ja oli edesauttamassa sitä kehitystä, joka lopulta johtaisi ajopuuteorian lopulliseen hautaamiseen. Mannisen osaksi jäi keskustelun jälkeenkin olla jonkinlainen porvarillisen Suomen tuntojen ymmärtäjä. Rooli on jatkunut vielä 2000-luvun puolellekkin Mannisen toimiessa erillissotateetin puolustajana. Jokipii taas on profiloitunut nimenomaan ajopuuteorian lopullisena kaatajana. Yhtenä esimerkkinä uudenglaisesta tutkimuksesta on Helge Seppälän 1984 julkaistu teos *Suomi hyökkääjänä*. Seppälä oli everstiluutnantti ja sotahistorioitsija. Hänen kriittisyytensä Suomen toimintaa kohtaan oli porvarillisista piireistä tulevalle tutkijalle jotain aivan uutta. Seppälän tulkinnan mukaan Suomi hakeutui jokseenkin tahdottomaksi Saksan myötäsotijaksi.⁴³

Monien mielestä lopullisen naulan ajopuuteorian arkuun löi Mauno Jokipii vuonna 1987 teoksellaan *Jatkosodan synty*. Massiiviseen lähdeaineistoon perustuvassa tutkimuksessaan Jokipii oli esimerkiksi Eino Jutikkalan mielestä ottanut huomioon jokaisen mutkan, kiven ja kuopan Suomen tiellä jatkosotaan. *Jatkosodan synty* on kiihkoton kuvaus Suomen ja Saksan yhteistyön kehittymisestä vuosina 1940–1941. Jokipii osoittaa selkeästi sen, että Suomen toiminta oli aktiivista, eikä sotaan ajauduttu vahingossa. Jokipii ei itse pidä kirjaansa vielä lopullisena totuutena, koska Neuvostoliiton arkistot eivät tekohekkellä olleet käytettävissä.⁴⁴

”Sittenkin me voitimme” – Uuspatriottinen tulkinta ja torjuntavoittoteoria

Neuvostoliiton kaatumisen myötä 1990-luvun alussa Suomeen syntyi uudenglainen vapaus tulkita sodan ajan historiaa. Neuvostoliiton valtakautena ei liian oikeistolaisia sodan tulkintoja

⁴² Herlin, Ilkka: *Tutkijoiden jatkosota*. Teoksessa: *Suomi 85 – Itsenäisyyden puolustajat, osa Rintamalla*, toim. Lauri Haataja & Ilkka Herlin. Weilin & Göös, Helsinki 2002, 284–289.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Jokipii 1987, 652–653.

kannattanut ainakaan poliitikkojen paljota huudella, koska tämänkaltainen toiminta saattoi johtaa poliittiseen paitsioon joutumiseen myös sisäpolitiikassa. 1990-luvulla todelliset ja oletetut pidäkkeet sodan tulkinnoissa unohdettiin ja tuloksena syntyi torjuntavoittoteoria.

Jatkosodan historiakuva muuttui siten, että sodan käsittelyssä ryhdyttiin entistä enemmän korostamaan vuoden 1944 torjuntataisteluita. Jatkosota liitettiin nimensä mukaisesti entistä enemmän talvisodan jatkoksi. Sodasta ikäänkuin ”unohdettiin” vuodet 1941–1942, ja ryhdyttiin korostamaan sitä, miten pieni Suomi kerrasta toiseen selvisi Neuvostoliiton hyökkäyksestä. Sotasyällisyysoikeudenkäynnissä tuomittujen omaisille esitettiin valtiovallan toimesta julkinen anteeksipyyntö vuonna 1994, ja muutenkin sotakokemukset ja sodan kokeneet veteraanit nostettiin uuteen arvoon. Parhaiten tämä uusi painotus näkyi itsenäisyyspäivän vietossa. Itsenäisyys samaistettiin nimenomaan sotien myötä säilytettyyn itsenäisyyteen.

Muutosta muistokulttuurissa voi luonnehtia uuspatrioottiseksi käännteeksi. Tällä tarkoitetaan nationalististen asenteiden ja esitysten julkista renessanssia. Ne alkoivat dominoida Suomen sota-ajan julkista kuvaa. Uuspatrioottisessa tulkinnassa sodan aikainen Suomi nähdään yhtenäisenä ja ainutlaatuisena. Talvi- ja jatkosota on idealisoitu ja romantisoitu. Ne edustavat parasta suomalaisuutta: tahtoa uhrata itsensä yhteisen hyvän edestä, kansallista solidaarisuutta, päättäväisyyttä ja pyrkimystä suvereeniseen demokraattiseen valtioon. Tärkeänä piirteenä veteraanijärjestöt haluavat delegoida tämän perinnön tuleville sukupolville.⁴⁵

Sotilaallisesti katsoen Suomi hävisi sekä talvi- että jatkosodan, mutta tämä muutettiin pian käsitykseksi torjuntavoitosta. Tulkinta voidaan nähdä funktionaalisenä, koska se antaa merkityksen kovalle vuosille rintamalla ja kotirintamalla. Uuspatrioottisen käänteen jälkeen sodat muistetaan sankarillisina torjuntavoitoina – Vaikka Suomi menetti huomattavia alueita, sotien muistoa hellittää kansakunnan tärkeimpänä kollektiivisena kokemuksena. Korostetaan että Helsinki oli Moskovan ja Lontoon ohella ainoa sotaa käyvän eurooppalaisen maan pääkaupunki, jota ei miehitetty. Patrioottisen tulkinnan mukaan ”totuus” vuosista 1939-44 oli aiemmin vaiennettu ja sen sijaan neuvostoystävällisen ulkopoliitiikan takia vääristyneet tulkinnat jopa kansallisen itseruuskintaan asti hallitsivat julkista diskurssia. Tällaisissa kommentteissa ”totuudellinen” tarkoittaa ainoastaan nationalistista tapaa nähdä Suomen nykyisyys ja tulevaisuus. Sodanjälkeisiä

⁴⁵ Kinnunen & Jokisipilä, 481–482.

sukupolvia syytetään symbolisista väkivallanteoista sotaveteraanien uhrauksia kohtaan erityisesti 1960-70-luvuilla.⁴⁶

⁴⁶ Ibid.

3 Rintamalinjat muodostuvat – Keskustelu vuosina 2000–2005

1990-luvun edustaessa vielä selkeästi uuspatrioottisen tulkinnan voimakautta, on 2000-luvun alkupuoliskolla sitä alettu pikku hiljaa haastamaan. Olen jakanut vuosien 2000–2005 erillissotakeskustelun neljään osaan. Ensimmäinen luku käsittelee vuodet 2000–2003, aina Elina Sanan *Luovutetut*-teoksen julkaisuun asti. Toisessa luvussa käsittelen Sanan kirjan jälkeistä keskustelua ja kolmannessa luvussa erillissotakeskustelun sytyttää Markku Jokisipilän väitöskirja. Neljännessä luvussa on esitelty Tarja Halosen kohua aiheuttanut puhe vuodelta 2005 sekä sen jälkeinen erillissotakeskustelu.

3.1 Vanhat herrat hallitsevat ja nuori polvi ottaa ensiaskeliaan – keskustelu vuosina 2000–2003

2000-luvun ensimmäisten vuosien erillissotakeskustelua voisi tuleviin vuosiin verrattuna kuvailla vielä varsin maltilliseksi. Se ei rakennu minkään erityisen tapahtuman tai teeman ympärille, vaan koostuu lähinnä yksittäisistä tutkijoiden kannanotoista.

Yksi ensimmäisistä kommentoijista on FT Marianne Junila, jonka teoksessa *Kotirintaman aseveljeyttä – Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944* vuodelta 2000 tutkitaan arkistolähteiden ja muistitiedon kautta Pohjois-Suomen sopeutumista Saksalaisten sotilaiden läsnäoloon. Junilan mukaan Pohjois-Suomalaisten kokemus sodasta ja saksalaisista oli hyvin erilainen muuhun Suomeen verrattuna. Kanssakäyminen tapahtui enimmäkseen arkisten asioiden parissa eikä sotatilanteen asetelmilla ollut siihen juuri vaikutusta.⁴⁷

Junila ottaa kantaa myös jatkosodan asetelmiin. Hänen mukaan: ”Se Suomessa korostettu seikka, ettei Suomi virallisesti ollut Saksan liittolainen tämän hyökätessä Neuvostoliittoon 1941 eikä myöhemminkään, ei muuta sitä tosiasiaa, että yhteisymmärrys maiden välillä toimi hyvin jo syksyllä 1940”.⁴⁸ Junila on siis Jokipiin *Jatkosodan synnyn* linjoilla Suomen sotaan joutumisesta. Erillissotateesi saa kuitenkin häneltä kannatusta. Junilan mukaan yhteistyö oli ennen kaikkea

⁴⁷ Junila, Marianne: *Kotirintaman aseveljeyttä – Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. SKS, Helsinki 2000, 356–362.

⁴⁸ Junila, 43.

sotilaallista ja suomalaiset kävivät erillistä puolustuksellista sotaansa. Tämä melko selkeä kannanotto hämärtyy muutamaa sivua myöhemmin, kun Junila kirjoittaa erillisotateesin olleen suomalaista propagandaa, jota myös siviilit sovelsivat etäännyttäessään oman toimintansa ikäänkuin erilliseksi.⁴⁹

Yksi aktiivisimmista erillissotakeskustelijoista on VT Jukka Seppinen. Hän tuo jatkosotatulkitintansa kirjan muodossa julki ensimmäistä kertaa vuonna 2002 teoksessa *Paasikiven aikakauteen*. Seppisen tulkinnan mukaan Stalin suunnitteli hyökkäystä Saksan selustaan jo keväällä 1940. Hyökkäys kuitenkin peruuntui ja sitä suunniteltiin uudestaan kesä- tai heinäkuulle 1941. Saksa ehti kuitenkin hyökätä ensin. Seppisen mielestä Stalinin tarkoitus oli koko välirauhan ajan saada Suomi hallintaansa. Talvisodan rauha oli vain pakon sanelema välietappi. Suomella oli siis täysi oikeus ja jopa velvollisuus valmistautua tulevaan sotaan hakemalla tukea Saksalta.⁵⁰

Seppisen mielestä Suomi kävi alusta alkaen omaa erillissotaansa. ”– oman puolustusotateesin korostaminen oli tarkoituksenmukainen toimi, joka korosti Suomen Saksasta erillistä asemaa varsin hyvällä menestyksellä”. Ainoa tahra erillissotateesin kilvessä oli Seppisen mukaan Suomen eteneminen Itä-Karjalaan. Mannerheimin miekanttuppipäiväkäsky⁵¹ hän pitää selkeänä ylilyöntinä, joka annettiin hetken huumassa. Arvi Korhosen ja Ohto Mannisen näkemyksiin tukeutuen Seppinen toteaa Suomen olleen Saksan ja Neuvostoliiton suurvaltapoliitikalle altistunut, mutta silti itsenäinen toimija tilanteessa, joka johti sen ”irraliseksi kanssasotijaksi” Saksan rinnalle.⁵²

Jatkosodan tutkimuksen grand old man professori Mauno Jokipii julkaisi vuonna 2002 tutkimuksen *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet – Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana*. Kirjassaan Jokipii kertoo Suomen lähettämän SS-pataljoonan vaiheet värväyksestä kotiinpaluuseen. Tämän lisäksi hän tutkii Suomen asemaa Hitlerin Saksan kumppanina vertaamalla sitä muihin Saksan koalitiossa olleisiin maihin.

⁴⁹ Junila, 166–180.

⁵⁰ Seppinen, Jukka: *Paasikiven aikakauteen*. Ajatus Kirjat, Helsinki 2002, 15–35.

⁵¹ Mannerheimin 11.07.1941 antamassa päiväkäskyssä viitataan suur-Suomi tavoitteeseen sekä Itä-Karjalan vapauttamiseen. Esim. ”*Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä. Suokoon kansojen kohtaloja ohjaava kaitselmus Suomen armeijan täyttää Karjalan heimolle antamani lupauksen*”.

⁵² Seppinen 2002, 15–35.

Jokipii käsittelee myös erillissotakysymystä. Kappale *Miten Suomi joutui Saksan kanssasotijaksi* perustuu hänen teokseensa *Jatkosodan synty*. Jokipiin mukaan jatkosodan tärkein syy oli talvisodan trauma, aluemenetykset, yksin jääminen sekä Neuvostoliiton jatkuva painostus välirauhan aikana. Suomen ulkopolitiikka alkoi kääntyä Saksan suuntaan joulukuusta 1940 lähtien. Jokipiin *Jatkosodan syntyä* pidetään yleisesti ajopuuteorian lopullisena upottajana. Kyseisessä teoksessa Jokipii osoittaa kiistattomiin arkistolähteisiin vedoten sen, ettei Suomi ainoastaan ajautunut Saksan syliin, vaan ratkaisu oli tietoinen ja toiminta aktiivista.⁵³

Erillissotaa Jokipii pitää kuitenkin oikeana tulkintana. Erillissotakysymystä pohditaan omassa ”tekstilaatikossa” otsikolla *Koalitiosota, rinnakkaissota vai erillissota?* Siinä Jokipii argumentoi Erillissodan puolesta lähteinään saksalaiset tutkijat Gerd Überschär, Michael Salewski ja Manfred Menger. Jokipiin mukaan Suomi ei ollut Saksan liittolainen, vaan ainoastaan löyhä yhteistyöosakas eli koalitiokumppani. Perusteluiksi Jokipii esittää muun muassa seuraavat asiat: Suomea ei informoitu Barbarossan valmisteluista ennen kuin vasta viime tingassa, Mannerheim ei hyväksynyt Saksan Suomessa olleiden joukkojen komentajuutta, Suomi kieltäytyi osallistumasta Leningradin valtauksen ja liittoutuneet hyväksyivät erillisrauhan myötä sodan erillisyyden.⁵⁴

Jokipiin tutkimuksen on arvostellut Historiallisessa aikakauskirjassa dosentti Martti Häikiö. Häikiön mielestä Saksan uudempi sotahistoria näyttäytyy Suomessa erilaisena kuin muualla Euroopassa. Meillä saksalaisia ei muisteta tuhoamissotaa käyneinä raakalaisina vaan enemmänkin itsenäisyyden pelastajina. Häikiö ei löydä kirjasta juurikaan moitittavaa, ja hän nimittääkin Jokipiitä ”– suomalaisen historiankirjoituksen monumentaalihahmoksi, jonka teokset ovat ottaneet pysyvän paikkansa Suomen historiankirjoituksen kaapin päällä”. Häikiön mielestä Jokipiin tulkinta siitä, että suomalainen SS-pataljoona toimi varmistuksena Saksan ulkopoliittiselle tuelle keväällä 1941, koska Barbarossaan mukaan lähtemisestä päätettiin Suomessa vasta kesäkuussa, on täysin oikea.⁵⁵

Tässä vaiheessa vielä jatko-opiskelijana esiintyvä Markku Jokisipilä kirjoittaa Historiallisen aikakauskirjan vuoden 2002 kolmannessa numerossa otsikolla *Hitler katsoi erillissotateesiä läpi sormien*. Heti ingressissä Jokisipilä ilmoittaa mielipiteensä, jonka mukaan Suomi oli Saksan *de facto*

⁵³ Jokipii, Mauno: *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet – Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana*. SKS Helsinki 2002, 180–183; Jokipii: *Jatkosodan synty*. Otava, Helsinki 1987.

⁵⁴ Jokipii 2002, 54–55.

⁵⁵ Häikiö, Martti: *Saksan ja sen liittolaisten hyökkäys itään*. Historiallinen Aikakauskirja (HA) 1/2003, 207–209.

liittolainen. Tätä tulkintaa Jokisipilä perustelee laajemmin vuonna 2004 ilmestyneessä väitöskirjassaan Ryti-Ribbentrop-sopimuksesta. Kyseistä teosta käsittelen tarkemmin luvussa 3.3. Historiallisen aikakauskirjan artikkelissa Jokisipilä käsittelee Suomen ja Saksan suhteiden pienimuotoista kriisiytymistä vuoden 1943 loppupuolella. Tuoreen pääministeri Linkomiehen varomattomasta, erillissotaa alleviivaavasta, puheesta alkanut kriisi johti kauppaneuvotteluiden hetkelliseen katkeamiseen, mutta päättyi kuitenkin suhteiden normalisointiin Hitlerin puututtua asiaan.⁵⁶

Jokisipilän näkemyksen mukaan Saksan ulkoministeriö, ja varsinkin sen johtaja ulkoministeri von Ribbentrop, oli vuonna 1943 menettänyt jo suurimman osan vaikutusvallastaan Suomea koskeissa asioissa sotilaspuolen toimijoille. Saksan ulkoministeriön diplomaattiset painostuskeinot, kuten kauppaneuvottelujen katkaisu, johtuivat Jokisipilän mielestä pääasiassa Ribbentropin halusta palauttaa menetettyä arvovaltaansa. Vuoden 1943 kriisi ratkesi Hitlerin normalisoitua suhteet ohi ulkoministeriön ja Ribbentropin. Suomalaisessa tutkimuksessa on Jokisipilän mukaan pidetty erillisotatesin onnistuneen ylläpitämisen suurimpana syynä suomalaisten oveluutta ja periksiantamattomuutta. Yhtä tärkeänä asianana hän näkee kuitenkin myös sen, että Hitler päätti sietää suomalaisten erillissotapuheita.⁵⁷

1970-luvulla Jokipiin kanssa kiivasta väittelyä käynyt Professori Ohto Manninen julkaisi vuonna 2002 artikkelikokoelman *Stalinin kiusa – Himmlerin täi – Sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä*. Mannisen artikkelit koostuvat pääasiassa tapahtumahistorian kertaamisesta, mutta on mukaan päässyt jonkin verran myös pohdintaa. Artikkelissa *Ajopuukeskustelun uudet taustatiedot* Manninen analysoi Suomen tilannetta välirauhan aikana Saksan ja Neuvostoliiton suurvaltapoliittisten intressien kautta. Tähän näkökulmaan perustuen Manninen päätyy siihen tulokseen, että ”– Suomi oli todella vain osa tapahtumien vuolaasta virrasta. Kesken kuohuista oli mahdotonta jäädä pois”. Manninen siis päätyy vuonna 2002 ajopuuteorian kannalle.⁵⁸

Historiantutkijan erillissotakanta saattaa tulla monesti esille ikäänkuin piilotettuna esimerkiksi Suomen historian yleisesityksissä. Historian yleisesitys onkin todella tehokas tapa harjoittaa

⁵⁶ Jokisipilä, Markku: *Hitler katsoi erillissotatesiä läpi sormien*. HA 3/2002, 248–257.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Manninen, Ohto: *Stalinin kiusa – Himmlerin täi – Sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä*. Edita, Helsinki 2002, 117–122.

historiapolitiikkaa. Liittämällä kiistanalaisen jatkosotatulkinnan osaksi jo yleisesti hyväksytyä historianarratiivia voi helposti vaikuttaa jatkosodan historiakuvaan. Professori Jouko Vahtola kirjoittaa jatkosodasta Suomen historian yleisesityksessään *Suomen historia – Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Vahtolan mielestä kysymys ei ollut sotilasliitosta, vaikka Suomen sotilasjohto osallistuiinkin operaatio Barbarossan valmisteluihin. Sen aikaiset johtajat joutuivat Vahtolan mukaan toimimaan valtavan paineen alla ja päätökset oli monesti tehtävä suppeassa piirissä. Vahtola pitää erillissotaa oikeana tulkintana.⁵⁹

Venäläisten tulkinta jatkosodasta on ollut melko yksimielisesti se, että Suomi oli Saksan liittolainen. Venäläisille toinen maailmansota merkitsee suurta isänmaallista sota, jossa vastapuolella oli Saksa liittolaisineen. Venäläiselle historiantutkimukselle Suomen kanssa solmittu erillisrauha ei merkinnyt Suomen jatkosodan erillisyyden tunnustamista, vaan lähinnä keinoa rauhoittaa pohjoinen rintama Saksaa ja sen satelliittimaita vastaan käytävässä sodassa.

Professori Timo Vihavainen arvostelee Helsingin Sanomissa N.I. Baryshnikovin teoksen *Blokada Leningrada i Finljandija 1941-1944 (Leningradin piiritys ja Suomi)*. Vihavaisen mukaan: ”– Baryshnikovin kirja on yritys esittää koko jatkosota stalinistisen propagandasapluunan mukaisesti Suomen provosoimattomaksi hyökkäykseksi Leningradia vastaan. Tämä hyökkäys suoritettiin sekä omasta harkinnasta ja vakain tuumin, että täysin Saksan vasallina, eikä sillä ollut mitään tekemistä talvisodan kanssa, joka sentään paradoksaalisesti näytti Suomen kannalta olleen puolustuksellinen”. Vihavaisen mielestä Baryshnikovin metodi on täysin puolueellinen, eikä hän ota huomioon Suomen vaihtoehdottomuutta tai länsimielistä asennetta. Hän pitää valitettavana sitä, ettei venäläinen tutkimus onnistu irtautumaan leninistis-stalinistisesta muotista.⁶⁰

Professori Henrik Meinander analysoi Suomen sotien tutkimusta Tieteessä –lehdessä vuonna 2003. Meinanderin silmissä Suomi oli jatkosotaan johtaneessa prosessissa tietoinen riskipeluri. Hallitus ja sotilasjohto tiesivät Saksan hyökkäyssuunnitelmista jo joulukuussa 1940, ja lupautuivat käytännössä silloin osallistumaan Leningradin piiritykseen. Suomessa tätä aihetta on haluttu Meinanderin mukaan vältellä, koska se saattaisi paljastaa suomalaisen

⁵⁹ Vahtola, Jouko: *Suomen historia – Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Suuri suomalainen kirjakerho oy, Helsinki 2003, 326–335.

⁶⁰ Vihavainen, Timo: *Venäläistutkija käsittelee jatkosotaa Pietarin piirityksenä. Neuvostohistorioitsija ei anna tuumaakaan periksi vanhoista stalinistisista näkemyksistä*. HS 6.12.2002 Kulttuuri.

historiankirjoituksen tarkoituksenhakuisuuden, sekä himmentää sotasyllisyysoikeudenkäynnissä uhrattujen henkilöiden sädekehää osoittamalla tuomiot lopulta oikeansuuntaisiksi.⁶¹

3.2 Täysosuma kipupisteeseen?

Journalistinen dokumenttiteos

Ensimmäinen varsinainen 2000-luvun erillissotakeskustelun käynnistäjä oli toimittaja Elina Sanan loppuvuodesta 2003 julkaisema kirja *Luovutetut – Suomen ihmisluovutukset Gestapolle*. Elina Sana julkaisi jo vuonna 1979, nimellä Elina Suominen, teoksen *Kuolemanlaiva S/S Hohenhörn – Juutalaispakolaisten kohtalo Suomessa*, joka käsitteli kahdeksan juutalaispakolaisen luovutusta Suomesta vuonna 1942. Kirja sai sen aikaiselta historiantutkimuskentältä todella tylyt arvostelut. Kirjoittajaa syytettiin yrityksestä kytkeä Suomi keinotekoisesti holokaustiin.⁶² Uudemmassa kirjassaan Sana käsittelee suomalaisten Jatkosodan aikaisia ihmisluovutuksia Gestapolle kahdessa osassa. Ensimmäinen osa keskittyy poliisilinjan ja toinen sotilaslinjan kautta tapahtuneisiin luovutuksiin.⁶³

Sanan tutkimuksen mukaan poliisilinjan kautta Gestapolle luovutettiin 129 ja sotilaslinjan kautta 2829 ihmistä. Poliisilinjan luovutukset tapahtuivat Valpon toimesta ja luovutetut olivat useimmiten jostain rikoksesta tuomittuja muiden maiden kansalaisia. Osa poliisilinjan kautta luovutetuista ihmisistä oli juutalaisia. Sotilaslinjan kautta luovutetut ihmiset olivat sotavankeja. Sotilaslinjan luovutukset olivat osa sovittua sotavankien vaihtoa Saksan kanssa. Tässä vaihdossa Suomi sai Saksalta 2181 suomalaista tai suomensukuista sotavankia. Suomen luovuttamien vankien seassa oli myös juutalaisia sekä poliittisin perustein luovutettuja kommunisteja.⁶⁴

Sana itse kutsuu kirjaansa ”journalistiseksi dokumenttikirjaksi”. Kirja on hänen mukaansa syntynyt pitkällisen tutkijaharrastuksen tuloksena ja sen tärkein tehtävä on tuoda kuuluviin historian

⁶¹ Meinander Henrik: *Pelinappula vai riskipeluri? Tulkintoja Suomesta toisen maailmansodan aikana*. Tieteessä tapahtuu 3/2003, 27–30.

⁶² Holmila, Antero: *Varieties of Silence: Collective Memory of the Holocaust in Finland*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012, 545.

⁶³ Sana, Elina: *Luovutetut – Suomen ihmisluovutukset Gestapolle*. WSOY, Helsinki 2003.

⁶⁴ Sana 2003, 293–294, 316–317, 353–365.

häviäjien ääni. Teos on kuitenkin rakennettu perinteisen tieteellisen historiantutkimuksen muotoon: Alussa esitetään tutkimuskysymys ja esitellään aikaisempaa tutkimusta, sen jälkeen käydään tutkittu aineisto läpi ja lopussa esitetään yhteenveto. Kirjassa on myös lähdeluettelo, jossa mainitaan Sanan käyttämät arkistot, haastattelut sekä tutkimuskirjallisuus.⁶⁵

Sana ei siis pidä kirjaansa varsinaisena tieteellisenä tutkimuksena. Sellainen se ei olekaan. Teoksesta puuttuvat lähdeviitteet, ja sen takia Sanan päättelyketjun seuraaminen on mahdotonta. Kirjassa puhutaan paljon lähteistä, mutta niitä ei missään vaiheessa yksilöidä sille tasolle, jossa niiden tarkastaminen tulisi mahdolliseksi. Sanan epätieteelliseen – tai journalistiseen – tyyliin kuuluu myös tapa koettaa jatkuvasti löytää syyllisiä laittomuuksiin. Tämä johtaa monesti todisteiden puuttuessa myös perusteettomaan vihjailuun, esimerkiksi Mannerheimin syyllisyydestä.⁶⁶

Puutteistaan huolimatta Sanan kirja toi kiistatta uuden näkökulman ilmestymisaikana vallinneeseen jatkosodan historiakuvaan. Se oli ensimmäinen teos, joka asettui kunnolla kyseenalaistamaan 1990-luvulla rakennettua uuspatrioottista kuvaa Suomen toiminnasta toisen maailmansodan aikana. Toki perinteistä sotakuvaa kyseenalaistavia teoksia oli julkaistu aikaisemminkin, mutta tämän kaltainen julkisuusaste oli jotain aivan uutta.

Hannu Savolainen on pro gradu -työssään tutkinut Sanan kirjan aiheuttamaa kohua. Savolaisen mukaan kohu johtui siitä, että osa Sanan esittämistä väitteistä oli suurelle yleisölle aivan uusia. Historiantutkijoiden silmissä tiedoissa ei sen sijaan ollut mitään uutta. Tutkijat joutuivat kuitenkin selittämään sitä, miksei niistä oltu juurikaan kirjoitettu. Savolainen näkee Suomen sodanaikaisen yhteistyön natsi-Saksan kanssa yhtenä Suomen historian kipupisteistä, jota ei ainakaan Sanan teoksen ilmestymisen aikaan oltu vielä kunnolla käsitelty.⁶⁷

Sanan kirjassaan antamat tiedot suomalaisten luovutuksista levisivät myös maailmalle. Osittain virheelliselläkin uutisoinnilla⁶⁸ Suomen juutalaisluovutuksista oli kuitenkin vaikutuksensa. Juutalaisten asiaa kansainvälisesti ajava Simon Wiesenthal -keskus lähetti tasavallan presidentti Tarja Haloselle selvityspyynnön koskien Suomen toisen maailmansodan aikana luovuttamia

⁶⁵ Sana 2003.

⁶⁶ Sana 2003, 141.

⁶⁷ Savolainen, 110–116.

⁶⁸ Esimerkiksi BBC uutisoi Suomen passittaneen tuhansia Suomen kansalaisia Saksan tuhoamisleireille. Savolainen, 25.

juutalaisia. Selvityspyyntöön sekä yleiseen kokuun Suomen hallitus reagoi tilaamalla professori Heikki Ylikankaalta selvityksen luovutuksien nykyisestä tutkimustilanteesta.⁶⁹

Ylikangas päätyy selvityksessään suosittelemaan jatkotutkimusta etenkin sotilaslinjan, mutta myös siviilien luovutuksista. Tasapuolisuuden nimissä hän haluaisi sisällyttää tutkimukseen myös Neuvostoliittoon sodan jälkeen luovutetut ihmiset. Ylikankaan selvityksen myötä perustettiin kansallisarkiston alaisuuteen tutkimusprojekti *Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939-55*.⁷⁰

Tiedonjulkistaja vai asenteellinen mielipidekirjailija?

Elina Sanan *Luovutetut* sai aikaan todella paljon keskustelua historiantutkijoiden piirissä. Sanan syytökset siitä, että virallinen historiantutkimus oli tarkoituksella laiminlyönyt ihmisluovutusten tutkimista, aiheutti erilaisia reaktioita historiantutkijoissa. Toisten mielestä tutkijayhteisön ulkopuolelta tullut haaste oli virkistävä poikkeus, kun taas toisten mielestä asenteellinen kirja aiheutti peruuttamattomia vaurioita Suomen maineeseen.

Elina Sana ei teoksessaan mainitse erillissotaproblematiikkaa. Hänen tutkimansa Suomen ja natsi-Saksan yhteistyön taso poliisi- ja sotilaslinjan luovutuksissa on kuitenkin yksi niistä asioista, jotka tavallaan määrittävät ”erillisyyden” tasoa, ja on siten kiinteä osa erillissotakeskustelua. Elina Sana ei ole akateeminen historiantutkija, eikä hän näin ollen kelpaa tämän tutkimuksen tutkimuskohteeksi. Hänen kirjastaan käytyyn keskusteluun osallistui kuitenkin monia akateemisia historiantutkijoita.

Eversti Sampo Ahto arvostelee Sanan kirjan sotilasaikakauslehdessä otsikolla ”*tiedettä*” *parhaimmillaan*. Ahton mukaan: ”– Sanan sekava mutta sitäkin moralisoivampi kirja tietoakin tarjoaa, mutta lukijan ongelmaksi jää luotettavan karsinta epäluotettavasta.” Ahto pitää Sanan teoksen ainoana hyötynä sitä, että se saattaa vauhdittaa ihmisluovutuksista tehtävää oikeaa tutkimusta. Muuten Ahto ei Sanalle juuri armoa anna. Hänen mielestään Sanalla on tendenssimäinen taipumus paisutella asioita, jotta Suomen läheinen yhteistyö Saksan kanssa tulisi todistetuksi.⁷¹

⁶⁹ Savolainen, 18–20.

⁷⁰ Ylikangas, Heikki: *Selvitys valtioneuvoston kanslialle*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004, 36–41.

⁷¹ Ahto, Sampo: ”*Tiedettä*” *parhaimmillaan*. Sotilasaikakauslehti 6–7/2004, 46–47.

Heikki Ylikangas käsittelee Sanan kirjaa selvityksessään valtioneuvoston kanslialle sekä historiallisessa aikakauskirjassa. Ylikankaan mukaan Sanan esittämät tiedot eivät sinänsä ole uusia. Varsinkin poliisilinjan luovutuksista on olemassa montakin pätevää tutkimusta. Sotilaslinjan osalta tutkimusta on kuitenkin niukanlaisesti. Tähän Ylikangas hakee syytä jatkosodan tulkinnasta. Hänen mukaan kuvaan, jossa jatkosota nähdään puolustusotana, ei sovi sotavankien vaihdon kaltainen tiiviimpi yhteistyö Saksan kanssa, koska se heikentäisi erillissotatulkinnan voimaa.⁷²

Timo Vihavainen kirjoittaa aiheesta Kanava-lehdessä otsikolla *Tiedot ja luulot kansakunnan muistissa*. Vihavainen ei mainitse Sanaa nimeltä, mutta ottaa kantaa viimeaikaiseen keskusteluun sotavankien luovutuksista saksalaisille. Hän varoittaa anakronistisista moraalikäsitteistä. Vihavaisen mukaan: ”– sotankien luovutukset ovat hyvä esimerkki tapauksesta joiden moraalinen arviointi ei ole mahdollista, ellei kyetä luotettavasti selvittämään, millaisten oletusten vallitessa ne tapahtuivat”. Vihavainen toteaa toista maailmansotaa tarkasteltavan nykyään niin holokaustikeskeisesti, että unohdetaan, ettei kaikilla sen ajan toimijoilla voinut olla minkäänlaista kokonaiskäsitystä tilanteesta.⁷³

Martti Häikiö julkaisi lokakuussa 2003 artikkelikokoelman *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Kirjassaan Häikiö myöntää Suomen joutumisen Saksan rinnalla jatkosotaan olleen pitkään Suomen historian kiistellyin ja keskustelluin kipupiste. Häikiö näkee aiheen perusteoksena Mauno Jokipiin *Jatkosodan synnyn*, joka viimeistään siirsi sotasyällisysoikeudenkäynnin myötä politisoituneen aiheen käsittelyn akateemiselle historiantutkimukselle. Ylioppilaslehti tiedusteli Häikiöltä marraskuussa 2003 mielipidettä Sanan paljastuksiin. Häikiön mielestä tiedoissa ei ole mitään dramaattista. Sanan ajatusta historiantutkimuksen tietoisesta vaikenemisesta hän sen sijaan pitää vainoharhaisena, viitaten esimerkiksi Hannu Rautkallion aiheesta tekemään tutkimukseen. Häikiö ei näe luovutuksia minään erityisenä kipupisteenä Suomen historiassa. Samassa ylioppilaslehden artikkelissa on haastateltu OT Jukka Lindstedtiä, joka sanoo törmänneensä juutalaispakolaisten kohtaloon tehdessään väitöskirjaa toisen maailmansodan aikana Suomessa langetetuista kuolemanrangaistuksista. Lindstedt sanoo jättäneensä juutalaisluovutuksia käsitelleen sivujuonen pois tutkimuksestaan

⁷² Ylikangas, Heikki: *Selvitys valtioneuvoston kanslialle*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004, 17–21, Ylikangas, Heikki: *Muutokset tutkimuksen suuntautumisessa*. HA 1/2004, 29–32.

⁷³ Vihavainen, Timo: *Tiedot ja luulot kansakunnan muistissa*. Kanava 1/2004, 78–80.

kuullessaan Sanan valmistelewan aiheesta kirjaa. Lindstedt arvioi luovutettuja juutalaisia olleen jopa 50.⁷⁴

Laajemman arvostelun Luovutetuista Lindstedt on kirjoittanut Oikeus-lehden vuoden 2004 ensimmäiseen numeroon. Lindstedtin mielestä kirjan markkinoinnissa, ja sitä koskevassa uutisoinnissa, on keskitytty väärin asioihin ja syyllistytty jopa väärän tiedon levittämiseen. Vaikka Sana kutsuukin teosta journalistiseksi dokumenttikirjaksi, niin Lindstedtin mukaan sitä tulee arvioida osittain samoilla kriteereillä kuin tutkimuskirjaa, koska Sana on useissa yhteyksissä esiintynyt tutkijana, puhunut tutkimustuloksista ja teos on rakennettu tutkimuksen muotoon. Lindstedtin mielestä Sanan lähdekritiikki on puutteellista ja sotilaslinjan luovutuksissa hän liikkuu itselleen vieraalla maaperällä. Poliisilinjan osiosta löytyy Lindstedtin mukaan kuitenkin jopa täysin uusiin asiakirjoihin pohjautuvaa tietoa.⁷⁵

Häikiö rinnastaa ylioppilaslehden haastattelussa saksalaisille tehdyt luovutukset Neuvostoliitolle sodan jälkeen tehtyihin inkeriläisten luovutuksiin.⁷⁶ Myös moni muu historiantutkija puolustautuu Sanan syytöksiin hakemalla vertailukohtaa sodan jälkeisistä luovutuksista. Esimerkiksi Jukka Tarkka kirjoittaa Hämeen sanomissa uusien tietojen luovutetuista ” – – entisestään mutkistaneen menneisyyden hallintaa”. Aika nopeasti Tarkka ottaa kuitenkin esiin sodan jälkeiset luovutukset ja toteaa, että ”Jatkosodan ja kylmän sodan aikaiset luovutukset ovat moraaliltaan rinnakkaistapauksia. Niissä ihmisiä luovutettiin diktatuurin tappokoneistolle ilman kansainoikeudellista velvoitetta. Ainoa peruste oli yritys saada hankalasti käyttäytyvä suurvalta pysymään aloillaan”.⁷⁷

Positiivimmin Sanan haasteeseen suhtautuu dosentti Jari Sedergren, joka kommentoi luovutettuja Ennen ja nyt – historian tietosanomien pääkirjoituksessa. Sedergrenin mukaan historiakeskustelun avaus tulee jälleen kerran akateemisen tutkimuksen ulkopuolelta ja taas kerran väitetään, ettei siinä ole mitään uutta. Sedergrenin mielestä uutta kuitenkin löytyy, sillä ”Oleellinen asia on, että hallinnollinen yhteistyö natsi-Saksan kanssa oli luontevaa ja kuten arvata saattaa, sillä oli yhteys aikansa rotu-, etnisiin ja poliittisiin luokitteluihin”.⁷⁸

⁷⁴ *Historia vaikenee yhä*. Ylioppilaslehti 28.11.2003.

⁷⁵ Lindstedt, Jukka: *Vuoden 2003 kohutuin kirja*. Oikeus 1/2004, <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/tietosanomat/luovutetut/lindstedt.php>>. Vierailtu 22.11.2013.

⁷⁶ Ylioppilaslehti 28.11.2003.

⁷⁷ Tarkka, Jukka: *Luovutetut ja luovuttajat*. Hämeen Sanomat 28.11.2003.

⁷⁸ Sedergren, Jari: *Historiasta keskustellaan taas*. Ennen ja nyt – Historian tietosanomat, Pääkirjoitus 15.12. 2003.

Henrik Meinander arvostelee Luovutetut Hufvudstadsbladetissa joulukuussa 2003. Meinanderin mukaan tutkimusaihe on tärkeä ja hyödyllinen. Teoksen suurimpana ongelmana Meinander pitää lähdeviitteiden puuttumista. Tieteellisempää otetta asiaan hän odottaa Ylikankaan selvitykseltä.⁷⁹

Ankarimman arvostelun Luovutetut saa otsikolla *manipulointia juutalaisten luovutuksilla* dosentti Hannu Rautkalliolta Kanava-lehden vuoden 2004 ensimmäisessä numerossa. Rautkallio hyökkäsi ensimmäistä kertaa Sanaa vastaan jo hänen aikaisemman teoksensa julkaisun jälkeen vuonna 1979. Myös silloin oli kyse siitä, miten sitovasti suomalaiset voidaan liittää holokaustiin.⁸⁰

Rautkallio tuo mielipiteensä esiin jo ensimmäisessä lauseessa: ”Elina Sanan teos on tarkoitushakuinen ja asenteellinen mielipidekirja, jota ei voi arvioida tutkimuksena. Aihepiirin perustutkimuksia kirjoittaja ei tunne laisinkaan”. Rautkallion mukaan kaikki oleellinen poliisilinjan luovutuksista on kerrottu jo moneen kertaan aiemmin. Sotavankiluovutuksista on olemassa tutkimusta, johon Sana ei ole jostain syystä vain tutustunut. Pahimpana manipulointina Rautkallio pitää Sanan yritystä istuttaa sotavankien luovuttamiseen juutalaiskysymys. Rautkallion mielestä yhtäkään sotavankia ei luovutettu juutalaisuuden perusteella, vaan luovutuksen peruste oli aina poliittinen. Lukijan manipulointi uskomaan väite Suomen syyllisyydestä holokaustiin tekee Sanasta Rautkallion silmissä David Irvingin kaltaisen arkistolähteiden vääristelijän.⁸¹

Professori Juha Sihvola pohtii Historiallisen aikakauskirjan viimeisessä numerossa vuodelta 2003 historian toimijoiden vastuun jälkikäteistä arviointia. Sihvolan mukaan ihmisten tekemien valintojen seuraukset näyttäytyvät monesti vasta pitkän ajan kuluttua, ja sen vuoksi niiden moralisoimista tulisi varoa ”nykyajan tirkistysaukkoa” käytettäessä. Esimerkkinä hän käyttää 1940-luvun alun tilannetta: ”Kärjistetysti ja yksinkertaistaen: oli joko liittouduttava Hitlerin kanssa tai hyväksyttävä Suomen muuttuminen Saksan ja Neuvostoliiton välisten taistelujen sotänäyttämöksi. Suomenjuutalainen Abraham Stiller katsoi valinnan Hitlerin ja Stalinin välillä olevan samantapainen kuin tilanteessa, jossa pitäisi valita, kuoleeko mieluummin syöpään vai keuhkotautiin”.⁸²

⁷⁹ Meinander, Henrik: *Intressant men bristfälligt om fångutlämningarna*. Hufvudstadsbladet (HBL) 14.12.2003.

⁸⁰ Holmila, Antero: *Varieties of Silence: Collective Memory of the Holocaust in Finland*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*, toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

⁸¹ Rautkallio, Hannu: *Manipulointia juutalaisten luovutuksilla*. Kanava 1/2004.

⁸² Sihvola, Juha: *Historian sumeat ja kauheat valinnat*. HA 4/2003, 485–491.

3.3 De Facto liittolaisia

Nuoren polven läpilyönti

3. huhtikuuta vuonna 2004 julkaistiin Markku Jokisipilän väitöskirja *Aseveljiä vai liittolaisia? – Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. Otsikkonsa mukaisesti se käsittelee paljon Suomen ja Saksan toisen maailmansodan aikaisten suhteiden luonnetta. Jokisipilän tulkinta Suomen ja Saksan suhteista on se, että suhde oli *de facto* liittolaissuhde; Vaikka virallista poliittista sopimusta ei ollut, niin Suomen sotilaallinen ja taloudellinen riippuvuus Saksasta oli sitä luokkaa, ettei erillissodasta ole järkevää puhua. Jokisipilän mukaan suomalaisen jatkosotatutkimuksen lähtökohdat ovat olleet yleensä hyvin suomalaiskansallisia sekä sidoksissa kulloinkin vallitsevaan poliittiseen tilanteeseen.⁸³

Erillissotamyyttiä Jokisipilä lähtee väitöskirjassaan purkamaan Ryti-Ribbentrop-sopimuksen kautta. Jokisipilän mielestä sopimus itsessään on eräänlainen suomalainen historiallinen myytti. Myytin mukaan sopimus oli yksittäinen hairahdus erillissotalinjalta ja se tehtiin pakon sanelemana tilanteessa, jossa vaihtoehtona olisi ollut todennäköisesti itsenäisyyden menetys. Jokisipilän tutkimustuloksien mukaan tämä käsitys ei pidä paikkaansa. Sopimus oli luonnollinen jatke sille kehitykselle, jossa Suomi etsi mahdollisuuksia irtautua sodasta. Se kehitys alkoi Jokisipilän mukaan jo Saksan Stalingradissa alkuvuodesta 1943 kärsimän tappion jälkeen. Sopimusta ei myöskään tehty pakon sanelemana ja itsenäisyyden menetyksen uhalla, koska sopimuksen tekoaikaan rintamatilanne oli jo vakiintunut. Sopimuksella ei myöskään ollut suoranaista vaikutusta Saksan antamaan aseapuun – Suomelle tärkeät aseet olivat jo matkalla Saksasta Suomeen sopimusta allekirjoitettaessa. Jokisipilän tulkinnan mukaan sopimukseen johtanut Suomen ja Saksan suhteiden heikkeneminen tapahtui pääasiassa diplomaattitasolla. Sotilaslinjalla suhteet pysyivät koko ajan hyvinä. Kirjallisen sitoumuksen vaatiminen Suomelta olikin Jokisipilän mielestä Saksan ulkoministeri Ribbentropin omin päin ajama hanke, jolla ei ollut Hitlerin valtuutusta.⁸⁴

⁸³ Jokisipilä, Markku: *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004, 25–40.

⁸⁴ Jokisipilä 2004, 420–441.

Jokisipilän väitöstutkimuksen julkaisu herätti niin mediassa kuin suuressa yleisössäkin poikkeuksellisen suurta huomiota. Väitöstilaisuudessa sali oli täynnä jo puoli tuntia ennen tilaisuuden alkua, ja puheenvuoron käytti tilaisuudessa kuusi ylimääräistä vastaväittäjää.⁸⁵

Uusi perusteos sodistamme vai sittenkin ylitulkintaa?

Sampo Ahto arvostelee Jokisipilän teoksen sotilasaikakauslehdessä. Ahto kokee, että kirjasta heti julkaisun jälkeen laaditut sanomalehtiartikkelit ovat harhauttaneet ihmiset uskomaan, että Jokisipilä on teoksellaan lopullisesti kumonnut erillissotateesin. Näin asianlaita ei kuitenkaan Ahton mielestä ole, vaan ”ennemminkin Jokisipilän väitöskirja tukee sitä kantaa, että Suomi sittenkin kävi omaa ja omalaatuista sotaansa”. Itse tutkimusta Ahto pitää erinomaisena ja ennustaa sille paikkaa sotiamme käsittelevän peruskirjallisuuden joukossa. Hän pitää Jokisipilää Hitlerin Saksan historian todellisena asiantuntijana. Tämän asiantuntijuuden vuoksi Jokisipilän tekemiin päättelyihin tulee suhtautua vakavasti, huolimatta asiakirja-aineiston puutteellisuudesta. Väitteeseen Hitlerin totaalista tietämättömyydestä Ribbentropin aikeista Ahto suhtautuu kuitenkin varauksella.⁸⁶

Vaikka Jokisipilä argumentoi kirjassaan selkeästi erillissotateesiä vastaan, niin Ahto kokee kirjan enemmänkin vahvistaneen erillissotateesiä, koska siinä esimerkiksi tunnustetaan, ettei Suomi ollut mukana rotusodassa. Ahto pohtii tässä yhteydessä erillissotateesiä myös yleisemmällä tasolla. Hänen mukaansa erillissota-käsitteen sisällöstä ei ole vallitsevaa yksimielisyyttä. Kaikkein ahtaimmin tulkittuna erillissota käsittäisi vain totaalisesti suursodasta irrallisen konfliktin, josta esimerkkinä Ahton mielestä voisi olla vaikka oletettu sota Chilen ja Argentiinan välillä. Hieman laveammin tulkittuna taas voitaisiin nähdä esimerkiksi Japanin sota Kauko-Idässä erillisenä. Kaikkein laveimmassa tulkinnassa puolestaan voidaan nähdä jopa Mussoliinin käyneen erillissotaa ennen Italian fasisin tasavallan syntymistä. ”Ehkä vasta satelliittivaltion asema sulkee lopullisesti pois erillissotamahdollisuudet, jos sekään”, Ahto toteaa.⁸⁷

Myös Mauno Jokipii näkee Jokisipilän työssä argumentteja erillissotateesin puolesta ja sitä vastaan. Historiallisen aikakauskirjan arvostelussa Jokipii toteaa erillissota-aihetta lähestyttävän yleensä ”varsin apologeettisesti tai turhan vikoillen”. Väitöstilaisuudessa vastaväittäjänä toiminut

⁸⁵ Jokipii, Mauno: *Suomen sodan luonne*. HA 2/2004, 279–284.

⁸⁶ Ahto, Sampo: *Suomen ja Saksan suhteet 1943–1944*. SAL 8/2004, 42–44.

⁸⁷ Ibid.

Jokipii pitää tärkeänä akateemista tutkimusta siitä, menikö Suomen ja Saksan yhteistyö yleisesti käsitettyä aseveljeyttä pidemmälle. Jokipiilläkin on epäilyksensä Jokisipilän tulkintaan Ribbentropin omapäisestä toiminnasta, mutta muuten hän pitää väitökirjaa varsin onnistuneena.⁸⁸

Jokipii kokee itsekin joutuneensa luopumaan siitä kannasta, että erillissotakysymystä olisi jo tarpeeksi tutkittu. Hän myöntää, että ajatus vuoden 1944 torjuntavoitosta Suomen omana sotana on lopulta vain osatotuus. Taloudellinen riippuvuus Saksasta ja vertailu Unkariin ja Romaniaan, joilla ei myöskään ollut liittosopimusta Saksan kanssa, heikentää erillissotateesin voimaa. Jokisipilän argumenteista erillissotateesiä vastaan Jokipii näkee vahvimpana sen, että Suomen ja Saksan suhteet säilyivät sotilaslinjalla lähes muuttumattomina koko sodan ajan. Ryti-Ribbentrop-sopimus ei sen vuoksi olisi ollut välttämätön, eikä se tarkoittanut minkäänlaista Suomen ulkopoliittisen linjan muutosta. Teesin puolesta Jokipii taas näkee Jokisipilän laskelmat Suomen johtajien vähäisistä vierailuista Hitlerin luona, Suomen viattomuuden juutalaisasiassa, länsivaltojen tunnustuksen sodan erillisyydelle sekä sotasyllisyysprosessin keveyden.⁸⁹

Kanava-lehdessä Jokisipilän väitöskirjan arvostelee professori Tuomo Polvinen. Polvisen mukaan Jokisipilä on tutkimuksessaan käynyt utterasti läpi jo moneen kertaan kolutun lähdeaineiston ja onnistunut sitä paikoin jopa täydentämään. ”Myytinkaatoimmassaan” Jokisipilä on kuitenkin Polvisen mielestä sortunut monissa kohdin selkeisiin ylitulkintoihin. Polvisen mukaan erillissotateesillä oli kiistaton merkitys Suomen suhteissa Ruotsiin ja Yhdysvaltoihin, sekä sosiaalidemokraattien yhteisessä rintamassa pitämiseen. ”Erillissotateesin ylläpitäminen, joka noteerattiin ajoittain jopa Saksassa, palveli Suomen valtiojohtoa faktisesti varsin onnistuneesti”. Näin ollen Polvinen pitää Jokisipilän puheita erillissotateesin ”illusorisuudesta” ja ”historiallisesta myytistä” vahvasti liioteltuina. Ylitulkintaa hän näkee myös väitteissä Ribbentropin omapäisestä toiminnasta vuosien 1943 ja 1944 kriittisissä tilanteissa.⁹⁰

Dosentti Erkki Tuomioja ei blogissaan juuri löydä huomautettavaa Jokisipilän teoksesta. Tuomiojan mukaan Suomen virallisen kertomuksen mukaan jatkosota oli erillissota ilman liittosuhdetta Saksaan. Saksalaisten vaatimukset liittosuhteesta oli Suomessa onnistuttu torjumaan aina Ryti-Ribbentrop-sopimukseen saakka. ”Jo paljon ennen jatkosotaa saksalaiset olivat kuitenkin

⁸⁸ Jokipii, Mauno: *Suomen sodan luonne*. HA 2/2004, 279–284.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Polvinen, Tuomo: *Saksa ja Suomi 1943–44*. Kanava 7/2004, 482–485.

tottuneet hoitamaan suhteensa Suomeen ennen muuta sotilaslinjaa pitkin, eikä heillä ollut tarvetta kirjallisiin välipuheisiin”, Tuomioja toteaa.⁹¹

Yleisen historian jatko-opiskelija Aleksanteri Suviojan mielestä on ”erittäin onnekasta, että suomalaisille vieläkin herkkää erillissotateesiä käsittelee juuri Jokisipilän kaltainen tutkija, joka säilyttää analyyttisen ja maltillisen otteensa”. Suviojan mielestä suomalainen historiankirjoitus on, erillissotateesiä korostaessaan, päätyneet pitämään Ryti-Ribbentrop-sopimusta jonkinlaisena erikoistapauksena ja vähäteltyt sen merkitystä. Jokisipilän väitöskirjaa hän pitää sen verran tehokkaana myytinpurkajana, ettei erillissotateesin elinvoimaa voi enää kuin ihmetellä.⁹²

VT Jukka Tarkan mielestä Jokisipilä on tehnyt harvinaisen hyvän tutkimuksen. ”Hän saa kiinni melkein kaikki tätä aikaa selvittelleet tutkijat eriasteisista virhepäätelmistä tai lipsahduksista, myös minut. Hän oikaisee kollegoja akateemisen asiallisesti, mekastamatta ja henkseleitä paukuttamatta.” Helsingin Sanomiin tekemänsä arvostelun rinnakkaisartikkelissa Tarkka pohtii erillissotateesiä mielenkiintoisesta näkökulmasta. Hän vertaa sitä puolueettomuuspolitiikkaan YYA-sopimuksen aikana. Tarkan mukaan Jokisipilän kirja saa lukijan pohtimaan epähistoriallisesti sitä, kumpana aikana Suomi oli enemmän liittoutunut. ”Kumpi oli uskottavampi todiste Suomen liittoutumattomuudesta näissä kummallisissa tilanteissa: erillissotateoria Suomen sotiessa Saksan rinnalla vai puolueettomuuden korostaminen YYA-sopimuksen luomassa tilanteessa?”⁹³

Jukka Seppinen toistaa kantansa erillissotaan teoksessa *Urho Kekkonen – Suomen johtaja – Poliittinen elämäkerta*. Seppisen mukaan Kekkonen puheet, joissa hän varoitti Suomea tekemästä liittoa Saksan kanssa kesällä 1944, ”toisaalta vahvistavat sen, ettei Suomi todellakaan ollut liitossa Saksan kanssa, vaan soti omaa erillistä puolustussotaansa Neuvostoliittoa vastaan ja oman länsimaisen demokraattisen järjestelmänsä puolesta”. Seppisen mielestä Suomen asema oli 1940-luvun alussa niin pahasti uhattuna, että senaikaisten johtajien syyttäminen Hitler-mielisyydestä on kevytmielistä. ”Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto piti linjansa koko sodan ajan. Kyseessä oli vain Saksalta saatavan avun maksimointi. Suomi puolestaan ei tukenut asiallisesti ottaen Saksaa

⁹¹ Tuomioja, Erkki: *Pelastiko Ryti-Ribbentrop-sopimus Suomen v. 1944?*. Tuomiojan blogi Toukokuu 2004, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=49>>. Vierailtu 22.11.2013.

⁹² Suvioja, Aleksanteri: *Yhdessä vai erikseen: Suomen ja Saksan aseveljeys uudessa valossa*. Agricola – Suomen historiaverkko (Agricola) 01.11.2004, <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=649>>. Vierailtu 22.11.2013.

⁹³ Tarkka, Jukka: *Poliittisten selitysten ilotulitus, Kun Suomi jallitti Saksaa*. HS Kulttuuri 20.05.2004.

lainkaan, vaan noudatti omaa kansallista linjaansa. Suomi maana ei koskaan sitoutunut liittosuhteeseen Hitlerin Saksan kanssa.”⁹⁴

Professori Pentti Virrankoski kirjoitti Kanava-lehdessä otsikolla *Suomen syyllistäminen jatkosotaan on kumottava*. Artikkelissaan Virrankoski näkee jatkosodan ainoana syynä Stalinin toiminnan. Asettuminen Saksan rinnalle oli Suomen senaikaisilta johtajilta ainoa mahdollinen ratkaisu, ja sillä ratkaisulla myös pelastettiin maan itsenäisyys. Itä-Karjalan miehitys oli Virrankosken mielestä strateginen välttämättömyys ja Mannerheimin miekantuoppipäiväkäsky epämääräinen, itsenäinen erehdys. Virrankosken mukaan tämä historiallinen totuus tulisi tuoda virallisesti päivänvaloon. Käytettävissä olevien tutkimusten ja dokumenttien pohjalta pitäisi tehdä tutkimus, joka sitten julkaistaisiin ”sinivalkoisena kirjana”. Myös sotasyllisyysoikeudenkäynnin tuomiot tulisi eduskunnan toimesta mitätöidä. Nämä vaatimuksensa Virrankoski toistaa vielä Kareliaklubin lehdessä.⁹⁵

3.4 Halosen noottikriisi

Yllättävä hisoriantulkinta

Tasavallan presidentti Tarja Halonen piti valtiovierailullaan Ranskassa vuonna 2005 puheen Ranskan ulkopoliittisessa instituutissa IFRI:ssa. Puheensa alussa Halonen kommentoi toisen maailmansodan tapahtumia näin:

Saksa ja Neuvostoliitto sopivat etupiirijaosta loppukesällä 1939. Seuraavana talvena Suomi joutui taistelemaan puna-armeijan hyökkäystä vastaan säilyttääkseen itsenäisyytensä ja välttääkseen tulehasta Neuvostoliiton miehittämäksi. Jouduimme tekemään tämän yksin, ilman merkittävää ulkopuolista apua.

Myös viisi vuotta myöhemmin, kesällä 1944, kykenimme pysäyttämään puna-armeijan yritykset valloittaa Suomi. Maatamme ei miehitetty missään vaiheessa, ei sodan aikana eikä sen jälkeen. Menetimme osan maastamme, mutta saavutimme

⁹⁴ Seppinen, Jukka: *Urho Kekkonen – Suomen johtaja – Poliittinen elämäkerta*. Ajatus kirjat, Helsinki 2004, 48–49, 78.

⁹⁵ Virrankoski, Pentti: *Suomen syyllistäminen jatkosotaan on kumottava*, Kanava 4–5/2004, 269–271; Virrankoski, *Suomen syyllisyys vuoden 1941-44 sotaan on harha*. Kareliaklubi-lehti elokuu 2004, 5.

torjuntavoiton. Säilytimme itsenäisyytemme sekä demokraattisen poliittisen järjestelmämme ja taloudellisen järjestelmämme.

Meille maailmansota merkitsi erillissotaa Neuvostoliittoa vastaan, eikä meille syntynyt kiitollisuudenvelkaa muita kohtaan.⁹⁶

Presidentti Halonen käytti puheessaan siis erillissotateesin lisäksi myös ajopuu- ja torjuntavoittoteorioita. Puhe oli näin korkean tason politiikolle yllättävän rajua historiapolitiittinen kannanotto, varsinkin kun se tuli sosiaalidemokraattien vasenta laitaa edustavalta henkilöltä. Puheen jälkeen Suomessa käytiin, erillissotakeskustelulle tyypillinen, parin kuukauden mittainen julkinen keskustelu, ensin tutkijoiden ja sitten suuren yleisön kesken. Puheen pitäjä oli kuitenkin tässä tapauksessa niin arvovaltainen poliitikko, että myös ulkomailla huomioitiin puheen sisältö. Venäjän ulkoministeriö julkaisi Internet-sivuillaan tiedotteen, jonka mukaan Hitlerin rinnalla sotineen Suomen ei tulisi pyrkiä kirjoittamaan historiankirjoja uudelleen. ”Halu kunnioittaa menneisyyttään on luonnollinen kaikilla kansoilla. Molempien osapuolien – Neuvostoliiton ja Suomen – epäluottamuksen kausi johti kahteen sotaan, jossa kärsi kansat molemmissa valtioissa”, todetaan ulkoministeriön lausunnossa. Ulkoministeriön mukaan: ”vasta Pariisin rauhansopimus vuonna 1947 takasi Suomeen ihmisoikeuksien ja vapauksien palauttamisen”.⁹⁷

Totuuden torvi vai paluu kivikaudelle?

Markku Jokisipilä nimittää tapausta Halosen noottikriisiksi, sillä Hannu Taanila oli jossain yhteydessä todennut Halosen hakeneen manööverillään kannatusta porvarileiristä samalla tavalla kuin Urho Kekkonen toiminnallaan vuoden 1961 noottikriisissä. Jokisipilän mukaan Halosen puhetta ja Venäjän reaktiota seurannut kuukausien keskustelu osoitti viimeistään, ”ettei historiantutkimus ollut sodan päättymisestä kuluneen 60 vuoden aikana onnistunut purkamaan erillissotakysymykseen liittyviä poliittisia ja emotionaalisia latauksia”.⁹⁸

⁹⁶ Tasavallan presidentti Tarja Halosen puhe Ranskan ulkopoliittisessa instituutissa IFRI:ssä 1.3.2005, Eilen – Suomen ulkopoliitiikan asiakirja-arkisto ja kronologia, <<http://www.eilen.fi/se/1451/?language=fj>>. Vierailtu 22.11.2013.

⁹⁷ *Hitler's ally should not correct textbooks*, venäläisen RIA Novosti-uutistoimiston englanninkielinen artikkeli www-sivulla <<http://en.rian.ru/onlinenews/20050303/39698729.html>>, käänös H.K. Vierailtu 22.11.2013.

⁹⁸ Jokisipilä, Markku: *”Kappas vaan saksalaisia!” – Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta*, teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007, 155–156.

Jari Sedergren pohtii Halosen puhetta blogissaan. Sedergren ei pidä erillissotateesiä Halosen tapaan itsestäänselvyytenä, vaan samaistaa sen sekä puheeseen talvi- ja jatkosodan erottamattomuudesta että puheeseen ”torjuntavoitosta”, jota hän pitää myöhempien aikojen propagandateesinä. Sedergrenin mukaan Suomen ja Saksan välillä oli aiempien neuvottelujen johdosta selvä sotaliitto. Suomen viivyttely operaatio Barbarossan alussa ei mitätöinyt liittoa, koska salaisia operaatioita toteutettiin yhdessä alusta alkaen. Sedergren kiinnittää huomiota myös siihen, ettei sodan syttyessä missään mediassa puhuttu sanallakaan erillissodasta. ””Erillissota” on todellinen termi vasta tammikuussa 1942, vaikka sen ituja on sotilaallisessa ja diplomaattisessa käyttäytymisessä havaittavissa.” Sedergren näkee Halosen puheessa kaikuja siitä sosiaalidemokraattisesta ajattelutavasta, jossa erillissotateesin avulla yritettiin puhdistaa Väinö Tannerin mainetta.⁹⁹

Markku Jokisipilä noteeraa Halosen puheen ja sitä seuranneen erillissotakeskustelun myös Helsingin Sanomien vieraskynä-osiossa maaliskuussa 2005. Jokisipilän mielestä historiaa käytetään paljon poliittisessa retoriikassa niin oikeuttamiseen kuin tuomitsemiseenkin. Halosen puheen hän näkee yrityksenä oikeuttaa suomalaista integraatioajattelua vetoamalla historiaan. Jokisipilän mielestä erillissotateesi on ennen kaikkea vastaus siihen ideologiseen traumaan, että Suomi taisteli sodassa länsimaisten demokratioiden vastapuolella. Todellista sisältöä teesillä oli vasta vuodesta 1943 lähtien. Silloin Suomen johdossa tajuttiin Saksan häviävän sodan ja erillissotateesistä tuli Jokisipilän mielestä ulkopolitiikan tärkein työkalu. Lopputuloksen näkökulmasta teesiä voi pitää menestyksenä, mutta historiallisena kuvauksena se on Jokisipilän mukaan ”parhaimmillaankin vain osatotuus”.¹⁰⁰

Ohto Manninen esitelmöi jatkosodan historiatulkinnoista suomalais-venäläisessä historiaseminaarissa Venäjän tiede- ja kulttuurikeskuksessa Helsingissä huhtikuussa 2005. Manninen jakaa jatkosodan tutkimuksen kolmeen eri traditioon: Sotahistoriallinen tutkimus alkoi heti sodan jälkeen, ja jatkuu edelleen hedelmällisenä jatkuvasti paljastuvien uusien aineistojen ansiosta. Talous- ja sosiaalhistoriallinen tutkimus taas on pyrkinyt nostamaan esiin sodankäynnin yhteiskunnalle aiheuttamia ongelmia. Tämän tutkimustradition yksi ongelma on Mannisen mielestä ”Harhaan johtava skandaalikirjoittelu, [joka] johti siihen, että perustettiin

⁹⁹ Sedergren, Jari: *Erillissota*. Sedergrenin blogi 14.03.2005, <<http://sedis.blogspot.fi/2005/03/erillissota.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁰⁰ Jokisipilä, Markku: *Kysymys erillissodasta on vaikea ja monitulkintainen*. HS Vieraskynä 18.03.2005 (Jokisipilä 2005b).

tutkimusprojekti selvittämään sotavankien ja ulkomaalaisten siviilien luovuttamista Saksaan ja neuvostosotavankien kohtelua”. Kolmas tutkimustraditio, jossa on Mannisen mielestä esiintynyt eniten tulkintaerimielisyyksiä, on sodan ulkopoliittinen kehitys ja sodanpäämäärät.¹⁰¹

Jatkosodan poliittista historiaa on Mannisen mukaan katsottu usein sotasyllisyysoikeudenkäynnin tirkistysaukosta, eli pyritty joko osoittamaan tuomiot oikeiksi tai vaihtoehtoisesti rehabilitoimaan tuomitut. Viime aikojen erillissotakeskustelua Manninen pitää ällistyttävänä. Hänen mielestään sodan luonteesta ei ole mitään epäselvyyttä. ”On kiistatonta, että Suomen ulkopoliittika tähtäsi koko Jatkosodan ajan erillissotaan.” Mannisen mielestä Suomen erillissodan tunnustivat niin Yhdysvallat, Englanti ja Neuvostoliitto hyväksymällä erillisrauhan, kuin myös Saksa, kun se ei sodan alkuvaiheessa yrittänyt sitoa Suomea poliittisella liittosopimuksella.¹⁰²

Professori Antero Jyränki ehdottaa leikillisesti Kalevassa, että Venäjällä toukokuussa 2005 järjestettävä voitonpäivän juhla olisi oiva paikka ottaa Suomen delegaation toimesta esille kiistaa herättänyt erillissotatulkinta. Jyrängin mielestä Suomi oli Saksan tosiasiallinen liittolainen, mutta itsenäistä politiikkaa harjoitettiin siinä määrin, kuin se oli tilanteen huomioon ottaen mahdollista. Mielenpitemsä Jyränki perustaa Jokisipilän väitöskirjaan. Jyränki esittää, että erillissotatermi voitaisiin korvata puhumalla Suomesta ”Saksan koalitiokumppani[na] tai itsenäi[senä] kanssasotija[na], joka yhteisen suunnittelun pohjalta lähti yhteiseen hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan”.¹⁰³

Vuoden 2005 helmi-maaliskuun aikana käytiin Helsingin Sanomien mielipideosiossa kiivas keskustelu suomalaisen sotatutkimuksen tilasta. Keskustelu alkoi Ohto Mannisen kirjoituksesta, jossa hän vaati lisää resursseja sotatutkimukselle. Kirjoitukseen vastasivat joensuulaisprofessorit Jukka Korpela, Tiina Kinnunen ja Arto Nevala. Heidän mielestään Mannisen edustama tapahtumahistoria ei enää vastaa nykypäivän historian tutkimuksen haasteisiin. Kansallisen myytin toistamiseen keskittyvä historiankirjoitus on tutkijoiden mukaan metodiköyhää

¹⁰¹ Manninen, Ohto: *Jatkosota ja Suuri isänmaallinen sota. Toinen maailmansota vuoden 1945 perspektiivistä suomalaisin ja venäläisin silmin*. Esitelmä Suomalais-venäläisessä seminaarissa 21.4.2005 Venäjän tiede- ja kulttuurikeskuksessa Helsingissä, <<http://www.kaapeli.fi/svs/historiaseminaari.htm#manninen>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Jyränki, Antero: *Yhteinen hyökkäys 1941, erillisrauha 1944*. Kaleva Vieras 5.4.2005.

tapahtumareferaattia, jossa ”Poliittisella tasolla liikuttaessa on taas havaittu kerta toisensa jälkeen uusien dokumenttien valossa, että Josif Stalin yritti valloittaa Suomen”.¹⁰⁴

Jouko Vahtola jatkaa debattia kiistämällä joensuulaistutkijoiden väitteet suomalaisen sotatutkimuksen alennustilasta. Vahtolan mukaan suomalainen tutkimus on laadukasta ja kestää kansainvälisen vertailun. Hän ei löydä suomalaisesta historiankirjoituksesta ”kansallisen myytin toistamista”, vaan ihmettelee enemmänkin sitä, miksei julkista valtaa kiinnosta panostaa sotatutkimukseen. ”KORKEINTAAN ON OTETTU selvitettäväksi jokin marginaalinen, sotien aikaa usein negatiiviseen valoon saattava ilmiö.” VT Sari Näre vastaa Vahtolalle kysymällä, ”Onko sotatilanteen pakottama liittolaissuhde sotasyllisyyttä kantavaan Saksaan tuottanut torjuntaa sotien jättämien haavojen käsittelyssä?” Näre haluaisi sotatutkimuksen keskittyvän enemmän sotien tunneperintöön, kun se tähän asti on hänen mielestään keskittynyt veteraanien sankarikuvan kiillotukseen.¹⁰⁵

Seuraavaksi mielipiteensä tuo Helsingin Sanomissa julki Pentti Virrankoski. Virrankoski on lukenut Halosen puheen ja on sen sisältöön varsin tyytyväinen. Venäläisten reaktioita hän sen sijaan ihmettelee. Virrankoski toistaa jälleen kerran vaatimuksensa, jonka mukaan: ”valtiovallan tulee kumota dokumentein ja näyttävästi voittajien väärentämä kuva maamme asemasta 1939-44”.¹⁰⁶

Keskusteluun ottaa osaa myös Joseph White, jonka mielestä historiantutkimuksen tehtävä ei ole myyttien ylläpitäminen. Hänen mukaansa monet ulkomaalaiset omat huomanneet Suomessa sellaisen ilmiön, että suomalaiset kuvittelevat olevansa muusta maailmasta irrallinen saareke. Tämä ilmiö näkyy Whiten mielestä etenkin niissä historiantulkinnossa, joissa Suomi esitetään jonain muuna kuin Saksan ja Japanin liittolaisena. Ulkomaalaiselle kommentoijalle löytyy nopeasti professoritason vastaus, kun Timo Vihavainen kirjoittaa Suomen pitäneen suhteissaan Saksaan juuri sen verran liikkumavaraa, ettei liittosuhteesta voida puhua. ”Näiden asioiden ymmärtäminen ja siihen perustuva vakava arviointi ei ole helppoa, etenkin ulkomaalaiselle, mutta se voi

¹⁰⁴ Manninen, Ohto: *Sotatutkimus tarvitsee lisää tukea*, HS Mieliipide 16.2.2005; Korpela, Jukka & Kinnunen, Tiina & Nevala, Arto: *Sotatutkimus kaipaa uusia näkökulmia*, HS Mieliipide 25.2.2005.

¹⁰⁵ Vahtola, Jouko: *Sotahistorialla myös pasifistinen merkitys*. HS Mieliipide 04.03.2005; Näre, Sari: *Sotien tunneperinnössä tutkimista*. HS Mieliipide 09.03.2005.

¹⁰⁶ Virrankoski, Pentti: *Suomen historiasta 1939-44 tarvitaan tietoa*. HS Mieliipide 13.3.2005.

onnistua ainoastaan myöntämällä sen tosiasian, että pienetkin maat voivat olla historian subjekteja”, Vihavainen toteaa.¹⁰⁷

Halosen puhetta Vihavainen kommentoi Kalevassa. Hän epäilee erillissotateeman esiinnoston syyksi Halosen tarvetta nostaa profiiliaan ulkopolitiikan tekijänä. Venäläisten esiintulolle Vihavainen esittää kaksi eri selitystä: Ensimmäisen mukaan venäläiset eivät pidä Euroopan Unionin Venäjän-politiikasta, mutta eivät voi sanoa sitä suoraan. Näpäytys Suomelle oli siis tarkoitettu näpäytykseksi EU:lle. Toisen selityksen mukaan Venäjä halusi suitsia Suomessa virinneitä haaveita Karjalan palautuksesta. Venäläisten kommentteihin Vihavaisella on selvä vastaus: ”Mistään ei varmaan ole kuitenkaan löydetty mitään liittosopimusta. Suomi ei myöskään vastaa sodasta samalla tavalla kuin Saksa”.¹⁰⁸

Professori Pekka Visurin mielestä valtiojohdonkin ”olisi hyvä perustaa kannanottonsa pätevälle tutkimustiedolle, jotta uskottavuuskuilu ei repeäisi liian suureksi”. Visuri kirjoittaa Turun Sanomissa erillissotateesin ja torjuntavoittomytologian perustuvan hyvin valikoivaan faktojen käyttöön. Realistinen kuva Suomen asemasta suurvaltojen puristuksessa löytyy hänen mielestään Tuomo Polvisen kirjasarjasta *Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941-1947* ja Markku Jokisipilän väitöskirjasta. Visuri ei näe Suomen osallisuudessa toiseen maailmansotaan mitään hävettävää, joten ”ei pitäisi olla myöskään syytä elätellä vanhoja myyttejä ja yrittää peitellä tutkimustuloksia, jotka saattavat kertoa ikävistäkin asioista”.¹⁰⁹

Visuri palaa asiaan vielä Sotilasaikakauslehden elokuun numerossa. Artikkelissaan toisen maailmansodan tutkimuksesta hän sivuaa myös Halosen puheesta alkanutta erillissotakeskustelua. Visuri näkee ”ryöpsähtäneen” erillissotakeskustelun taustalla toisaalta edelleen jatkuvan sotasyllisyyskeskustelun, mutta myös käsitteellisiä ja metodisia tulkintaeroja. Hänen mielestään on metodisesti epäilyttävää selittää päätöksien syitä lopputuloksella. Visurin mukaan sillä erillisrauhalla, jota liittoutuneet päättivät Teheranin konferenssissä Suomelle tarjota, ei ole mitään tekemistä ”erillissodan” käsitteen kanssa. Erillisrauhaa tarjottiin siinä toivossa, että yksi osa Saksan rintamasta saataisiin rauhoitettua.¹¹⁰

¹⁰⁷ White, Joseph: *Demokratian tutkittava epämukavaakin historiaa*. HS MieliPide 14.03.2005; Vihavainen Timo: *Sodassa Suomea ohjasi reaali-politiikka*. HS MieliPide 21.03.2005.

¹⁰⁸ Vihavainen, Timo: *Kommentilla haluttiin näpäyttää Halosta*. Kaleva 04.03.2005.

¹⁰⁹ Visuri, Pekka: *Historian poliittiset tulkinnat perustettava tutkimukseen*. Turun Sanomat (TS) Pääkirjoitus 16.3.2005.

¹¹⁰ Visuri, Pekka : *Toisen maailmansodan raskas perintö tutkimuksen ongelmana*. SAL 8/2005.

Henrik Meinander kommentoi presidentin puhetta Hufvudstadsbladetissa otsikolla *Förvånande fadäs*. Meinanderin näkemyksen mukaan on noloa, että valtionjohto puhtaasti ajattelemattomuuttaan palaa siihen propagandistiseen sanastoon, johon edeltäjät ymmärrettävistä syistä joutuivat turvautumaan sodan aikana. Hänen mielestään toista maailmansotaa olisi jo aika ruveta käsittelemään yhteisenä tragediana ja unohtaa kansallinen ja itseä ihannoiva näkökulma. Meinanderin mielestä suomalaisten kanssa tiukimmin kansallisesta tulkinnasta pitävät kiinni venäläiset.¹¹¹

Myös Jukka Tarkka pitää Turun Sanomissa ihmeellisenä sitä, että Venäjällä juhlitaan voiton päivänä demokratian, ihmisoikeuksien ja vapauden voittoa. Hänen mielestään Venäjän voitto merkitsi suurelle osalle itäistä Eurooppaa jotain aivan muuta. Näin ollen venäläisten kommentit Suomen historiantulkintoihin kannattaa Tarkan mielestä jättää omaan arvoonsa. Halosen puheen sisällön Tarkka hyväksyy. Hänen mielestään Suomi ei ollut sodassa filosofisesti Saksan puolella vaan omalla puolellaan ja saavutti näin ollen ”erillisrauhalla” ”erillisvoiton”.¹¹²

Tuomo Polvisen mielestä Halosen puheen jälkeisessä keskustelussa on unohdettu se Neuvostoliittolaisten lähteiden paljastama asia, että Ryti-Ribbentrop sopimusta neuvoteltaessa oli samaan aikaan saatu Stalinilta vastaus Ruotsin kautta tehtyyn neuvottelutarjoukseen. Vastauksessaan Stalin vaati ehdotonta antautumista ja pakotti näin ollen Suomen valitsemaan, omien voimien uupuessa, antautumisen tai Saksan ehdollisen avun. Polvisen mielestä Saksan ja Suomen liittolaisuudesta voidaan puhua vasta kesällä 1944. Sitä ennen suomalaiset pitivät täysin tosissaan sotaansa erillissotana, jossa taisteltiin omien tavoitteiden puolesta ja pyrittiin välttämään ensisijaisesti saksalaisten etuja palvelevia operaatioita. Esimerkkeinä Polvinen mainitsee Suomen kieltäytymisen Leningradin valtauksen ja Muurmannin radan katkaisuun tähtääviin operaatioihin.¹¹³

Näyttämötaiteita ja muuta keskustelua

Heikki Ylikangas toi yhden historiantulkintansa esiin näyttämötaiteen parissa, kun 10.03.2005 tuli Helsingin kaupunginteatterissa ensi-iltaan hänen kirjoittamansa näytelmä *Ne kahdeksan luovutettua*. Kaupunginteatterin kuvauksen mukaan ”Näyttämöllä ei nähdä historiantutkijan

¹¹¹ Meinander, Henrik: *Förvånande fadäs*. HBL 13.03.2005.

¹¹² Tarkka, Jukka: *Suomen valinta oli sotilaspoliittinen - ei aatteellinen*. TS Pääkirjoitus 04.05.2005.

¹¹³ Polvinen, Tuomo: *Suurvallat, Suomi ja erillissota*. Kanava 3/2005, 201–204.

kirjoittamaa faktaa, vaan faktan täyttämää fiktiota. Traagiseen, dramaattiseen ja syvästi inhimilliseen tarinaan Ylikangas on taiteilijan vapaudella kytkenyt tosipohjaisen romanttisen rakkaustarinan”. Näytelmän sanotaan myös perustuvan Ylikankaan valtioneuvoston kanslialle tekemään selvitykseen ihmisluovutuksista.¹¹⁴

Hannu Rautkallio on Kanava-lehdessä huolestunut siitä, että vaikka näytelmä on fiktiota, niin asiaa tuntemattomille muodostuu sellainen kuva, että teos perustuisi historiallisiin tosiasioihin. Ylikangas ei ole Rautkallion mielestä ”esiintymisillään selventänyt tutkijan ja näytelmäkirjailijan roolejaan, jotka ovat profiloituneet samaksi”. Rautkallion mielestä varsinkin ulkomailla liikkuu huomattavan paljon väärää tietoa Suomen osallistumisesta holokaustiin. Hänen mukaansa Suomen juutalaispakolaisten luovutuksia, kuten myös sitä miksi Suomesta ei luovutettu muita kuin ne kahdeksan, tulisi tutkia akateemisesti lähdeaineistoihin perustuen ja vastuullisesti, koska ”Holokausti liittää Suomen ja Saksan suhteen muita sodanajan kysymyksiä paljon näkyvämmiin kansainvälisen tutkimuksen ja yleisemmän kiinnostuksen piiriin maailmalla”.¹¹⁵

Ylikangas vastaa Rautkalliolle tunnustamalla, että näytelmä on tosiaan tarkoitettu fiktioksi, mutta se pohjimmiltaan perustuu hänen historiantulkintaansa juutalaispakolaisten luovutuksen syistä. Ylikankaan mukaan tärkein syy kahdeksan juutalaispakolaisen luovutukselle oli Saksan harjoittama painostus vilja-avulla. Rautkallion tulkintaa, jossa juutalaisten luovutus oli loppuen lopuksi monen sattuman summa, hän pitää selityksenä, joka annetaan silloin, ”kun ei haluta hyväksyä muita tarjottuja selityksiä ja omaa uskottavaa selitystä ei ole esitettävänä”. Ylikankaan mielestä Rautkallion esiintulo tässä yhteydessä johtuu siitä, että hän haluaa puolustella aikaisempia kirjoituksiaan, jotka ovat jyrkässä ristiriidassa uusien tulkintojen kanssa.¹¹⁶

Rautkallio ihmettelee vastineessaan taas sitä, miten Ylikangas voi esittää tässä asiassa ”tutkijan tulkintansa”, kun hän ei ole tehnyt aiheesta laisinkaan tutkimusta. Ylikankaan tulkinta perustuu Rautkallion mukaan suurelta osin hyvin kiistanalaisiin lähteisiin. Tässä asiassa häntä on Rautkallion mukaan siis luonnehdittava enemmän näytelmäkirjailijaksi.¹¹⁷

¹¹⁴ Helsingin kaupunginteatterin ohjelmisto, <<http://www.hkt.fi/ohjelmisto/play.php?name=neka>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹¹⁵ Rautkallio, Hannu: *Faktoja ja fiktioita juutalaisten luovutuksissa*. Kanava 4–5/2005, 282–287.

¹¹⁶ Ylikangas, Heikki: *Sattumaltako juutalaispakolaiset luovutettiin?* Kanava 7/2005.

¹¹⁷ Rautkallio, Hannu: *Karkotuspäätösten sattumanvaraisuudesta*. Kanava 8/2005, 560–561.

Rautkallio otti vuonna 2005 kantaa myös sotasyllisyyskysymykseen yhdessä FT Lasse Lehtisen kanssa julkaisemallaan teoksella *Kansakunnan sijaiskärsijät – Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. Tutkijat tulevat siihen tulokseen, että aloite oikeusprosessin käynnistämiseen tuli Suomelta ja sen aikaiselta oikeusministeri Kekkoselta. Tuomitut eivät olleet natsseja tai fasisteja, vaan vaaleilla valittuja demokraattisen Suomen johtajia. Tässä prosessissa he joutuivat ainoastaan sijaiskärsijöiksi. Rautkallion ja Lehtisen mielestä ainoa keino välttää jatkosota olisi ollut taipua sen Stalinin edessä, jonka tarkoitus oli vuosina 1939–1944 miehittää Suomi.¹¹⁸

Ohto Mannisen ja Kauko Rumpusen toimittamat Risto Rytin päiväkirjat vuosilta 1940–1944 julkaistiin vuonna 2006. Toimittajat ovat kirjoittaneet päiväkirjamerkintöjen väliin muutaman sivun taustaselvityksiä. Yksi niistä koskee erillissotakysymystä. Heidän mielestä Suomen ja Saksan tavoitteet olivat erilaiset ja sotilaalliset välipuheet olivat molempia tyydyttävä yhteistyön hoitoväline. Mannisen ja Rumpusen mielestä sotilaallisen tai poliittisen liittosopimuksen puuttuminen hyödytti molempia maita: Suomi säilytti kasvonsa länsivaltojen silmissä ja Saksan ei tarvinnut luvata Suomelle mitään sellaista, joka saattaisi muodostua taakaksi sodan edetessä. Jukka Tarkka pitää Rytin päiväkirjoja onnistuneena toimitustyönä, mutta valittelee sitä, ettei taustaselvitysten kirjoittajia yksilöidä. Tyylin perusteella hän epäilee, että ne olisivat Ohto Mannisen käsialaa.¹¹⁹

Dosentti Vesa Saarikosken mielestä Suomessa jäsennetään toinen maailmansota usein suomalaisesta näkökulmasta ”kansallisnationalistisena” kertomuksena. Tämän kertomuksen mukaan Suomi joutui välirauhan aikana valitsemaan toisen kahdesta pahasta, ja taisteli korostuneesti erillissodassa Saksan rinnalla omien päämääriensä puolesta. Tavoitteena oli ensisijaisesti menetettyjen alueiden palauttaminen. Suomen sodasta irtautuminen oli politiikkaa, jonka selkänäojana toimivat vuoden 1944 torjuntavoitot. Tämän ”kansallisnationalistisen” kertomuksen tilalle Saarikoski esittää välieurooppalaista tulkintaa, jossa Suomi asettuisi paremmin kokonaiskuvaan. Tässä tulkinnassa jatkosodan alkuvaihe suur-Suomi haaveineen liittyi Saksan ja sen liittolaisten sotamenestykseen operaatio Barbarossan alkuvaiheessa. Erillissotateesi puolestaan liittyi siihen kehitykseen, jossa Saksan liittolaiset alkavat vuodesta 1943 lähtien

¹¹⁸ Rautkallio, Hannu & Lehtinen, Lasse: *Kansakunnan sijaiskärsijät – Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. WSOY, Helsinki 2005, 17–29, 289–294.

¹¹⁹ ”*Käymme omaa erillistä sotaamme*” – Risto Rytin päiväkirjat 1940–1944 toim. Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Edita, Helsinki 2006, 118–120; Tarkka, Jukka: *Perushistoriaa parhaimmillaan*. Etelä-Suomen Sanomat, 26.01.2006.

etäännyttää itseään sodan todennäköisestä häviäjistä. Erillisrauhan käsite taas kuvaa sitä, miten Saksan liittolaisista Romania ja Suomi onnistuivat irtautumaan sodasta vaihtamalla puolta.¹²⁰

Dosentti Martti Turtola tuo erillissotamielipiteensä esiin kirjassa jääkärikenraali Einar Vihmosta. Turtolan mielestä nykyään unohdetaan liiaan usein se, että Suomen valtiojohto ja koko kansa lähti juhannuksen aikaan 1941 lyhyeen ja voittoisaan sotaan. Sota oli Turtolan mukaan Suomen kannalta erillissota, jota käytiin saksalaisten joukkojen rinnalla.¹²¹

Vuonna 2005 ilmestyi myös Robert Alftanin toimittama kirja, johon on koottu Saksan Lapin armeijaan sijoitettujen suomalaisten yhteysupseerien raportteja vuosilta 1942–1944. Johdannon teokseen on kirjoittanut Markku Jokisipilä. Jokisipilän mielestä kirjassa esitellyt raportit osoittavat aseveljeyden olleen ruohonjuuritasolla melko arkista toimintaa. Samaan tulokseen päätyi myös Marianne Junila.¹²²

Jokisipilän mukaan natsi-Saksan kauheuksien paljastuminen sodan jälkeen sai Suomessa aikaan kauhunsekaista häpeää aseveljeyttä kohtaan. Hitleriltä saatu erityiskohtelu kääntyi kiusalliseksi asiaksi ja siitä ruvettiin Rytin johdolla etääntymään erillissotateesin avulla. Jokisipilän mielestä Suomi oli sodan aikana hyötynyt niin paljon Saksasta, ettei se ainakaan kovin vakuuttavasti voinut liittyä muiden maiden joukkoon syyttämään saksalaisia kauheuksista. Suomessa on hänen mukaansa usein vedottu siihen, ettei suomalaisilla ollut tietoa Saksan julmuuksista. Viimeksi näin tehtiin Luovuteut-teoksen jälkeisessä keskustelussa. Suomalaisten yhteysupseerien raportit kuitenkin Jokisipilän mielestä todistavat, että ainakin armeijan piirissä julmuuksista tiedettiin.¹²³

Sampo Ahto ei ole oikein tyytyväinen Alftanin toimittamaan teokseen. Aineisto on hänen mielestään heikosti ja vaikeatajuisesti esitetty. Myös Jokisipilän kirjoittamasta johdannosta hän löytää huomautettavaa. Ahton mielestä kirjassa näkyy kauttaaltaan suomettuneisuuden tilalle tullut ”läntisen arvomaailman mukainen poliittinen korrektius”, joka ei salli sodanaikaisten saksalaisten esittämistä muuten kuin demonisoiden.¹²⁴

¹²⁰ Saarikoski, Vesa: *Suomalaiset toisessa maailmansodassa*. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*, toim. Ville Pernaa & Mari K. Niemi. Edita, Helsinki 2005, 132–139.

¹²¹ Turtola, Martti: *Jääkärikenraali Einar Vihma – Ihantalan tasitelun ratkaisija*. Otava, Helsinki 2005, 141–181.

¹²² Jokisipilä, Markku: *Napapiirin aseveljet*. Teoksessa *Aseveljet – Saksalais-suomalainen aseveljeys 1942–1944, toim. Robert Alftan*. WSOY, Helsinki 2005 (Jokisipilä 2005c), 51; Junila 2000, 356–362.

¹²³ Jokisipilä 2005c, 20–26, 39–51.

¹²⁴ Ahto, Sampo: *Kyseenalainen dokumenttiteos*. SAL 1/2006, 47–49.

Jukka Seppiseltä ilmestyi vuonna 2006 teos *Menetetty Karjala? – Karjala-kysymys Suomen politiikassa 1940–2000*. Kirjassaan Seppinen jatkaa oman erillissotakäsityksensä muotoilua. Tällä kertaa sille on uhrattu kokonaan oma kappale. Seppinen on pysynyt kannassaan, jonka mukaan jatkosodan syy oli Neuvostoliiton toiminnassa vuosina 1939–1941. Sota oli luonteeltaan puolustuksellinen erillissota ja ainoa kauneusvirhe oli eteneminen Itä-Karjalaan. Tämä oli tuttua jo Seppisen edellisestä, Paasikiveä käsittelevästä kirjasta. Uusia tulkintoja Seppinen esittää Itä-Karjalaan etenemisen motiiveista. Hänen mukaan Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon ehdottomana ensisijaisena tavoitteena oli menetettyjen alueiden palauttaminen. Itä-Karjalaan eteneminen oli varsinkin Mannerheimillä myös alusta alkaen mielessä, mutta vasta viimeisen vaiheen suunnitelmana. Seppisen näkemyksen mukaan miekanttappikäsky oli looginen osa Mannerheimin strategiaa, joka lopulta johti etenemiseen Itä-Karjalaan. Poliittinen johto ei kuitenkaan Seppisen mielestä jakanut Mannerheimin innostusta ja toimi viisaasti liittäessään Suomeen ainoastaan menetetyt Viipurin läänin alueet.¹²⁵

Henrik Meinander katsoo Suomen historian yleisesityksessään vuodelta 2006 monien sisä- ja ulkopoliittisten syiden tehneen virallisen sopimuksen solmimisen Saksan kanssa mahdottomaksi. Jatkosota oli tarkoitus lavastaa puolustustaisteluksi, mutta Meinanderin mukaan tässä tavoitteessa epäonnistuttiin heti Rytin puhuessa radiossa vuoroin puolustussodasta ja vuoroin rinnalla olevista suur-Saksan menestyksekkäistä sotavoimista. Meinanderin mielestä erillissotateesi toimi virallisessa ulkopoliitikassa hyvin, mutta rintamalla ja kotirintamalla sitä epäiltiin, koska siellä Saksan taloudellinen ja sotilaallinen apu oli koko ajan läsnä.¹²⁶

¹²⁵ Seppinen, Jukka: *Menetetty Karjala? – Karjala-kysymys Suomen politiikassa 1940–2000*. Minerva, Helsinki|Jyväskylä 2006, 20–26.

¹²⁶ Meinander, Henrik: *Suomen historia – Linjat rakenteet käännekohdat*. WSOY, Helsinki 2006, 182–187.

4 Suurtaisteluista asemasotaan – Keskustelu vuosina 2006–2012

Tarja Halosen puheen jälkeisen keskustelun myötä Suomessa oltiin saatu jo tottua siihen, että myös ulkomaalaisilla saattaisi olla sanansa sanottavana suomalaisten historiantulkintoihin. Tässä luvssa erillissotakeskustelua kiihdyttää aluksi ruotsalainen kommentoija. Sen jälkeen keskustelu saavuttaa ainakin määrällisesti lakipisteensä Oula Silvennoisen väitöskirjan jälkeen. Lopuksi käydään läpi vuosien 2009–2012 keskustelu.

4.1 Historiamaaottelu ja Ylikankaan tulkinnat

Ruotsalainen hyökkää, Suomen puolustus kestää

Ruotsalainen toimittaja Henrik Arnstad julkaisi vuonna 2006 elämäkerran Ruotsin toisen maailmansodan aikaisesta ulkoministeristä Christian Güntheristä. Kirjassa Arnstad sivuaa myös Suomen tilannetta jatkosodan aikana. Arnstadin kirjan mukaan Suomi liittoutui täysin omasta halustaan natsi-Saksan kanssa muita demokratioita vastaan.¹²⁷ Kirjan julkaisun yhteydessä Arnstad kirjoitti myös Dagens Nyheteriin artikkelin, jonka mukaan Ruotsi ja Suomi valitsivat sodan aikana eri tiet, eikä suomalaisten asia ollut heidän (ruotsalaisten) asiansa.¹²⁸

Arnstadin kommentit huomattiin myös Suomessa ja etenkin ulkoministeriössä. Vastauksen Arnstadille tarjoili valtiosihteeri Pertti Torstila Ruotsin sotatiedeakatemiaan juhlapuheessa 13. marraskuuta Tukholmassa. Torstilan mielestä Suomen ja Saksan välillä ei ollut liittosuhdetta, eikä Arnstadin kaltainen, Suomen historiaa tuntematon henkilö, voi senaikaisen tilanteen vaihtoehdottomuutta edes käsittää.¹²⁹

Arnstad vastasi viralliselle Suomelle Svenska Dagbladetissa otsikolla *Finland ljuger om nazismen*. Hän haluaisi lähettää Suomen ulkoministeriön työntekijät historiankurssille. Arnstadin mielestä

¹²⁷ Arnstad, Henrik: *Spelaren Christian Günther*. Wahlström & Widstrand 2006, 216–217.

¹²⁸ Arnstad, Henrik: *Finlands sak var inte vår*. Dagens Nyheter 16.09.2006, <<http://www.dn.se/kultur-noje/finlands-sak-var-inte-var>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹²⁹ Valtiosihteeri Pertti Torstilan puhe Ruotsin sotatiedeakatemiassa 13.11.2006, <<http://www.formin.fi/public/default.aspx?contentid=83637>>. Vierailtu 22.11.2013.

Torstilan väitteet eivät yksinkertaisesti ole totta. Torstila puhuu Suomesta ja Saksasta kanssasotijoina, mutta termillä ”kanssasotija” ei Arnstadin mukaan ole kansainvälisoikeudellista merkitystä. Se on hänen mielestään pelkkää suomalaisten sotapropagandaa vuodelta 1941, aivan kuten erillissotateesikin. Arnstadin mielestä myöskään Suomen vaihtoehtomuudelle ei löydy todisteita, vaan Suomen valtiojohto lähti natsien kelkkaan varsin innokkaina.¹³⁰ Aiheen käsittely jatkui vielä Ruotsin Radion P1-morgon-ajankohtaisohjelmassa, jossa Arnstad oli keskustelemassa Suomen tilanteesta sotaveteraani Harry Järvin kanssa. Arnstadin mukaan virallisen Suomen arvostelu hänen kirjaansa kohtaan kertoo siitä, että Suomen suhde natsi-Saksaan on kielletty totuus, josta ei saa puhua Suomessa ääneen. ”Akateemiset tutkijat voivat kirjoittaa tästä avoimesti, mutta julkisuudessa vallitsee sodanaikainen propaganda vuodelta 1941. Suomi oli natsi-Saksan tärkein liittolainen poliittisesti ja sotilaallisesti”, Arnstad totesi. Järvin mielestä aihe ei ole Suomessa laisinkaan arka. Siitä keskustellaan ja sitä on tutkittu ja tutkitaan. Tutkimuksiin tutustuakseen tarvitsee vain yleensä osata suomea.¹³¹

Näitä asioita on ulkomaalaisen mahdotonta ymmärtää

Ensimmäisinä Arnstadin kimppuun ehtivät Henrik Meinander Svenska Dagbladetissa ja professori Sune Jungar Hufvudstadbladetissa. Kummankaan mielestä Arnstadin kirja ei täytä tieteellisen historian tutkimuksen vaatimuksia, eikä sen Suomea koskevia tulkintoja voi ottaa vakavasti, koska kirjoittaja ei tunne olennaista suomalaista tutkimusta. Jungarin mukaan on valitettavaa, että Arnstad saa Suomea koskevilla väitteillään paljon ilmaista mainosta kehnolle kirjalleen. Meinander ihmettelee sitä, miksei kustantaja tarkastuttanut teosta esimerkiksi jollain ruotsalaisella historian tutkijalla. Hän pitää vaarallisena nykytilannetta, jossa asiantiedon ja fiktion välinen raja sekoittuu.¹³²

Erkki Tuomioja on Jungarin ja Meinanderin kanssa samaa mieltä siitä, ettei Arnstadin teos täytä kriittisen historian tutkimuksen vaatimuksia. Tuomiojan mielestä Arnstadin verkkosivulta löytyvä lähdeluettelo on ainakin Suomen osalta puutteellinen. Arnstadin tekstissä näkyy Tuomiojan

¹³⁰ Arnstad, Henrik: *Finland ljuger om nazismen*. Svenska Dagbladet 29.11.2006, <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/finland-ljuger-om-nazismen_374506.svd>. Vierailtu 22.11.2013.

¹³¹ Ulkoministeriön mediakatsaus 01.12.2006, <<http://www.formin.fi/public/default.aspx?contentid=84231&nodeid=15154&contentlan=1&culture=fi-FI>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹³² Meinander, Henrik: *Arnstads bok är inte seriös*. Svenska Dagbladet 03.12.2006, <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/arnstads-bok-ar-inte-serios_375750.svd>, Vierailtu 22.11.2013; Jungar, Sune: *Överskattad Günther-biografi*. HBL 03.12.2006.

mielestä puutteellinen Suomen poliittisen historian tuntemus sekä tietty asenteellisuus. Hän ei kuitenkaan pidä Arnstadin tulkintoja Suomesta niin tärkeinä, että niihin tarvitsisi jotenkin reagoida. Tuomiojan mielestä: ”Suomessa historiantutkijat ovat jo pitkään kyenneet käsittelemään Suomen sodanaikaista politiikkaa avoimesti ja päätyneet faktojen osalta jokseenkin yhtenäiseen käsitykseen”.¹³³

Markku Jokisipilä löytää huomautettavaa niin Arnstadin kuin Torstilan puheista. Arnstad esittää hänen mielestään samoja argumentteja, joita Suomessa ovat esittäneet aikaisemmin ”niin sodanaikainen neuvostopropaganda, valvontakomissio, vaaran vuosien kotikommunistit, ajopuuteoriaa polemisoineet ulkomaalaistutkijat, presidentti Kekkonen suosiota tavoitelleet YYA-ulkopolitiikan aisankannattajat kuin taistolainen kulttuurieliittikin”. Torstilan hän taas näkee olleen periaatteessa oikealla asialla, mutta sortuneen kuitenkin loppujen lopuksi vastakkaiseen ”juoksuhaudaan” ajopuuteorioineen.¹³⁴

Jokisipilän mielestä suomalainen historiantutkimus on päässyt yli sitä aikaisemmin vaivanneesta kansallis-patrioottisesta vivahteesta. ”Sodan synkempiä ja kansallisesti arkaluontoisiakin puolia, esimerkiksi Itä-Karjalan keskitysleirejä, Suur-Suomi-huumaa ja erillissotateesin keinotekoisuutta, on kiitettävästi valotettu.” Suomen ulkopuolella tätä kehitystä ei kuitenkaan ole ilmeisesti huomattu. Suomalainen tutkimus säilyy Jokisipilän mukaan luonteeltaan kansallisena niin kauan kuin tutkimukset kirjoitetaan suomeksi ja aiheet valitaan suomalaiskansallisista lähtökohdista käsin.¹³⁵

Jari Sedergren ihmettelee Pertti Torstilan ryhtymistä historian tuomariksi. Sedergrenin mielestä Suomi oli Saksan de facto liittolainen, vaikka monet historiantutkijat Suomessa sen kiistävätkin. ”Samat historioitsijat välttävät kuin ruttoa kertomasta, mitä Suomi Saksan kanssa sitten teki. Ja kuitenkin samat henkilöt sanovat, että Suomella ei ollut muuta mahdollisuutta. Siis mahdollisuutta mihin? Saksan valitsemiseen. Anna mun kestää tätä logiikkaa”, Sedergren toteaa.¹³⁶

Erillissotakeskustelussa nousee monesti esiin kysymys siitä, miten pitkälle sota-ajan johtajien valintoja voi moralisoida. Ehkä kovimpia moraalisen tuomion antajia ovat tässä keskustelussa

¹³³ Tuomioja, Erkki: *Kiistelty kirja Ruotsin kiistellystä ulkoministeristä*. Tuomiojan blogi, kirjavinkki, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1395&category=3>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹³⁴ Jokisipilä, Markku: *Naiivia ruotsalaista löytiin ajopuulla päähän*. TS 03.12.2006.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Sedergren, Jari: *Sotapuheita*. Sedergrenin blogi 07.12.2006, <<http://sedis.blogspot.fi/2006/12/sotapuheita.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

olleet Elina Sana ja Henrik Arnstad. Nämä molemmat tapaukset olisi helppo leimata vasemmistolaisympatioita omaavien henkilöiden hyökkäyksiksi vallitsevaa oikeistosävytteistä jatkosodan historiakuvaan vastaa. Väitän kuitenkin, että molemmissa tapauksissa on kysymys hiukan monimutkaisemmasta asiasta, nimittäin erilaisten moraalikäsitusten kohtaamisesta. Elina Sanan moraalikäsitys on selkeästi jatkoa 1970-luvun tyyliille, jossa Suomen sodanaikaisia johtajia syytettiin natsien kanssa veljeilystä. 1970-luvulla tämänkaltainen moralisointi ei vielä pistänyt yhtä pahasti silmään kuin 2000-luvulla. Sanan yritys olla teoksellaan vakavasti otettava historiantutkijaksi kaatuu muutoseikkojen lisäksi viimeistään siihen, että hän soveltaa – vastoin kaikkia historiatieteen nykyaikaisia sääntöjä – oman aikansa moraalikäsitteitä historian toimijoihin. Arnstad toimii samalla tyyliin, mutta hänen tyyliinsä liittyy läheisemmin Ruotsissa kokonaisvaltaisesti vallalla olevaan tyyliin, jossa sodanaikaisia henkilöitä pyritään syyllistämään suhteistaan natsi-Saksaan. Arnstadin historiantutkimus pohjautuu selvästi siihen angloamerikkalaiseen tutkimustraditioon, jossa Suomi on aina nähty yksiselitteisesti Saksan liittolaisena. Sen tutkimustradition törmäminen suomalaiseen melko nationalistiseen historiantutkimukseen antaa kyllä – varsinkin toimittajalle – hyvän paikan iskeä.

Göringin viesti ja Bäckmanin herjakirja

Heikki Ylikangas julkaisi vuonna 2007 kaksi eri kirjaa. *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944* käsittelee kesällä 1944 Karjalan kannaksen ratkaisutaistelujen aikana tapahtuneita teloituksia. Kirja aiheutti kiivaan debatin Ylikankaan ja eräiden historiantutkijoiden välillä.¹³⁷ Toinen Ylikankaan samana vuonna ilmestynyt teos *Suomen historian solmukohdat* kertasi

¹³⁷ Ylikangas arvioi teoksessaan *Romahtaako rintama?*, että jatkosodan loppuvaiheessa salainen kenttäoikeus olisi teloittanut n.250 omaa karkuria ja kieltäytynyttä. Alkuperäisen armeijan luvun mukaan ammuttuja olisi ollut 60. Ylikankaan tulkinta aiheutti kiivasta vastustusta jo kirjan esittelytilaisuudessa, ja lopulta suurin osa suomalaisesta tutkijakunnasta asettui vastustamaan sitä. Ohto Manninen, Jarmo Nieminen, Jukka Linsteadt, Jukka Kulomaa, Tapio Nurminen ja Pasi Jaakkonen julkaisivat kritiikkinsä kirjan *Teloitettu totuus* muodossa. Ylikankaan mukaan hänet yritettiin jyrätä joukkovoimalla. Vastineeksi hän kirjoitti teoksen *Yhden miehen jatkosota*. Omien teloitukset liittyvät myös nk. Huhtiniemen mysteeriiin. Siinä nimetön tietolähde kertoi, että Lappeenrannan Huhtiniemeen olisi joukkohaudattu ammuttuja karkureita. Vuonna 2006 alueella suoritettiin kaivauksia, joiden tuloksena alueelta löytyi 11 ruumista. Tarkemmissa tutkimuksissa ruumiiden todettiin kuitenkin olevan peräisin Venäjän vallan ajalta. Ylikangas, Heikki: *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944*. Otava, Helsinki 2007(Ylikangas 2007a); Ylikangas, Heikki: *Yhden miehen jatkosota*. Otava, Helsinki 2009; *Teloitettu totuus – kesä 1944*. Toim. Jarmo Nieminen & Jukka Kulomaa. Ajatus Kirjat, Helsinki 2008; Jokisipilä, Markku: *Teloitettu arvio*. Jokisipilän blogi 24.10.2008, <<http://jokisipila.blogspot.fi/2008/10/tss-viel-vhn-lis-ylikangas-vs.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

myös yhden Ylikankaan kiistellyn tulkinnan. Sen mukaan jatkosodan syy on jo talvisodan aikana tapahtunut Suomen ja Saksan lähentyminen Herman Göringin kautta.¹³⁸

Herman Göring vastasi talvisodan alkaessa kansallissosialistisessa Saksassa talousasioista nelivuotissuunnitelman johtajana. Ylikankaan mukaan Göring kehotti ennen talvisotaa Suomea suostumaan Neuvostoliiton aluevaatimuksiin sodan välttämiseksi. Neuvolla ei kuitenkaan silloin ollut vaikutusta Suomen politiikkaan. Ylikankaan mielestä Ryti kuitenkin kääntyi jo talvisodan aikana sille kannalle, että tulevaisuudessa Suomi voisi hakeutua Saksan sateenvarjon alle. Tämä ajattelu konkretisoitui talvisodan rauhaa tehdessä. Ylikankaan tulkinnan mukaan Göring kehotti Suomen saksanlähettiläs Kivimäen kautta Suomea tekemään rauhan millä ehdoilla hyvänsä. Menetetyn alueen tultaisiin kuulemma myöhemmin korvaamaan korkojen kera. Tämän viestin, jonka Kivimäki välitti Rytille salakuuntelun pelossa puhelimitse Tukholmasta, perusteella päädyttiin hyväksymään rauhanehdot. Länsivaltojen avulla spekulointi oli Ylikankaan mukaan tarkoitettu Saksan painostukseksi.¹³⁹

Tämäkään Ylikankaan tulkinta ei ole saanut hyväksyntää suomalaisessa historian tutkimuskentässä.¹⁴⁰ Yleisesti hyväksytyyn tulkintaan mukaan Hitler alkoi suunnitella hyökkäämistä itään vasta kesällä 1940. Ei ole myöskään ollut mitään todisteita siitä, että Göringin viesti todella päättyi Rytille ja vaikutti päätöksiin. Max Jakobsonin mielestä Göringin neuvot olivat vain Saksan bluffia, joka estäisi englantilaisten tulon Pohjois-Ruotsin malmikentille.¹⁴¹

Ylikangas pohtii *Suomen historian solmukohdissa* myös jatkosodan luonnetta: Suomi oli suuressa määrin taloudellisesti riippuvainen Saksasta, eikä olisi pystynyt käymään sotaa ilman Saksaa. Poliittinen sopimus vältettiin, mutta Antikomintern-sopimus ja kahdeksan juutalaisen luovutus olivat hintana viljatoimitusten jatkuvuudesta. Lopputuloksena Ylikangas päätyy siihen tulkintaan, että kyseessä oli erillissota. Vahvin todiste siitä on erillissotaa, jonka ”saattoi tehdä vain maa, joka kävi sittenkin monella mittapuulla mitaten erillissotaa”.¹⁴²

¹³⁸ Ylikangas 2007a; Ylikangas, Heikki: *Suomen historian solmukohdat*. WSOY, Helsinki 2007, 254–302 (Ylikangas 2007b).

¹³⁹ Ylikangas 2007b, 254–302.

¹⁴⁰ Soikkanen, Timo: *Objekti vai subjekti? – Taistelu jatkosodan synnystä*. Teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007, 119–120.

¹⁴¹ Jakobson, Max: *Koko tutkimus yhden kortin varassa*. HS Kulttuuri 25.4.2001.

¹⁴² Ylikangas 2007b, 294–301.

Dosentti Matti Lackman ottaa erillissotateesiin kantaa kirjassaan jääkäriväriväri Esko Riekistä. Lackmanin mielestä ”Saksan idän sotaretken alkaessa Suomi oli kiistattomasti sen rinnalla aseveljenä, joksi se tietoisesti ryhtyi”. Lackman on Pekka Visurin kanssa samaa mieltä siitä, ettei Suomen erityiskohtelua rauhanteossa pidä sekoittaa erillissotateesiin, koska tavoitteet olivat silloin jo muuttuneet.¹⁴³

Vuonna 2007 ilmestyi Markku Jokisipilän toimittama kokoomateos *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*. Teoksen kirjottaneista tutkijoista erillissotakysymystä käsittelevät artikkeleissaan Jokisipilä ja professori Timo Soikkanen. Myös venäläinen tutkija Juri Kilin käsittelee yhdessä artikkelissaan erillissotatulkintaa, mutta hän ei ulkomaalaisena tutkijana kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Soikkasen artikkeli käsittelee jatkosodan syntyä, ja hän käy siinä läpi eri aikakausien historiantulkintoja. 2000-luvun tulkinnoista hän nostaa esiin Ylikankaan ja Jokipiin. Ylikankaan tulkinnalle Soikkanen ei anna painoarvoa. Talvisodan rauha tehtiin hänen mielestään sotilaallisen ja taloudellisen tilanteen takia. Mahdolliset spekulatiot tulevasta sodasta ja liittolaisesta eivät siihen vaikuttaneet. Jokipii taas argumentoi Soikkasen mukaan erillissotatulkinnan puolesta, vaikka hänen vertaileva tutkimuksensa Saksan kanssa yhteistyössä olleista maista ei siihen aihetta antaisikaan. Soikkasen mielestä Jokipiin tutkimukset enemmänkin kyseenalaistavat Suomen erikoisaseman, koska vertailu osoittaa sen, ettei Suomen asema juurikaan eronnut Italian, Romanian tai Unkarin vastaavasta.¹⁴⁴

Markku Jokisipilän artikkeli ”*Kappas vaan, saksalaisia!*” – *Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta* on yleisesitys nimenomaan erillissotakysymyksestä. Jokisipilä esittelee erillissotateesin synnyn ja sen käytön eri aikakausina. Jokisipilän mielestä erillissotakeskustelu menee yleensä ”semanttiseksi hiustenhalkomiseksi”, jossa samaa taistelua käydään samoilla argumenteilla vuodesta toiseen. Hän kuitenkin esittelee artikkelissa keskustelun yleisimmät argumentit niin puolesta kuin vastaan. Kaikki nämä argumentit ovat esiintyneet myös tässä tutkimuksessa. Jokisipilä itse on tunnetusti sitä mieltä, ettei erillissodasta kannattaisi puhua. Hänen mukaansa ”erillissotanäkemyksessä pitää paikkansa vain yhdestä tietystä hyvin kapeasta näkökulmasta, ja silloinkin on uskottavuuden säilyttämiseksi vaiettava koko joukosta toiseen

¹⁴³ Lackman, Matti: *Esko Rieikki – Jääkäriväriväri, Etsivän Keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja*. SKS, Helsinki 2007, 379–384.

¹⁴⁴ Soikkanen, 119–124.

suuntaan viittaavaa todistusaineistoa”. Erillissotateesiin ei Jokisipilän mielestä kannata suhtautua historian tutkimuksen analyysivälineenä, vaan ennemminkin myyttinä. Mutta ehdottomasti sellaisena myyttinä, jota analysoimalla voi saada arvokasta tietoa Suomen historiasta.¹⁴⁵

Sampo Ahto kommentoi *Sodan totuudet* teosta Sotilasaikakauslehdessä. Ahto ei ihmettele sitä, että ”kuvia kumartelematon” tutkija Markku Jokisipilä on ottanut aiheekseen nimenomaan erillissotateesin. Ahto ei halua henkilökohtaisesti ottaa kantaa erillissotakysymykseen, koska sen sisältöä ei ole kunnolla määriteltä. Hän myös muistuttaa nykyajan moralisoivasta ajatustavasta, joka on hänen mukaansa näköjään pesiytynyt myös vakavasti otettavaan tutkimukseen.¹⁴⁶

Jukka Tarkan mielestä Jokisipilä perustelee artikkelissaan taitavasti sen, miksi Suomen ja Saksan voidaan katsoa olleen liitossa, vaikka virallinen sopimus puuttuikin. Hyvä on hänen mielestään myös Jokisipilän jatkokysymys: Entäs sitten? ”Se ei merkinnyt Suomen alistussuhdetta Saksaan. Se tarkoitti yksimielisyyttä vain yhdessä asiassa, taistelussa Neuvostoliittoa vastaan, ja siinäkin Suomen ja Saksan motiivit olivat täysin erilaiset”, Tarkka toteaa.¹⁴⁷

Kansallisarkiston *Suomi, sotavangit ja ihmislouvatukset 1939–55* –tutkimusprojektin myötä ilmestyi Oula Silvennoisen väitöskirjan lisäksi vuonna 2008 kaksi muutakin teosta. Dosentti Antti Kujalan kirja käsittelee neuvostosotavankien laittomia ampumisia ja dosentti Lars Westerlundin saksalaisten Suomessa sijainneita vankileirejä. Westerlund arvioi, että Suomen liittyessä Saksan sotakoalitioon kanssasotijana, Saksalle on myös annettu lupa tuoda neuvostovankeja Suomen maaperällä sijaitseviin vankileireihinsä.¹⁴⁸ Kujalan mukaan suurin osa suomalaisilla sotavankileireillä tapahtuneista sotavankisurmista ajoittuu vuosiin 1941 ja 1942. Suurin osa tapahtuneista henkirikoksista johtui hänen mukaansa ”jatkosodan alussa yleisestä ajatustavasta eli revanssihengestä, Saksan aseveljeyden mukanaan tuomasta voitonvarmuudesta ja ylimielisyydestä ja ryssänvihasta”.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Jokisipilä, Markku: ”Kappas vaan, saksalaisia!” – Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta, teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssä*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007, 153–180.

¹⁴⁶ Ahto, Sampo: *Monenlaisia totuuksia*. SAL 5/2008, 42–43.

¹⁴⁷ Tarkka, Jukka: *Sota idässä, selitykset tilanteen mukaan Nyt Venäjällä Suomea pidetään taas syyllisenä talvisotaan*. HS Kulttuuri 18.10.2007.

¹⁴⁸ Westerlund, Lars: *Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–1944*. Tammi, Helsinki 2008, 251–252.

¹⁴⁹ Kujala, Antti: *Vankisurmat – Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatkosodassa*. WSOY, Helsinki 2008, 283.

Dosentti Johan Bäckman julkaisi vuonna 2008 teoksen *Viron Pronssisoturi-patsaan siirrosta aiheutuneen mellakan*¹⁵⁰ taustoista. Bäckmanin kirja on tyyliltään melko omintakeinen – Siitä löytyy lähdeluettelo mutta ei lähdeviitteitä ja hänen kirjoitustyyliinsä on melko provosoiva. Suurin osa kirjasta käsittelee Viron natsimenneisyyttä, mutta myös Suomen tilanteeseen otetaan useasti kantaa. Bäckmanin mielestä: ”Suomen ja Saksan suhteissa keskeistä oli veren luoma kohtalonyhteys”. Suomi oli Bäckmanin mielestä myös sen ajan ”Euroopan natsilaisin maa”, joka ”palvoi fyrreriään” ja naamioi hyökkäyssodan puolustukselliseksi. ”Yhteisessä kansallissosialistisessa tuhoamissodassaan Mannerheimin ja Hitlerin armeijat murhasivat piiritettyyn Leningradiin pitkälti toista miljoonaa ihmistä”, Bäckman toteaa. Hän pitää myös talvisotaa yksinomaan Eljas Erkon syynä. Erkon virhearvioinnin ansiota oli Bäckmanin mielestä se, että Hitler tajusi Neuvostoliiton kukistamisen olevan mahdollista – ”Ilman Erkkoa ei siis olisi ollut toista maailmansotaakaan. Miljoonat ja taas miljoonat maksoivat hengellään”.¹⁵¹

Helpolla ei Bäckman päästä myöskään suomalaisia tutkijakollegoitaan. Hannu Rautkallio on hänen mielestään ristiretkellä Kekosta vastaan siitä syystä, että Kekkonen aikanaan tuomitsi hänen isänsä Paavo Kallion vankeuteen hänen vankileirin komendanttina tekemiensä julmuuksien tähden. Rautkallion päävihollinen on kuitenkin juutalainen lääkäri Walter B. Cohen, jota Rautkallio Bäckmanin mielestä syyttää juutalaisten luovutuksista. ”Hannu Rautkallio tuntuu olevan suorastaan pahoillaan siitä, että natsit eivät onnistuneet toimittamaan Walter Cohenia William-poikineen kaasukammioon”. Ohto Mannista Bäckman nimittää ”nekrofiilien asianajajaksi”, koska hän on Suomen Kuvalehdessä selittänyt suomalaisten sotilaiden riisuneen kaatuneita neuvostoliittolaisia naissotilaita alastomaksi sen takia, että voitiin osoittaa Neuvostoliiton käyttävän etulinjassa naissotilaita. Markku Jokisipilää Bäckman nimittää yhdennäköisyyden vuoksi Reinhard Heydrichiksi, ja Pertti Torstilan presidentti Haloselta saama I luokan vapaudenristi on Bäckmanin mielestä sama kun Puolassa ojennettaisiin kunniamerkki holokaustin kieltäjälle. Torstila ja ulkoministeriön tutkija Stefan Forss onnistuivat Bäckmanin mielestä täydellisesti

¹⁵⁰ Viron hallitus päätti vuonna 2007 siirtää neuvostosotilaiden uhria symbolisoivan Pronssisoturi-patsaan pois Tallinnan keskustasta. Siirto herätti vironvenäläisissä kiivasta vastustusta. Vastustus äityi huhtikuun lopussa mellakoinniksi, johon osallistui myös venäläinen nuorisojärjestö Naši. Mellakoiden lisäksi tapahtui kyberhyökkäyksiä Viron valtiota vastaan. Tapahtumat rauhoittuivat voitonpäivään 09.05.2007 mennessä.

¹⁵¹ Bäckman, Johan: *Pronssisoturi – Viron patsaskiistan tausta ja sisältö*. Tarbeinfo, Tallinna 2008, 83–114, 155.

vastaiskussaan Henrik Arnstadille, joka leimattiin ulkoministeriön toimesta ”mielisairaaksi nörtiksi”.¹⁵²

4.2 Turvallisuuspoliisien salainen yhteistyö

Silvennoisen kuitti

Oula Silvennoinen oli Heikki Ylikankaan tutkimusavustajana tämän tehdessä valtioneuvoston tilaamaa selvitystä ihmisluovutuksista. Selvityksen pohjalta perustetun tutkimusprojektin yksi osa on Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien välisen yhteistyön tutkimus. Sen aiheen tutkijaksi valikoitui Silvennoinen ja hänen väitöskirjansa *Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944* ilmestyi lokakuussa 2008.

Kirjan alkuosassa Silvennoinen esittelee turvallisuuspalveluiden yhteistyötä ennen toisen maailmansodan tapahtumia. Näillä vuosilla on kuitenkin tärkeä merkitys yhteistyötä jälkikäteen arvioitaessa. Valtiollisessa poliisissa (Valpo) oli jo paljon ennen sotaa näkyvissä äärioikeistosympatioita. Muutamien virkailijoiden hyvät välit kansallissosialisteihin helpottivat yhteistyön aloittamista 1940-luvun alussa. Valpo:n henkilöstö oli Silvennoisen mukaan pidetty johdon toimesta maailmankatsomuksellisesti melko yhtenäisenä. Tästä oli seurauksena ryssävihan ja antisemitismin juurtuminen viraston rakenteisiin. Valpo:n edeltäjä Etsivä Keskuspoliisi oli perustettu sisällissodan jälkeen nimenomaan kommunistien uhkaa silmälläpitäen. 1930-luvun vuosista virastoon oli myös jäänyt kytemään tietty valmius toimia laillisuuden rajamailla silloin, kun isänmaan etu oli kyseessä.¹⁵³

Kirjan tärkeintä tietoa on kuitenkin Valpo:n toiminta ennen jatkosotaa ja sen aikana. Silvennoisen mukaan Valpo:n ensimmäiset yhteydenotot Saksan virnomaisten kanssa tapahtuivat jo talvisodan aikaan. Esko Riekin eron jälkeen yhä enemmän valtaa saanut osastopäällikkö Bruno Aaltonen hoiteli asioita alkuvaiheessa hyvien henkilösuhteidensa avulla. Yhteistyö tiivistyi vuoden 1940

¹⁵² Bäckman 2008, 186, 213–219, 298–300.

¹⁵³ Silvennoinen, Oula: *Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Otava, Helsinki 2008, 44–76.

loppua kohden asioiden järjestelyllä Suomen ja Norjan rajalla. Viimeistään Arno Anthonin nimitys Valpo:n päälliköksi tammi-helmikuun vaihteessa 1941 ratkaisi lopullisesti Saksan suuntauksen jatkuvuuden. Anthonin kielteiset asenteet juutalaisia kohtaan olivat yleisesti tiedossa. Suomen- ja Norjan-Lapissa tapahtunut yhteistyö huipentui siihen, että Saksan hyökätessä Neuvostoliittoon Valpo lähetti heidän avukseen suomalaisen komennuskunnan, jonka tehtävä oli auttaa sotavankien kuulusteluissa ja erottelemisessa saksalaisten kriteereiden mukaan.¹⁵⁴

Silvennoisen eniten keskustelua herättänyt väite on se, että Suomessa olisi toiminut SS-joukkojen einsatzkommando-ryhmä. Einsatzkommandot olivat Hitlerin tuhoamissodan varsinaisia toteuttajia. Ryhmät seurasivat varsinaisen armeijan rintaman takana, ja huolehtivat rodullisesti ja ideologisesti epäkelvon aineksen erottelemisesta internoiduista sotilaista ja siviileistä. Ryhmän tehtävä oli myös eroteltujen surmaaminen. Samanlaisia einsatzgruppen-ryhmiä oli sijoitettu pitkin Saksan itärintamaa. Silvennoisen mukaan Einsatzkommando Finland toimi pääasiassa Sallassa sijainneella vankileiri *Stalag 309*:llä. Valpo:n virkailija Veikko Heinosen tilannekatsaus onkin yksi harvoista löytyneistä dokumenteista, jotka todistavat Einsatzkommando Finlandin toiminnasta. Ryhmien toiminta pyrittiin saksalaisten toimesta pitämään poissa virallisista arkistoista. Suomessakin Heinosen turhan tarkka raportti päättyi virallisiin arkistoihin epähuomiossa.¹⁵⁵

Ensimmäisen viitteen tuhoamisryhmän olemassaolosta Silvennoinen löysi Helsingin Sanomien haastattelun mukaan eräästä kuitista Valpo:n arkistosta.

*Melkein ensimmäinen vastaan tullut asiakirja oli pikkuinen, viaton kuitti. Siinä kerrottiin, että suomalaistulkki on luovuttanut puolustusvoimille sen omaisuutta lopetettuaan palveluksensa yksikössä nimeltään Einsatzkommando der Sicherheitspolizei*¹⁵⁶

Vuoden 1942 kuluessa Suomen saksalaissuuntaus alkoi pikku hiljaa kuihtua. Saksan hyökkäysten pysähtyttyä pohjoisessa, einsatzkommando:lta ja sen suomalaisilta avustajilta loppuivat työt. Ulkopoliittisen linjan muuttuessa myös Valpoa ruvettiin pikku hiljaa puhdistamaan natsien myötäilijöistä. Einsatzkommando Finland lakkautettiin Silvennoisen mukaan vuoden 1942 lopulla. Bruno Aaltonen oli erotettu jo alkuvuodesta 1942. Myös Arno Anthonin asema oli uudessa

¹⁵⁴ Silvennoinen 2008, 189–219.

¹⁵⁵ Silvennoinen 2008, 219–224.

¹⁵⁶ *Aseveljet ja rikostoverit*. HS Sunnuntaiosio 28.9.2008.

tilanteessa käynyt sietämättömäksi. Viimeistään hänen vaihtamisensa maaliskuussa 1944 Paavo Kastariin merkitsi todellista linjanmuutosta.¹⁵⁷

Aikaisemman tulkinnan kaataja vai sittenkin harhaisilla poluilla

Suomen historian dosentti Juha Pohjosen arvostelu Aseveljistä ilmestyi sanomalehti Karjalaisen kulttuuriolosuhteissa syyskuussa 2008 otsikolla *Aseveljien salaisuus*. Pohjosen mukaan kirjassa käsiteltävät aiheet ovat tutkijalle äärimmäisen haastavia: ” – heikkohermoisempi tai taitamattomampi tutkija joko tekisi huonon kirjan tai luovuttaisi, mutta Silvennoinen ei. Hän teki viileän asiallisesti väitöskirjan, josta puhutaan vielä pitkään – hyvää ja paha”. Pohjonen kiittelee sekä Silvennoisen lujaa tutkimuksellista otetta että väitöskirjalle perin epätavallista rakennetta. Erillissotakeskusteluun Pohjonen ottaa epäsuorasti kantaa julistamalla tutkimustulokset ”maltillisesti ilmaistuna” mullistaviksi. Pohjosen mukaan: ”Silvennoisen kiistattomasti esittämä karu totuus kuitenkin on, että suomalaiset toimittivat vapaaehtoisesti ihmisiä saksalaisille täysin tietoisina tai ainakin välittämättä näiden kohtalosta”. Aseveljien puutteena Pohjonen näkee sen, ettei se pyri selvittämään sitä, ketkä turvallisuuspoliisin toiminnasta tiesivät tai sitä, kuka oikeasti käytti päätäntävaltaa kriisiajan Suomessa.¹⁵⁸

Professori Seppo Hentilä on arvostellut Silvennoisen teoksen *Historisk Tidskrift*issä loppuvuodesta 2008. *Inte kan ju finländare ha gjort något sådant!* nimisessä artikkelissa Hentilä arvioi Silvennoisen kirjan lisäksi samasta tutkimusprojektista lähtöisin olevan Antti Kujalan *Vankisurmat* nimisen teoksen. Hentilä pitää Aseveljiä todella hyvänä perustutkimuksena ja arvostaa myös Silvennoisen tyyliä kirjoittaa henkilöhistoriallista narratiivia, lähdeaineiston salliessa. Kiitosta saa myös se, ettei Silvennoinen rajannut tutkimustaan pelkästään turvallisuuspoliiseihin, vaan pyrki myös selvittämään laajemmin Suomen natsiyhteistyötä ja sen syitä.¹⁵⁹

Hentilän mukaan Suomen siirtyminen sodasta rauhaan 1940-luvun puolessavälissä tapahtui hyvin pitkälle vanhan eliitin johtamana. Suomessa ei tapahtunut systeeminvaihdosta, eikä poliittista

¹⁵⁷ Silvennoinen 2008, 244–248, 261–302.

¹⁵⁸ Pohjonen, Juha: *Aseveljien salaisuus*. Karjalainen 27.9.2008.

¹⁵⁹ Hentilä, Seppo: *Inte kan ju finländare ha gjort något sådant!* *Historisk Tidskrift* 4/2008, 466–471.

johtoa tai virkamiehistöä puhdistettu, muutamia poikkeuksia lukuunottamatta. Tämä on Hentilän mukaan syynä siihen, että Suomessa herättiin varsin myöhään siihen todellisuuteen, jossa Suomenkin on syytä selvittää sota-ajan toimiaan. Hentilän mielestä Suomessa on, selkeiden todisteiden puuttuessa, liikaa tuudittauduttu siihen kuvitelmaan, että Suomi kävi sotaa puhtaammin kuin muut. Hänen mukaan suomalaisille historiantutkijoille ei voi antaa kovin hyvää arvosanaa jatkosodan epämieluisien asioiden selvittämisestä. ”Suuren yleisön hämmästys ja vihamieliset reaktiot niihin tutkimustuloksiin, jotka kyseenalaistavat puhtaan sodan kuvaa, kertovat siitä, että suomalaisilla on vielä pitkä matka siihen tilanteeseen, jossa sodan varjopuolista pystytään keskustelemaan avoimesti.”¹⁶⁰

Suomenkielisessä Historiallisessa Aikakauskirjassa *Aseveljet* on arvostellut Matti Lackman. Artikkelin ilmestyi nimellä *Turvallisuuspoliisien aseveljeys* vuoden 2008 viimeisessä numerossa. Lackmanin mukaan Silvennoinen kaataa ainakin yhdessä asiassa koko aikaisemman tutkinnan.

Einsatzgruppenin esiintyminen Suomen maaperällä kumoaa koko sen aikaisemman tutkimuksen, jonka mukaan Suomessa jostain syystä toimittiin eri tavalla. Moitteita Lackman antaa talvisodan ajan käsittelystä. Hänen mukaansa alkuvuoden 1940 kontaktit osastopäällikkö Bruno Aaltosen ja saksalaisten välillä olisivat ansainneet lisäselvityksen. Lackmanin mukaan näin aikaiset yhteydenotot saattaisivat liittyä Heikki Ylikankaan aikaisemmin mainittuun teoriaan talvisodan päättämisestä.¹⁶¹

Artikkelinsa loppupuolella Lackman siirtyy käsittelemään erillissotateesiä: ”Vaikka historiantutkimuksen on yritettävä ymmärtää poikkeusolojenkin ratkaisuja ja tekoja ajan edellytyksistä käsin, sen tehtävänä ei ole kuitenkaan villasella painaminen, eikä koskaan varsinkaan salailu”. Lackman liittyy Silvennoisen teoksen osaksi viime aikojen erillissotakeskustelua ja jatkaa teesin moukarointia: ”Erillissotateesin puolustajat unohtavat kuitenkin monta tosiasiaa ja tuijottavat vain sodan loppuvaiheessa virinneisiin rauhanponnisteluihin ja aseveljeyden päättämiseen”. Lackman korostaa, että ”– – Suomi oli jo hyvissä ajoin ennen sotaa puolensa valinnut, eikä erillissodasta ole syytä puhua”. Muitakin syitä teesin kumoamiselle löytyy. SS-joukkojen värväys, Suomen armeijan valmius toimia yhteistyössä Saksan asevoimien kanssa, III:n armeijakunnan alistaminen saksalaisille ja Suomen maaperän käyttäminen tukialueena

¹⁶⁰ Ibid. käänös H.K.

¹⁶¹ Lackman, Matti: *Turvallisuuspoliisien aseveljeys*. HA 4/2008, 440–442.

saksalaisten hävittäjälennoille saavat Lackmanin mielestä turvallisuuspoliisiyhteistyöstä uuden kumppanin vastustamaan erillissotatulkintaa.¹⁶²

Erillissotakeskusteluun osallistuu myös FT Matti Enbuske kirjoituksellaan *Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien yhteistyön salainen historia* Suomen historiaverkko Agricolassa lokakuussa 2008. Enbuske arvostaa Silvennoisen perusteelliseen arkistotutkimukseen nojaavaa analyttisen viileää tyyliä. Hänen mielestään tutkimuksen julkaisusta mahdollisesti tietoisesti nostettu kohu ei tee oikeutta kirjalle. Moitteita Enbuske antaa liian niukasta tutkimuskirjallisuuden käytöstä sekä liian tiukasta rajauksesta. Enbusken mielestä siviilihallinnon kytkökset tapahtumiin olisi pitänyt sisällyttää tutkimukseen. Rajattunakin Silvennoisen tutkimus kertoo Enbusken mukaan siitä, että ”Suomen poliittisen johdon täytyi olla ainakin jossain määrin selvillä yhteistyön luonteesta”. Enbusken mukaan siviilihallinnon jonkinasteinen tieto turvallisuuspoliisien yhteistyöstä on löydettävissä helposti kirjallisuudesta.¹⁶³ Tästä aiheesta lisätutkimusta ovat toivoneet muutkin kuin Enbuske, mm. Juha Pohjonen.¹⁶⁴

Jukka Tarkka on kirjoittanut Aseveljistä kaksi melko erityyppistä arvostelua. Molemmat ovat kirja-arvosteluja sanomalehtiin. Helsingin Sanomiin kirjoitettu *Suomalaiset tekivät synkkyyden töitä* on tyyliään lähempänä normaalia kirja-arvostelua, kun taas Satakunnan Kansassa julkaistu *Erillissotateorian loppu ?* on selvemmin kannanotto erillissotakeskusteluun.¹⁶⁵

Helsingin Sanomissa syyskuussa 2008 Tarkka aloittaa melko ylistävään sävyyn: ”Tällainen väitöskirja on palvelus kansalliselle historiatietoisuudelle. Siinä on tiukkaa asiaa, se on älyllisesti haastava ja jännittävä. Suuren draaman taitteisiin sijoitetut mikrohistorian välähdykset ihmiskohtaloista ovat kuin television agenttisarjoista”. Kehujen jälkeen Tarkka kertoo turvallisuuspoliisiyhteistyön vaiheet ja aloittaa sen jälkeen pohjustuksen erillissotamielipiteelleen, joka tulee selvemmin esiin Satakunnan Kansan artikkelissa. Helsingin Sanomissa Tarkka kuitenkin aloittaa toteamalla: ”Jatkosodan alettua eduskunnan ote politiikasta herpaantui. Toimeenpanovallan vahvistuminen lisäsi myös Valpon itsenäistä toimintavapautta”. Tarkan

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Enbuske, Matti: *Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien yhteistyön salainen historia*. Agricola 8.10.2008 <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=1395>>. 22.11.2013.

¹⁶⁴ Pohjonen 2008.

¹⁶⁵ Tarkka, Jukka: *Suomalaiset tekivät synkkyyden töitä*. HS 24.9.2008 (Tarkka 2008a); Tarkka, Jukka: *Erillissotateorian loppu ?* Satakunnan Kansa (SK) 2.10.2008 (Tarkka 2008b).

näkemyksen mukaan Valpo:n virkamiehet toimivat hyvässä yhteisymmärryksessä siviilivirkamiesten kanssa Lapissa, mutta poliittista johtoa ei asioista informoitu.¹⁶⁶

Satakunnan Kansassa julkaistu arvostelu on jo nimensäkin puolesta (*Erillissotateorian loppu ?*) tiukempi kannanotto erillissotakeskusteluun. Tässä artikkelissa Silvennoisen kehu hoidetaan nopeasti alta pois ennenkuin siirrytään muotoilemaan kantaa erillissotakysymykseen. Jo ensimmäisessä kappaleessa Tarkka ilmoittaa, ettei usko erillissotateesin romuttuvan niin helpolla kuin ensimmäiset teosta julkisesti kommentoineet ovat ilmeisesti odottaneet. Tämän jälkeen Tarkka toteaa, että ”Tietysti Suomi hyödynsi Saksaa sekä sotilaallisesti että poliittisesti ja sen huolto oli aseveljen varassa. Oltiin siis liittolaisia. Mutta silti sota oli samalla erillinen, ja Silvennoisen tutkimustulokset korostavat yllättäen liittolaisuuden löysyyttä eikä sen ehdottomuutta”. Silvennoisen tutkimustulosten Tarkka näkee ilmeisesti pikemminkin vahvistavan erillissotateoriaa. Perusteena väitteilleen Tarkka esittää ajatuskulkunsa, jonka perusta on tuttu jo HS:n artikkelista.¹⁶⁷ Tarkan mukaan Suomen keskushallinnon virkamiehet toimivat pohjois-Suomessa Valpo:n virkailijoiden kanssa samoissa toimitiloissa ja tiesivät näin ollen takuuvarmasti toiminnasta. Myös Valpo:n johto oli hyvin informoitu tapahtumien kulusta. Tähän komentotie kuitenkin Tarkan mielestä katkeaa. Keskushallinnon pohjoiset virkamiehet eivät siis raportoineet näkemistään laittomuuksista Helsinkiin ministeriöidensä esimiehille. ”Paikallinen siviilihallinto ja hallitus pysyttäytyivät tarkoituksellisesti erillään Valpon saksalaisyhteistyöstä. Ne pitivät liittosuhteen liekaa mahdollisimman pitkänä. Pikkuvirkamiesten halu mielistellä saksalaisia kollegojaan johti sotarikoksiin, mutta ei sitonut Suomea poliittisesti Hitleriin”, Tarkka kirjoittaa.¹⁶⁸

Tarkan näkemykseen ottaa kantaa myös Matti Enbuske Agricola-foorumissa kirjoituksessaan. Hänen mukaan Silvennoisen tutkimuksen rajaus aiheuttaa sen, ettei sen pohjalta ole mahdollista tehdä pitkälle menevää johtopäätöstä siviilihallinnon tietämättömyydestä. Enbusken mielestä Silvennoisen kirjan perusteella on pikemminkin helppo tehdä se johtopäätös, että poliittisen johdon oli oltava ainakin jossain määrin tietoisia toiminnan luonteesta. Tarkan tulkinnan tarkoitushakuisuutta Enbuske korostaa seuraavassa: ”Tarkka haluaa toisaalta korostaa omien

¹⁶⁶ Tarkka 2008a; Tarkka 2008b.

¹⁶⁷ Tarkka 2008a.

¹⁶⁸ Tarkka 2008b.

tutkimustensa perustalta, että Silvennoisen teos vahvistaisi näkemystä Suomen erillissodasta Saksan rinnalla. Siihenkään Tarkan arvioon on vaikea samaistua”.¹⁶⁹

Satakunnan Kansan artikkelin loppuosan Tarkka käyttää erillissotateesin puolustamiseen tutuilla argumenteilla. Tarkan mukaan Neuvostoliiton toiminta sodan ja rauhan aikana todisti sen pitävän Suomen sotaa erillisenä. Tarkka tuntuu olevan yksi niistä harvoista tutkijoista, jotka ymmärtävät niin Silvennoista, kuin erillissotateesiäkin.¹⁷⁰

Jukka Seppinen hyökkää Silvennoista vastaan kirjassaan *Hitler, Stalin ja Suomi – Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935–1944* vuonna 2009. Seppinen ei hyväksy alkuunkaan Silvennoisen tapaa liittää turvallisuuspoliisiyhteistyö osaksi laajempaa Suomen ja Saksan suhteiden selvittämistä. Jo kirjansa ensimmäisessä luvussa Seppinen kehottaa Silvennoista jättämään ”kaappiinsa” kärjistetyt kommentit ”valkoisen Suomen Perinnöstä” Valpo:n sisällä. Seppo Hentilän mukaan Suomessa on vähätelty sotarikoksia vertaamalla niiden määrää toisten valtioiden vastaavaan.¹⁷¹ Seppinen käyttää samaa keinoa rinnastamalla Valpo:n toimet kommunistien vielä hirveämpiin laittomuuksiin vuonna 1918. Seppisen mielipide on selkeä. Hänen mielestään yksittäisen ”sektoriviranomaisen” toimilla ei kyetä horjuttamaan erillissotaa. Hänen ensimmäisessä luvussa esittämänsä kritiikki jatkuu vielä lähdeviitteessä. Seppisen mukaan: ”[Salaiset aseveljet] herättää vastaväitteitä ja kritiikkiä yliampuvasta johtopäätöstyylistään sekä faktapohjan ristiriitaisesta tulkinnasta johtuen. Hän (Silvennoinen) käsittelee paljon juridiikkaa, mutta virheellisesti”. Aseveljien käsitteleminen jatkuu kirjan keskivaiheilla. Seppinen pitää Silvennoisen teosta hyvin epätasaisena. Seppisen mukaan Silvennoinen ei ymmärrä Suomen oikeusjärjestystä, Suomen poliittista kehitystä eikä poliisityötä. Ainoa asia, jonka Silvennoinen Seppisen mukaan ymmärtää, on natsien toiminta.¹⁷²

Hannu Rautkallio arvioi Aseveljiä kulttuurilehti Kanavassa loppuvuodesta 2008.¹⁷³ Rautkallion suhtautuminen Silvennoisen kirjaan oli hyvin ennalta arvattavissa. Silvennoinen nimittäin ruotii väitöskirjansa aikaisempi tutkimus -luvussa Rautkallion tutkimustyyliä melko kovin sanankääntein. Silvennoisen mukaan Rautkallion uusimman teoksen *Holokaustilta pelastetut* (2004) suurimpia

¹⁶⁹ Enbuske.

¹⁷⁰ Tarkka 2008b.

¹⁷¹ Hentilä 2008, 466–471.

¹⁷² Seppinen, Jukka: *Hitler, Stalin ja Suomi – Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935-1944*. Minerva Kustannus OY, Helsinki-Jyväskylä 2009, 16, 358.

¹⁷³ Rautkallio, Hannu: *Erillissotamme harmaata aluetta*. Kanava 9/2008, 761–765.

metodologisia heikkouksia ovat: ”tendenssimäiseltä vaikuttava tapa kuvata tutkimuskysymyksensä johtopäätöksilleen edullisella tavalla, puutteellinen kansallissocialismin ja kansallissocialistisen hallintokoneiston tuntemus sekä ilmeinen kiire”. Rautkallion aiempaa samasta aiheesta tehtyä tutkimusta *Ne kahdeksan ja Suomen omatunto* (1985) Silvennoinen pitää tieteellisesti parempana, mutta toisaalta laatimisajankohdasta johtuen vanhentuneena. Silvennoisen mielestä Rautkallion tarve puolustaa aina Suomen sodanajan viranomaisten toimintaa johtaa siihen, että hän pyrkii aina tulkitsemaan lähteitään jo valmiiksi tehtyjen johtopäätösten hyväksi.¹⁷⁴

Kanava-lehdessä ilmestyneeseen Rautkallion kirjoitukseen Silvennoinen vastasi lehden seuraavassa numerossa (1/2009) kirjoituksella *Erillissodan apologetta*. Viimeinen sana Kanava-lehden keskusteluun tuli Rautkalliolta otsikolla *Oula Silvennoisen harhaiset polut* (Kanava 2/2009). Käyn nyt läpi ne asiat, joista tutkijat olivat kiivaimmin eri mieltä debatissaan.¹⁷⁵

Rautkallion mukaan Silvennoinen antoi teoksensa englanninkielisessä tiivistelmässä väärä kuvan teoksen sisällöstä vihjailemalla perusteettomasti suomalaisen turvallisuuspoliisin osallistuneen kommunistien ja juutalaisten joukkomurhaan. Silvennoisen mukaaan osallistumisesta on pitävät arkistolähtöiset todisteet. Ja sillä, mikä osallistuneiden osuus tapahtumasarjassa oli, ei saa olla merkitystä sotarikoksiin syyllistymisen kannalta.¹⁷⁶

Rautkallion mielestä Silvennoisen löytämällä Einsatzkommando Finnlandilla tai Befehlsstelle Finnlandilla ei ollut mitään tekemistä itärintaman tappamisryhmien kanssa. Se toimi Suomessa vain lähinnä rajavalvontayksikkönä. Silvennoisen mukaan Rautkallio ensinnäkin sekoittaa Befehlsstelle Finnlandin, joka oli Saksan Norjan-armeijan Rovaniemellä sijaitseva komentopaikka, Einsatzkommando Finnlandiin. Hän ei myöskään esitä mitään todisteita väitteensä pohjaksi vaan jostain syystä vain olettaa että Suomessa toimittiin eri tavalla kuin muualla. Silvennoisen mukaan: ”Kuvaavampaa esimerkkiä sokeasta tarrautumisesta erillissodan uskomusmaailmaan voi tuskin löytää”.¹⁷⁷

Rautkallio myös syyttää Silvennoista siitä, ettei hän ole tutustunut Yhdysvalloissa sijaitsevan National Archivesin (NARA) kokoelmiin, jotka ovat aihepiirin kannalta elintärkeitä. Esimerkkeinä

¹⁷⁴ Silvennoinen 2008, 368–370.

¹⁷⁵ Rautkallio, Hannu: *Erillissotamme harmaata aluetta*. Kanava 9/2008, 761–765; Rautkallio: *Oula Silvennoisen harhaiset polut*. Kanava 2/2009, 129; Silvennoinen, Oula: *Erillissodan apologetta*. Kanava 1/2009, 56–57.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

sieltä löytyneistä tiedoista Rautkallio antaa mm. *SS-Obersturmführer* Wilhelm Laquan haastattelun vangitsemisen jälkeen, jossa hän vähättelee rooliaan Suomessa ja Norjassa, sekä Himmlerin matkakertomuksen Suomesta vuodelta 1942. Rautkallion mukaan se, ettei *SS-Reichsführer* matkansa aikana tavannut Lapin turvallisuuspoliisitoiminnasta vastaavaa Gustav vom Feldeä, kertoo hyvin siitä, miten paljon toiminnalla Lapissa oli merkitystä. Silvennoinen kertoo tutustuneensa kyllä NARA:n aineistoihin ja käyttäneensä niitä silloin kun niistä oli apua. Laquan kertomusta hän ei pidä vartenotettavana dokumenttina, koska suurin osa natsista yritti tappion jälkeen vähätellä tekemisiään. Vom Felden ja Himmlerin tapaaminen ei Silvennoisen mukaan olisi edes voinut toteutua, koska vom Felde oli Himmlerin matkan aikana jo palannut Saksaan.¹⁷⁸

Tässä debatisissa tulee ehkä parhaiten esiin se, minkälaisiksi erillissodan kannattajien ja vastustajien rintamalinjat ovat muodostuneet. Silvennoinen näkee Rautkallion: ”Virallisen Suomen puolustelijana, jonka itse otettuna tehtävänä näyttää olevan puhdistaa sodan ajan Suomi ja sen viranomaiset vähäisistäkin väärinkäytöksiin liittyvistä epäilyistä”. Rautkallio taas näkee Silvennoisen väitöskirjan tarkoitushakuisena ja lukijaa tietoisesti harhaanjohtavana. Hänen teesinsä taas ovat Rautkallion mukaan: ”heppoisin keinoin kehiteltyjä”, ”perusteettomia”, ”vastuuttomia” sekä ”mielikuvituksen tuotetta”.¹⁷⁹

Rautkallion linjoilla on myös VTT Antero Leitzinger arvostellessaan Aseveljiä Agricola-historiaverkossa lokakuussa 2008. *Salaiset aseveljet - sensaatio vai julkinen salaisuus?*-artikkelissaan Leitzinger tekee sen johtopäätöksen, että ” – – Lapin sotarikokset olivat sittenkin poikkeus, eikä pääsääntö aseveljeyden arjessa”. Hän näkee Silvennoisen väitöskirjan nuoren tutkijan kapinana vanhoja auktoriteetteja kohtaa. Nuorten kapinassa täytyisi kuitenkin Leitzingerin mielestä muistaa, että ”Itsekritiikki on arvokas ominaisuus, mutta sitä ei tarvitse lietsoa itseinhoksi, sillä suomalainen ulkomaalaispolitiikka niin kuin aseveljeyskin selviää sittenkin aika lailla kunnialla jokasyksyisestä ryöpytyksestä, kun milloin mistäkin vainutaan historiallista skandaalia isänpäivän kirjamyynnin piristämiseksi tai talvisodan muistopäivän ja itsenäisyyspäivän sotaisan juhlinnan pilaamiseksi”.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Leitzinger, Antero: *Salaiset aseveljet - sensaatio vai julkinen salaisuus?* Agricola 30.10.2008, <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=1402>>. Vierailtu 22.11.2013.

Professori Jarmo Virmavirta on myös sitä mieltä, ettei Silvennoisen kirja pysty erillissotateesiä kumoamaan. Virmavirran mielestä erillissotateesi on sen kumoamista yrittäville helppo kohde epämääräisen sisältönsä takia. Itse hän kokee, että ”Erillissota on enemmän näkökulma, totuus, joka riippuu monista eri tekijöistä”. Virmavirran mukaan on selkeä fakta, että Suomi kävi omaa sotaansa. Suomi oli Saksan aseveli, mutta sellaisenakin varsin omalaatuinen, koska sen armeijassa taisteli juutalaisia ja kommunisteja, Saksan suurimpia vihollisia. Leningradin hyökkäykseen tai Muurmannin radan katkaisuun ei osallistuttu ja Virmavirran mielestä saksalaisia jopa suomalaisten toimesta ”huiputettiin” lupauksella jatkaa sota vuonna 1944, ”vaikka toinen käsi oli valmiina erillisrauhan allekirjoittamiseen”.¹⁸¹

Barometri kertoo totuuden

Esa Mäkisen kirjoittamassa artikkelissa *Historian professorit hautaavat pitkät kiistat 37*:ltä suomalaiselta historian professorilta kysyttiin kantaa erillissotatermin käyttöön. 28 heistä vastasi kyselyyn. Vastanneista 16 ilmoitti vastustavansa erillissotatermiä, kuusi professoria ilmoitti kannattavansa termiä ja loput kuusi eivät halunneet ottaa kantaa. Juha Siltalan mukaan Suomi oli käytännössä Saksan liittolainen, mutta piti kansalaismielipiteen vuoksi yllä erillistä sotaansa. Tuomas Heikkilän mukaan taas yhteisesti koordinoitujen sotaoperaatioiden romuttaminen erillissotateesin. Erillissodan kannattajista taas esimerkiksi Jouko Vahtola perustelee mielipidettään erillisillä sotatavoitteilla. Vahtola jakaa monen erillissotaa kannattavan näkemyksen siitä, että ”Detaljit, kuten että Valpo osallistui muutamalla miehellä saksalaisten sotavankiorganisaatioon Lapissa, eivät riitä muuttamaan kuvaa sodan luonteesta Suomen osalta”.¹⁸²

Jukka Seppinen kommentoi kyselyä Helsingin Sanomissa ja blogissaan. Hänen mielestään erillissodan hautajaiset saavat edelleen odottaa. Seppisen mukaan: ”Suomi ei ollut Saksan liittolainen millään mittarilla mitattuna”. Uutena argumenttina hän esittää myös sen, että Urho Kekkonen piti sodan aikana sota erillissotana. ”Hitler ei saanut käytännössä Suomesta juurikaan

¹⁸¹ Virmavirta, Jarmo: *Jatkosota*. Uusi Suomi, Puheenvuoro 4.10.2008, <<http://jarmovirmavirta.puheenvuoro.uusisuomi.fi/42477-jatkosota>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁸² *Historian professorit hautaavat pitkät kiistat*, HS 19.10.2008.

konkreettista tukea Neuvostoliiton tuhoamishankkeissaan. Suomen rintama satoi 26 divisioonaa asemasodan aikana. Siinä kaikki”, Seppinen kirjoittaa.¹⁸³

Seppinen tuntuu olevan aina ensimmäisenä hereillä silloin, kun jossain kyseenalaistetaan erillissotateesiä. Helsingin Sanomat uutisoi 11.12.2009 siitä, miten Venäjän puolustusministeriö oli verkkosivuillaan kritisoinut suomalaisia menneiden sotien opetuksien unohtamisesta.¹⁸⁴ Seppisen vastine ilmestyi hänen blogiinsa saman päivän aikana. Seppisen mukaan: ”Sotien tieteellinen tutkimus on reaalityodellisuuden tasolla. Neuvostoliiton rooli on selvä. Neuvostoliitto aloitti hyökkäyssodat Suomea vastaan”.¹⁸⁵

Tutkijat linnaan

Silvennoisen tutkimuksen julkaisusta alkanut erillissotakeskusteluvaihe saavutti, ainakin arvovallalla mitattuna, lakipisteensä 19.11.2008. Silloin järjestettiin Presidentinlinnassa presidenttifoorumi, jonka teemana oli Suomen historian vaietut vuodet. Foorumissa käsiteltiin vuoden 1918 sisällissodan sekä jatkosodan aikaisia tapahtumia.¹⁸⁶ Presidenttifoorumi on Tarja Halosen valtakaudella järjestetty keskustelutilaisuus ajankohtaisista asioista. Vuodesta 2006 vuoteen 2012 presidenttifoorumi järjestettiin 20 kertaa. Presidentinlinnan valtiosalissa on keskusteltu mm. suomalaisen työn kilpailukyvyistä, ulkopolitiikasta, vanhustenhuollosta, Itämerestä ja työllisyystilanteesta. Mukana on ollut laaja joukko keskustelijoita yhteiskunnan eri alueilta.¹⁸⁷

Marraskuun loppupuolella 2008 historian vaikeista vuosista oli kutsuttu alustuspuheenvuoroja pitämään Heikki Ylikangas, Ulla-Maija Peltonen, Henrik Meinander, Sari Näre sekä Oula Silvennoinen. Presidentti Halonen otti avauspuheessaan osaa keskusteluun tuomalla ilmi sen, miten jatkosodan kokonaiskuva on viime aikoina kyseenalaistettu tai hylätty. Presidentti myös tunnusti saaneensa vuoden 2005 puheen erillissotaviittauksesta kriittisiä kommentteja kotimaan

¹⁸³ Seppinen, Jukka: *Suomi ei ollut Saksan liittolainen*. Esitelmä Hirvensalmella, 31.10.2008. Ahdin askeleet, poliittisen historian foorumi II. Jukka Seppisen blogi, <<http://blogitus.net/kerava/2009/04/>> Vierailtu 20.05.2013 (Jukka Seppisen blogi oli 22.11.2013 kadonnut verkosta. Kopiot kaikista Seppisen blogiteksteistä tekijän hallussa); Seppinen, Jukka: *Suomi ei ollut Hitlerin Saksan liittolainen*. HS Mieliopide 09.11.2008.

¹⁸⁴ *Venäjän ministeriö: Suomi unohti sodan opetuksen*, HS Ulkomaat 11.12.2009.

¹⁸⁵ Seppinen, Jukka: *Venäjän puolustusministeriölle*. Seppisen blogi 11.12.2009, <<http://blogitus.net/kerava/2009/12/>>. Vierailtu 20.05.2013.

¹⁸⁶ Kahdeksannen presidenttifoorumien esittely. Presidentti Tarja Halosen arkistoidut verkkosivut, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default23b7-2.html?nodeid=42419>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁸⁷ Presidenttifoorumien esittely. Presidentti Tarja Halosen arkistoidut verkkosivut, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default23b7-2.html?nodeid=42419>>. Vierailtu 22.11.2013.

lisäksi myös ulkomailta. Linjastaan presidentti Halonen ei kuitenkaan luopunut, koska hänen mielestä erillissotatermi kuvaa edelleen suomalaisten tuntoja asiasta.¹⁸⁸

Henrik Meinander on alustajista ensimmäinen, joka ottaa esiin jatkosodan luonteen. Hänen mukaan aiheesta väittely on nykyään poliittista. Meinander pitää nykyisin vallalla olevaa historiakuva postmodernin piirteen mukaisesti pirstaloituneena. Hänen mukaansa kansalaiskeskustelusta erottuu jatkosodan osalta selvästi kaksi ääripäätä: ”Oikeutettu erillissota torjuntavoittoineen” sekä ”Suomi natsien kätyrinä ja syyllisenä holokaustiin”.¹⁸⁹

Toisen jatkosotaa koskevan alustuksen piti Silvennoinen. Esitelmässään hän kertasi erillissotateesin vaiheet, sekä esitteli omat tutkimustuloksensa turvallisuuspoliisiyhteistyöstä. Sen jälkeen hän siirtyi pohtimaan erillissotakeskustelun nykytilaa. Silvennoisen mukaan: ”Kaikkein ortodoksisimmista tulkinnoista Suomessa jouduttiinkin perääntymään jo pian sodan päättymisen jälkeen. Sen takia enää harvat pitävät uskottavana vaikkapa hallituksen virallista selitystä vuodelta 1941, jonka mukaan jatkosodan syy oli Neuvostoliiton hyökkäys Suomen kimppuun”. Yksi näistä Silvennoisen mainitsemista harvinaisuuksista on Jukka Seppinen.¹⁹⁰ Silvennoisen mukaan erillissotateesiä perustellaan aina Neuvostoliiton suostumisella erillisrauhaan 1944 ja samalla unohdetaan sodan suunnittelu- ja hyökkäysvaihe kokonaan. Silvennoisen mielestä jatkosodan luonteen ymmärtäminen vaatii sen, että Suomea lakataan pitämästä toisen maailmansodan kokonaiskuvassa poikkeuksena. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen erillissotateesi ei Silvennoisen mukaan ole enää poliittisesti tarkoituksenmukainen. Nykyisin erillissotateesi ”vain vaikeuttaa kokonaisuuden ymmärtämistä ja herättää hämmennystä Suomen ulkopuolella”.¹⁹¹

Presidenttifoorumien keskustelu noteerattiin ainakin Helsingin Sanomissa. Arto Asikainen kirjoitti tapahtumasta otsikolla *Näkemykset erillissodasta sai huutia Linnan historiakeskustelussa*. Artikkelin mukaan Silvennoinen ja Meinander olivat sitä mieltä, että puhumisen erillissodasta voisi jo

¹⁸⁸ Kahdeksannen presidenttifoorumien esittely, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default23b7-2.html?nodeid=42419>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁸⁹ Meinander, Henrik: Alustuspuheenvuoro presidenttifoorumissa 19.10.2008, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default54fb.html?contentid=177833&nodeid=42419&contentlan=1&culture=fi-FI>>. Vierailtu 22.11.2013. (Presidentti Halosen arkisoiduilla verkkosivuilla olevat linkit tutkijoiden alustuspuheenvuoroihin eivät 22.11.2013 toimineet. Tasavallan presidentin kanslian tietotekniikkaosastoa on informoitu viasta. Kopiot alustuspuheenvuoroista tekijän hallussa).

¹⁹⁰ Seppinen 2009, 153.

¹⁹¹ Silvennoinen, Oula: Alustuspuheenvuoro presidenttifoorumissa 19.10.2008, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default54fb.html?contentid=177833&nodeid=42419&contentlan=1&culture=fi-FI>>. Vierailtu 22.11.2013.

lopettaa ja Professori Ohto Manninen oli yksi tulkinnan puolustajista. Mannisen mukaan ratkaisevaa ei ole Suomen suhde Saksaan vaan muihin maihin.¹⁹²

Keskusteluun presidentinlinnassa osallistunut Markku Jokisipilä kommentoi käytyä keskustelua blogissaan. Jokisipilän mukaan erillissodan kannattajat jäivät keskustelussa vähemmistöön. ”Kyse ei kuitenkaan ollut siitä, että olisi lähdetty 1960- ja 1970-lukulaisen ulkopoliittisesti motivoituneen historiallisen itseruoskinnan tielle, vaan siitä, että nyt meillä alkaa jo pikkuhiljaa olla varaa tarkastella asiaa laajemmastakin kuin vain tiukan kansallisesta perspektiivistä käsin”, Jokisipilä kommentoi.¹⁹³

4.3 Hyytymisen merkkejä – Keskustelu vuosina 2009–2012

Vuosien 2009–2012 keskustelusta ei ole selkeästi löydettävissä mitään yhteistä tekijää tai tapahtumaa, jonka ympärille keskustelu olisi syntynyt. Esiintuloja asian tiimoilta löytyy useitakin, mutta kovimpien vastaikkainasetteluiden aika tuntuu olevan ohi. Millään tasolla ei voi tietenkään väittää, että asiassa olisi päästy sopuun – pikemminkin päinvastoin: monet keskustelijat tuntuvat jääneen toistamaan jo sementoituneita mielipiteitään. Väitän kuitenkin että suomalainen historiakulttuuri on ainakin akateemisessa maailmassa muuttunut sallivammaksi erilaisten jatkosotatulkintojen sietämisen kannalta. Liittosuhteesta puhuminen ei enää 2010-luvulla herätä välitöntä vastalauseiden tulvaa.

Professori Osmo Apunen ja yhteiskuntatieteiden tohtori Corinna Wolff käsittelevät kirjassaan *Pettureita ja patriotteja* Suomen ulko- ja puolustuspolitiikkaa vuosina 1939–1948. Kirjoittajien mukaan Suomen sotakabinetti vei Suomen sotaan tietoisesti ja puhe sotaan joutumisesta oli eduskunnan harkittua johdattelemista. Erillissodan idea syntyi ensisijaisesti sisäpoliittisista syistä – sotilaallinen yhteistyö oli pidettävä erillään natsihallinnon aikeista. Apusen ja Wolffin mielestä on kuitenkin mahdotonta pitää Suomea täysin erillään aseveljen tuhoamistyyllisestä sodankäynnistä.¹⁹⁴

¹⁹² *Näkemykset erillissodasta sai huutia Linnan historiakeskustelussa*. HS, A-kotimaa 20.10.2008.

¹⁹³ Jokisipilä, Markku: *Presidenttifoorum*. Jokisipilän blogi 21.11.2008, <<http://jokisipila.blogspot.com/2008/11/presidenttifoorum.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

¹⁹⁴ Apunen & Wolff, 93–124, 446–451.

Henrik Meinander keskittyy vuonna 2009 julkaistussa teoksessaan vuoteen 1944. Loppuluvussa hän kuitenkin pohtii myös sotien muistamista Suomessa. Meinanderin mukaan Suomessa on haluttu muistaa talvi- ja jatkosota kansakunnalle välttämättöminä uhrauksina. Tavoitteeseen pääseminen on kuitenkin pakostikin edellyttänyt yksinkertaistamista sekä tietoista unohtamista. Tämä konkretisoituu parhaiten erillissotateesissä, joka on tutkijoiden kritiikistä huolimatta säilynyt hengissä tähän päivään asti. ”Käsitys omasta puolustussodasta sopii erinomaisen hyvin Suomen suureen kertomukseen, jossa kansakunnan ja valtion kehitys kuvataan edelleen vastavoimana suhteessa Venäjään”, Meinander kirjoittaa.¹⁹⁵

Sotahistorian laitoksella on yleensä keskitytty tutkimaan jatkosotaa enemmän strategian tai tapahtumahistorian kautta. Aika ajoin sieltäkin kuitenkin otetaan kantaa myös laajempiin kysymyksiin. Mikko Karjalaisen väitöskirja vuodelta 2009 käsittelee Suomen armeijan jatkosodanaikaisia hyökkäyssuunnitelmia. Väitöskirja on tehty sotahistorian laitokselle, joten sen näkökulma on enemmän sotatieteellinen. Yhteenvedossa Karjalainen ottaa kuitenkin kantaa myös tutkimustulostensa vaikutuksesta erillissotakeskusteluun. Karjalaisen mielestä keskustelussa on sivuutettu näkemys Suomen sodanjohdosta sellaisena aktiivisena toimijana, joka käytti Saksaa hyväksi päämääriensä toteuttamisessa. Karjalainen näkee Suomen armeijan aktiivisuuden sodan alkuvaiheessa puhuvan sen puolesta, että sotaan ei ajauduttu suurvaltojen imussa vaan itsenäisenä toimijana.¹⁹⁶

Saksalaisen Michael Jonasin väitöskirja Saksan sodanaikaisesta Suomen-lähettilästä Wipert von Blücheristä julkaistiin suomeksi vuonna 2010. Jonasin mukaan Blücherin vaikutus suomalaiseen historiankirjoitukseen on ollut kiistaton. Hänen muistelmansa olivat Suomessa myyntimenestys, ja ajopuutermi jäi niiden kautta vaikuttamaan suomalaiseen jatkosotakuvaan. Jonas pitää Suomessa käytyä kriittistä erillissotakeskustelua erittäin tärkeänä ja yhtyy Markku Jokisipilän tulkintaan, jonka mukaan Suomi oli Saksan tosiasiallinen liittokumppani. Sen sijaan Jokisipilän tulkintaa siitä, että ulkoministeri Ribbentrop toimi Suomelta sopimusta vaatiessaan itsenäisesti, hän ei hyväksy. Jonasin mukaan on räikeä ylitulkinta olettaa ilman vaikutusvaltaa jääneen, ja pelkkänä Hitlerin äänitorvena toimineen, Ribbentropin esiintyneen ilman Hitlerin valtuutusta. Todisteet Hitlerin

¹⁹⁵ Meinander, Henrik: *Suomi 1944 – Sota, yhteiskunta, tunnemaishetki*. Siltala, Helsinki 2009, 392–398.

¹⁹⁶ Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 12 2009, 283–284.

intresseistä Suomea kohtaan löytyvät Jonasin mukaan esimerkiksi Göbbelsin päiväkirjoista, joita Jokisipilä ei ole käyttänyt lähteenä.¹⁹⁷

Göbbelsin päiväkirjoista käy tosiaan ilmi se, miten Hitlerin asenteet Suomea kohtaan kovenevat vuosina 1943–1944, ja se, että ainakin propagandaministeri oli tietoinen Ribbentropin puuhista.¹⁹⁸ Monet Jokisipilän arvostelijoista olivat siis lopulta oikeassa epäillessään tulkintaa Ribbentropin motiiveista.

Erkki Tuomiojan mielestä Jonas tuntee lähteensä eikä epäröi haastaa suomalaisten tutkijoiden tulkintoja. Hän oudoksuu Helsingin Sanomien päätöstä antaa Jonasin teos Markku Jokisipilän arvioitavaksi, koska juuri hänen tulkintansa Jonas terävimminkin haastaa. Tuomioja antaa Jonasille kehuja myös von Blücherin lobbaussavutusten selvittämisestä. Tosin Tuomiojan mielestä: ”Vuonna 1940 suomalaisia ei enää erityisemmin tarvinnut houkutella saatikka uhkailla mukaan Saksan kanssasotijaksi”.¹⁹⁹

Jukka Lindstedt ja tutkijatohtori Stiina Löytömäki laativat vuonna 2010 oikeusministeriön tilauksesta selvityksen sotasyllisyysoikeudenkäynnistä. Selvitys käsittelee pääasiassa sotasyllisyysoikeudenkäynnin oikeudellisia ja kansainvälisoikeudellisia kysymyksiä. Sotasyllisyysselvitystä on kuitenkin pohdittu myös historiapolitiikan kautta. Tutkijoiden mukaan keskustelu erillissota-termistä on noussut keskeiseksi elementiksi jatkosodan historiapolitiikassa. Johtopäätöksissään he toteavat, että vaikka oikeudenkäynnissä oli monia epäselvyyksiä (taannehtiva laki, tuomareiden jääviysongelma), niin suomalaiset pääsivät kuitenkin aika vähällä siihen nähden, että ”Suomi *de facto* oli Saksan liittolainen ja toisen maailmansodan häviöjälvaltio” – Oikeudenkäynti saatiin pitää Suomessa ja sen ansiosta vältettiin kuolemantuomiot ja Mannerheimin syyte.²⁰⁰

Markku Jokisipilä kiinnittää selvityksessä huomiota siihen, mikä hänen mielestään on ainakin medialta jäänyt talvisodan 70-vuotisjuhlahumussa huomaamatta – Lindstedt ja Löytömäki tuovat

¹⁹⁷ Jonas, Michael: *Kolmannen valtakunnan lähettiläs – Wipert von Blücher ja Suomi*. Gummerus 2010, 302, 376, 421–424.

¹⁹⁸ Juvonen, Kalle: *Goebbels ja Suomi*. Kanava 2006/3, 216–219.

¹⁹⁹ Tuomioja, Erkki: *Aristokraatti hitlerismin ihmiskasvoisena edustajana*. Tuomiojan blogi, viikon kirjavinkki joulukuu 2010, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1709&category=3>>. Vierailtu 22.11.2013.

²⁰⁰ Lindstedt, Jukka & Löytömäki, Stiina: *Sotasyllisyysoikeudenkäynti*. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2010, <<http://www.om.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/222010sotasyllisyysoikeudenkaynti.html>>, 17–18, 81–82. Vierailtu 22.11.2013.

selkeästi esiin talvi- ja jatkosodan erilaiset poliittiset luonteet. Heidän mielestä jatkosota oli kansainvälisoikeudelliselta kannalta lainvastainen.²⁰¹

Ylioppilaslehti käsittelee erillissota-teemaa artikkelissa *Natsi-Suomi* marraskuussa 2010. Juttua varten on kysytty myös historiantutkijoiden mielipiteitä. Antero Holmilan mielestä Suomessa nähdään itsenäisyyden säilyttäminen niin tärkeänä asiana, että kaikkea muuta voidaan rauhassa pitää ”jonninjoutavana höpinänä”. Oula Silvennoinen taas näkee, että Suomessa monesti korostetaan sodanaikaista, vaikeaa asemaa suurvaltojen välissä, ja samalla jätetään puhumatta ikävämmistä asioista. Silvennoin myös ihmettelee sitä, että hänen väitöskirjansa jälkeinen keskustelu pyöri lähes pelkästään erillissota-teeman ympärillä.²⁰²

Erillissotateesiä puolustamaan Ylioppilaslehti on löytänyt Ohto Mannisen. Mannisen mielestä asiasta ei ole nykyisin mitenkään vaikeaa puhua. Hänen mukaan termin halveksunnan taustalla on se, ettei pidetä mahdollisena sitä, että sodat voivat olla erillisiä, vaikka sotiminen tapahtuu yhdessä. Mannisen näkemyksen mukaan Suomi ja Saksa olivat liitossa ainoastaan parin kuukauden ajan, Ryti-Ribbentrop-sopimuksen solmimisen jälkeen.²⁰³

Martti Turtolan mielestä Suomi kävi vuosina 1941–1944 kaksi eri sotaa. Rytistä elämäkerrankin kirjoittanut Turtola nimittää jatkosodan alkuvaihetta ”kesäsodaksi”, johon lähdettiin sillä ajatuksella, että syystöihin mennessä idän uhka on poistettu. Toinen sota alkoi, kun Mannerheim ja Ryti tajusivat vuodenvaihteen 1941–1942 jälkeen sodasta tulevan kulutusota.²⁰⁴

Ehdotonta erillissotateesin puolustustaistelua jatkavat FT Matti Kyllönen ja Pentti Virrankoski. Kyllösen mielestä väite, jonka mukaan Suomi oli toisessa maailmansodassa liittosuhteessa Saksan kanssa on yksinkertaisesti väärä. Erillissotaa käytiin hänen mielestään yhteistyössä Saksan kanssa. ”Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto johti sotaamme koko ajan. Pohjois-Suomen itärintamalla vähäiset joukkomme olivat alistetut Saksan sodanjohdolle, mutta Suomi saneli tahtomme myös siellä.” Pentti Virrankoski toistaa erillissotapäätöksensä vuonna 2012 julkaistussa Suomen

²⁰¹ Jokisipilä, Markku: *Sotasyyllisyysselvitys*. Jokisipilän blogi 14.03.2010, <<http://jokisipila.blogspot.fi/2010/03/sotasyyllisyysselvitys.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

²⁰² *Natsi-Suomi*. Ylioppilaslehti 26.10.2010, <<http://ylioppilaslehti.fi/2010/11/natsi-suomi/>>. Vierailtu 22.11.2013.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Turtola, Martti: *Pääministeri presidentti Risto Ryti ei valittanut kohtaloaan*. Teoksessa *Sata sotakohtaloa* toim. John Lagerbohm. Otava, Helsinki 2011, 179.

historian yleisesityksessä. Suomi oli Virrankosken mukaan jatkosodan alussa valmistautunut sotaan niin hyvin, että ”saattoi käydä sitä suuressa määrin omin ehdoin”.²⁰⁵

Vuoden 2011 Historiapäivien loppukeskustelussa aiheena oli ”miksi jatkosotaan”. Panelistit Henrik Meinander, Erkki Tuomioja ja Pekka Visuri olivat samaa mieltä siitä, ettei enää voida väittää Suomen ajautuneen jatkosotaan. Meinanderin mielestä yksikään vastuullinen poliitikko ei kuitenkaan olisi voinut torjua lähentymistä Saksaan. Petsamon nikkelivarat olivat hänen mukaansa Saksalle niin tärkeitä, että niiden vuoksi se olisi vaikka tarvittaessa miehittänyt Pohjois-Suomen. Tuomiojan mukaan alkuperäinen ajopuu on jo upotettu, mutta tilalle on tullut uusi ajopuu, jonka mukaan ”kaikki Suomen valinnat olivat annettuja ja aina päädyttiin onnellisimmalle mahdolliselle tielle. Johtohenkilöitä vain vaihdettiin tarvittaessa”. Pekka Visurin mukaan Suomella oli tärkeä rooli Saksan strategiassa.²⁰⁶

Seppo Hentilä kommentoi erillissotateesiä Nykypäivässä. Hentilän mielestä tutkijat ovat osoittaneet erillissotateesin kestättömyyden – ”Suomi ei olisi käynyt päivääkään jatkosotaa ilman Saksan ase- ja elintarvikeapua”. Hentilän mukaan Suomi oli Saksalle erittäin tärkeä pohjoisrintaman hyökkäysalustana. Yhteistyö Saksan kanssa oli hänen mielestään itsenäisyyden säilymisen kannalta kannattava veto. Saksan sodankäynnin jälkimaine on Suomessa aiheuttanut halun irtaantua siitä millä keinolla hyvänsä, ja erillissotateesi on Hentilän mukaan tämän kehityksen tulos.²⁰⁷

Uusi tutkimustraditio tutuksi myös kansainvälisesti

Vuonna 2012 ilmestyi jatko-opiskelija Ville Kivimäen ja professori Tiina Kinnusen toimittama artikkelikokoelma *Finland in world war II – History, memory, interpretations*. Selkeästi ulkomaille suunnattu teos käsittelee monesta eri näkökulmasta Suomen sotakokemusta toisessa maailmansodassa. Erillissotateema nousee esiin Ville Kivimäen kirjoittamassa johdannossa, Henrik Meinanderin kirjoituksessa politiikasta ja sodasta, Oula Silvennoisen kirjoituksessa sotavangeista ja internoiduista siviileistä, Markku Jokisipilän ja Tiina Kinnusen kirjoituksessa sotien muiston

²⁰⁵ Kyllönen, Matti: *Suomi kävi erillissotaa yhteistyössä Saksan kanssa*. Kyllösen blogi 08.06.2011, <<http://www.mattikyllonen.com/65>>, Vierailtu 22.11.2013; Virrankoski, Pentti: *Suomen historia – Maa ja kansa kautta aikojen*. SKS, Helsinki 2012, 376–379.

²⁰⁶ *Oliko Suomella vaihtoehtoa 1941?* Historian ystävä 1/2011, <http://www.historianyst.fi/sites/default/files/HYST1_2011_2.pdf>, 7. Vierailtu 22.11.2013.

²⁰⁷ *Suomi Saksan kanssasotijana*. Nykypäivä 23.06.2011.

kulttuurista ja lopulta vielä FT Antero Holmilan kirjoituksessa holokaustin muistamisesta Suomessa.²⁰⁸

Ville Kivimäen mielestä suomalaisessa historiankirjoituksessa on aina korostettu Suomen poikkeuksellisuutta. Pisimmälle tämä poikkeuksellisuus on viety sodan jälkeen kehitellyssä erillissotateesissä. Tarkoitus oli etäännyttää suomalaiset mahdollisimman kauas natsismista ja Hitlerin rikoksista. Kivimäki ei näe teesillä vuonna 2012 enää minkäänlaista akateemista pohjaa. Teesi vaikuttaa hänen mielestä jopa absurdilta, kun otetaan huomioon Suomen vapaaehtoinen osallistuminen hyökkäyssodan suunnitteluun, taloudellinen riippuvuuden Saksasta ja saksalaisten joukkojen sijainti Suomen maaperällä.²⁰⁹

Henrik Meinanderin suhtautuu kirjoituksessaan myös penseästi erillissotateesiin. Virallisen liittosopimuksen puuttuminen ei Meinanderin mielestä tee sodasta erillistä. Suomi oli hänen mukaansa Saksalle yksi tärkeimmistä liittolaisista sitoessaan venäläisten voimia sellaiselle rintamalle, joka ei vaatinut Saksan sotavoimien suoranaista osallistumista. Saksa sieti Meinanderin mukaan länsivalloille suunnattuja erillissotapuheita tiettyyn pisteeseen asti, koska halusi pitää strategisesti tärkeän Suomen mukana sodassa.²¹⁰

Oula Silvennoinen käsittelee kirjoituksessa sotavangeista väitöskirjastaan tuttuja teemoja. Silvennoisen mukaan Suomen turvallisuuspoliisi ja sotilasviranomaiset menivät tietoisesti mukaan natsien ideologiseen tuhoamissotaan kommunismin kukistamisen nimessä. Silvennoinen kiinnittää huomiota myös suomalaisten sotavankileirien korkeaan kuolleisuuteen (noin 30%) ja etenkin siihen, että kuolleisuuslukemat vastasivat korkeimmillaan samansuuntaisia saksalaisten lukemia täsmälleen samoina kuukausina.²¹¹

Markku Jokisipilä ja Tiina Kinnunen totevat Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen alkaneen neopatrioottisen historiantulkinnan aallon olevan edelleen voimissaan suomalaisten

²⁰⁸ *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

²⁰⁹ Kivimäki, Ville: *Three Wars and Their – Epitaphs the Finnish History and Scholarship of World War II*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012, 4–9.

²¹⁰ Meinander, Henrik: *Finland and the Great Powers in World War II: Ideologies, Geopolitics, Diplomacy*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012, 66–76.

²¹¹ Silvennoinen, Oula: *Limits of Intentionality: Soviet Prisoners-of-War and Civilian Internees in Finnish Custody*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012, 369–394.

historiakäsityksissä. Akateemisesta maailmasta jo osin syrjäytettyjä neopatrioottisia tulkintoja on tutkijoiden mielestä vaikea kitkeä yleisestä tietoisuudesta, koska se vaatisi suomalaisilta kriittistä suhtautumista glorifioituihin sotakokemuksiin. Erillissotateesi on kirjoittajien mielestä kaikessa valikoivuudessaan ja epähistoriallisuudessaan neopatrioottisen tulkinnan ääriesimerkki.²¹²

Antero Holmila nostaa esiin Oula Silvennoisen väitöskirjan vaikutuksen suomalaiseen historiakeskusteluun. Holmilan mielestä on erikoista, että Silvennoisen tutkimustulosten käsittelyssä keskityttiin pelkästään niiden vaikutukseen erillissotateesiin. Einsatzkommando Finnlandin toiminnasta käyty keskustelu ei ollut keskustelua Suomen osallisuudesta holokaustiin tai suomalaisen sodankäynnin pimeistä puolista, vaan pelkästään erillissotateesin kestävyden analysointia.²¹³

Suomen itsenäisyyspäivänä vuonna 2012 ilmestyi Helsingin Sanomissa kahden sivun juttu teemalla ”Suomi Saksan liittolaisena”. HS:n haastattelemista raatilaisista (joukossa mm. Markku Jokisipilä, Timo Vihavainen ja Laura Kolbe) 45% piti suomalaisten historiakuvaa rehellisenä. Artikkelista ei syntynyt minkäänlaista julkista keskustelua ainakaan historiantutkijoiden kesken.²¹⁴

²¹² Kinnunen & Jokisipilä, 481–482.

²¹³ Holmila, Antero: *Varieties of Silence: Collective Memory of the Holocaust in Finland*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012, 556–557.

²¹⁴ HS 06.12.2012.

5 Kansallisen historian myytti

Tutkijoiden erillissotakeskustelussa on, varsinkin erillissotateesin vastustajien toimesta, usein puhuttu erillissodasta Suomen kansallisen historian myyttinä. Tässä luvussa on tarkoitus analysoida 2000-luvun erillissotakeskustelua kansallisen historian näkökulmasta. Monestihan näkökulman Suomen sodan aikaiseen tilanteeseen ratkaisee juuri se, tarkastellaanko tilannetta kansallisena vai globaalina kysymyksenä. Toiseen maailmansotaan ajauduttaessa tärkeimpänä kysymyksenä voidaan pitää sitä, toimiko Suomi historian obektina vai subjektina.

Jos toista maailmansotaa, ja siihen ajautumista, tarkastellaan globaalissa mittakaavassa, jää Suomen merkitys ja panos siinä todella pieneksi sivujuonteeksi. Aivan kuten Vesa Saarikosken esittämässä välieurooppalaisessa mallissa²¹⁵, Suomi näyttäytyy muiden pikkuvaltioiden kanssa historian obektina, jonka toiminnan rajat määrittelee suurvaltojen harjoittama politiikka. Tässä globaalissa katsantotavassa Suomen erillissotapyrkimykset näyttäytyvät asiana, jonka suurvallat antavat tapahtua. Saksa oli koko jatkosodan ajan niin vahva mahti, että se olisi halutessaan pystynyt lopettamaan Suomen erillissotapyrkimykset milloin tahansa. Näin se lopulta toimikin kesällä 1944 vaatimalla Suomelta virallista sopimusta taistelujen jatkamisesta. Saksan lisäksi erillissotateesiä sietivät myös muut suurvallat: Neuvostoliitto näki siinä mahdollisuuden rauhoittaa yksi osa rintamasta mahdollisella erillisrauhalla ja Yhdysvalloissa oli talvisodan ajalta vahvoja sympatioita ja ymmärrystä Suomen vaikeaa tilannetta kohtaan.

Kansallisesta näkökulmasta katsottuna Suomen tilanne taas näyttää erilaiselta. Silloin Suomi näyttäytyy historian subjektina, jota sen valtiojohtajat luotsasivat läpi vaikean karikon, joka oli itsenäisyyden säilyttämisen tiellä. Ajopuuteoriassa Suomi esitettiin nimenomaan historian obektina, joka tahtomattaan ajautui Saksan syliin. Erillissotateesissä Suomi taas nähdään tiukasti subjektina, joka tietoisesti harjoittaa erillissotapolitiikkaa omasta halustaan ja omista lähtökohdistaan. Moni historiantutkija onkin ollut sitä mieltä, ettei koko kansallista historianäkökulmaa enää laisinkaan tarvittaisi, koska se tuottaa erillissotateesin kaltaisia historian vääristyksiä. Toisten mielestä taas kansallinen historia yksinomaan voi päästä kiinni todellisiin

²¹⁵ Saarikoski, 2005. 132–139.

motiiveihin ja ymmärtää toimijoita kansallisesta kulttuurista käsin. Ennen kuin erillissotakeskustelua analysoidaan tästä näkökulmasta pidemmälle, on ehkä tarpeellista määrittellä se suomalainen kansallinen historia, josta nyt puhutaan.

5.1 Kansallinen historia

Nationalismin myötä 1800-luvulla ihmisille syntyi tarve omaan kansalliseen historiaan. Historiantutkimukselle syntyi silloin nykyaikaan asti kestänyt sidos kansallisvaltioiden rakentamisen ja vahvistamisen airuena. Myös Suomessa syntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla tarve muodostaa kansakunta ja sille historia. J.V. Snellmanin johdolla suomalaista kansakuntaa alettiin kehittämään oman kielen ja historian avulla. Snellmanin historiakäsitys pohjautui Hegeliin. Sen mukaan kansallisvaltio nousee muodostuessaan historian toimijaksi. Kansallisvaltio on historian edistyksen tulos, ja tietoisuus maailmanhistoriasta ja kansallinen tietoisuus ovat samaa kehitysaskelta.²¹⁶

Fennomaanien toimesta 1800-luvulla kirjoitettu Suomen historia oli luonteeltaan emansipatorista. Ruotsin ja Venäjän vallan alla olleesta alueesta piti löytää oma kansakunta ja sille luonne. 1800-luvun lopussa historialla yritettiin myös perustella ns. oikeustaistelussa Suomen valtiollista asemaa. Varsinaisen luonteen kansakunnan eheyttäjänä Suomen kansallinen historia sai kuitenkin vasta 1900-luvulla. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen Suomen historiaa kirjoitettiin sisällissodan voittajien toimesta. Silloin Suomen valkoisen talonpoikaiskansan juuria etsittiin keskiajalta lähtien. Itsenäisen Suomen historian kiinnostuskohdaksi nousi vuoden 1917 itsenäistyminen. Koko Suomen historiaa ryhdyttiin tarkastelemaan ikäänkuin joulukuun kuudennen päivän ”tirkistysaukosta”. Sotien jälkeen kansallisen eheyden säilyttäminen tuli entistä tärkeämmäksi. Historiaa kirjoittivat sotien jälkeen, Arvi Korhosen johdolla, sota-ajan kokeneet miehet, jotka kokivat tehtäväkseen kirjoittaa itsenäisen Suomen menestystarinan myös sotien osalta.

1960-luvulta lähtien kansalliseen kertomukseen alkoi kuitenkin pikku hiljaa tulla säröjä. Vuoden 1918 tapahtumia ruvettiin kertomaan myös hävinneen osapuolen näkökulmasta ja myös sota-ajan valintoja kyseenalaistettiin. Sotien jälkeen 1900-luvun jälkipuoliskolla koko akateeminen historiantutkimus joutui eräänlaisen murroksen kouriin. Jo aiemmin oli Annales-liikkeen toimesta nostettu suurmiesten rinnalle historian toimijoiksi myös ns. alempia kansankerroksia. 1960-luvulta

²¹⁶ Grotenfelt, Arvi: *Hegelin valtioaate ja Snellmanin kansallisuusaate*. Ajatus II, 1927, 5–22.

lähtien historiaa kirjoitettiin yhä enemmän esimerkiksi työläisten tai vähemmistöjen näkökulmasta. Samalla historiatiede joutui luopumaan tiukan lineaarisesta aikakäsityksestä, joka oli ennen ohjannut historiaa valtioiden virallisten toimien aikajanan mukaan. 1900-luvun loppupuolella tullut kielellinen käänne kyseenalaisti jo koko historiantutkimuksen tieteellisen pohjan.

Akateemisen historian uudet tuulet vaikuttivat maailmalla siten, että kylmän sodan päätyttyä ryhdyttiin monissa maissa purkamaan kansallisia traumoja ja historiallisia myyttejä. Markku Jokisipilä jakaa historiantutkijat myytteihin suhtautumisen osalta kolmeen eri suuntaukseen.

Rationalistien näkemysten mukaan historialliset myytit ovat historiallisten faktojen vääristymiä, tahallisia valheita, joiden taakse historiantutkijan tulee päästä ja paljastaa asian oikea laita.

Funktionalistinen koulukunta taas suhtautuu myytteihin myönteisemmin. Heidän mielestä myytit ovat erottamaton osa toimivaa yhteiskuntaa ja myös historiantutkijat voivat olla niitä rakentamassa. Näiden kahden suunnan kompromissi on 1980-luvulla syntynyt **nationalismin tutkimus**, joka tunnustaa myyttien tärkeyden, mutta pyrkii tutkimuksen avulla selvittämään sitä, miten ja kenen toimesta ne on rakennettu.²¹⁷

Pauli Kettunen on puhunut ”kansallisen katseen sietämättömästä kapeudesta”. Kettusen mielestä historiallisen tiedon kyky laajentaa tai kaventaa inhimillisen toiminnan näköaloja antaa sille poliittisen ulottuvuuden. Historiallinen tieto voi poliittisessa ulottuvuudessa olla lähtöisin yhtä hyvin tieteellisestä tutkimuksesta kuin vaikkapa uskomuksesta. Tämä poliittinen historia on kehittynyt nimen omaan kansallisvaltion puitteissa. Kettusen mukaan kapean kansallisen historiakuvan sijasta suomalaisten tulisi kehittää historiallinen tietoisuus eurooppalaisuudesta. Ongelma on kuitenkin siinä, että aina kun historiantutkimus käsitetään kansalliseksi instituutioksi, on tehtävänasettelu lähtökohdiltaan kansallinen. Kettunen suosittelee historiantutkijoille, tutkimuskysymyksen salliessa, kansallisen näkökulman tietoista käyttämistä.²¹⁸

Neuvostoliiton hajoaminen antoi Suomessakin mahdollisuuden pluralistisempiin historiantulkintoihin sota-ajasta. Nämä tulkinnat antoivat kuitenkin jostain syystä odottaa itseään koko uuspatrioottisen 1990-luvun ajan. Oikeastaan vasta 2000-luvulla alkoi ilmestyä teoksia,

²¹⁷ Jokisipilä, Markku: *Suomalainen historiallinen myytti*. Tieteessä Tapahtuu 2/2005 (Jokisipilä 2005a).

²¹⁸ Kettunen, Pauli: *Mennyttä, nykyinen ja tuleva*. HA 1/2003, 9–21; *Historian tutkijakoulussa pohdittiin kansallista historiaa*. Ennen ja Nyt – Historian tietosanomat 19.08.2008, <<http://www.ennenjanyt.net/?p=246>>. Vierailtu 22.11.2013.

joissa sota-aikaa käsiteltiin esimerkiksi lasten tai naisten näkökulmasta. Myös sodan nurjempiin puoliin, kuten sotilaiden psyykkisiin ongelmiin tai huumeiden käyttöön, kiinnitettiin entistä enemmän huomiota.

Sota-ajan monipuolinen käsittely ei kuitenkaan sopinut enää siihen itsenäisen Suomen sankaritarinaan, joka sotien jälkeen kirjoitettiin ja iskostettiin osaksi suomalaisten historiakuva. Aikaisemmin suomalaisen kansallisen historian tarkoitus oli ollut edistää yhteistä asiaa ja lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta. Uudenlainen sotatutkimus rikkoi tätä traditiota ja loi tutkimuskentälle vastakkainasettelun, jonka osapuolia on yleensä kuvattu joko vasemmisto-oikeisto tai nuoret tutkijat-vanhat tutkijat jaottelulla. Kansallisen historian ylläpitämisen historiakuvan vahvuus näkyy siinä, miten se suhtautuu sellaisiin historiaesityksiin, jotka kyseenalaistavat sitä. Erillissotakeskustelu 2000-luvulla on esimerkki nimenomaan tällaisesta tilanteesta. Ensireaktiot historiakuvaan kyseenalaistaviin teoksiin olivat joidenkin tutkijoiden toimesta melko rajuja ja niissä kritisoitiin usein juuri tutkijan nuoruutta tai vasemmistolaissympatioita. Toisaalta myös uusien näkökulmien esittäjät leimasivat kriitikot nopeasti vanhoillisiksi oikeistolaisen aatemaailman puolustajiksi. Erillissotakeskustelun voisikin näillä perusteilla nähdä melko simppeleinä kahden selkeästi eri leirin välisenä kiistana kansallisen historian tarpeellisuudesta. Sitä se ei kuitenkaan ole, sillä kaikki erillissotateesin vastustajat eivät suinkaan vaadi kansallisen näkökulman unohtamista, eivätkä kaikki teesin kannattajat seiso yhteisessä rintamassa yhtenäisen kansallisen historian puolesta. Käsittelen seuraavassa niitä puheenvuoroja erillissotakeskustelussa, joissa kansallisen näkökulman tarpeellisuus tai tarpeettomuus tulee jollain tavalla esiin.

5.2 Kotimaiset vastaan ulkomaiset

Suomalaisen historiankirjoituksen tulkinnat jatkosodasta ovat ainakin ennen 2000-lukua olleet hyvinkin toisenlaisia verrattuna ulkomaalaisten tutkijoiden tulkintoihin. Saksalaisilta tutkijoilta Suomen vaikealle asemalle on herunut jonkin verran ymmärrystä, mutta muuten Suomi on ulkomaalaisten tutkijoiden toimesta nähty yksiselitteisesti Saksan liittolaisena. Aira Kemiläisen mukaan varsinkin brittiläisten historioitsijoiden tapa käsitellä Suomen sodan aikaista tilannetta juontaa juurensa Pariisin rauhansopimuksen aikoihin. Silloin Suomen luisuminen Neuvostoliiton etupiiriin tunnustettiin omaksumalla Neuvostoliittolainen käsitys Suomen asemasta sodan aikana osaksi historiankirjoitusta. Tuona aikana kirjoitetusta historiasta jäänyt käsitys Suomen asemasta

on siten vaakinnuttanut asemansa osana eurooppalaista historiakuva. Kun Suomessa kansallinen kertomus on samaan aikaan säilyttänyt voimansa, tulee väkisinkin eteen tilanteita, joissa kipinät lentävät näkemyksien kohdatessa. Esimerkkinä vaikkapa Joseph Whiten vastine Helsingin Sanomien sotatutkimuskeskusteluun.²¹⁹

Kemiläisen mielestä ”Politiikassa ja historiankirjoituksessa pieni kansa voitiin vaikenemalla ja vääristelemällä siirtää historian epäpyhille lehdille”. Suomi saavutti sodan jälkeen sinnikäällä työllä paikkansa eurooppalaisena hyvinvointivaltiona, mutta historiantulkintoihin se ei pystynyt vaikuttamaan. Suomessa esimerkiksi sotasyllisinä tuomittuja henkilöitä on aina pidetty sijaiskärsijöinä, mutta eurooppalaisessa historiakuvassa he ovat vain todiste Suomen syyllisyydestä sotaan. Kemiläinen toivoisikin, että Suomi yrittäisi saada kansallista tulkintaansa – myös erillissotateesiä – yleisemmin hyväksytyksi, sillä ”tutkimusta tämän päättelyn perustaksi on jo riittävästi”. Hän kiinnittää huomiota myös siihen, että kun monesti puhutaan siitä, miten poliitikkojen pitäisi jättää historian ”tuomionluku” historiantutkijoille, niin ainakin Suomen asiaa eurooppalaiset historiankirjoittajat ovat käsitelleet poliitikkojen vaatimusten ja massojen tunteiden mukaisesti.²²⁰

Hans-Peter Krosby ihmetteli aikanaan sitä, miten suomalaisessa historiankirjoituksessa suomalaisen kenraalin muistelmateos ohittaa todistusvoimassa saksalaisen arkistolähteen. Kuten todettua, Suomessa ei sodan päätyttyä tapahtunut järjestelmän vaihdosta. Sodan kokenut sukupolvi jatkoi vallassa ja myös kirjoitti sodan historian. Näin Suomen kansalliseen historiakuvaan tuli sotien osalta vahva aikalaiskokemuksen leima. Tämä aikalaiskokemuksen suuri arvostus on kestänyt yllättävän pitkään. Nuoren polven tutkijoita on arvosteltu sillä perusteella, etteivät he voi sodan jälkeen syntyneinä käsittää sitä aikaa. Myös sotaveteraaneja on monesti pidetty eräänlaisina sota-ajan yleistietäjinä, joiden asiantuntemus ulottuu myös ulko- ja sisäpolitiikkaan.

Markku Jokisipilän mielestä aikalaiskokemusten korostaminen ja osallistujien tunteella pelaaminen on klassinen retorinen keino, jolla pyritään osoittamaan toisen ulkopuolisuus ja estämään keskusteluun osallistuminen. ”Historian omiminen on, kuten todettua, vallan käytön muoto. Menneisyys määrittää ja ehdollistaa nykypäivää, ja siksi on merkityksellistä, kuka ja miten tuosta menneisyydestä saa puhua. Historiaa käytetään myös oman kansakunta-, ryhmä- tai

²¹⁹ Kemiläinen, Aira: *Toinen maailmansota ja Suomen maine ”lännen” arvioimana – Pienen kansan asema suurvaltojen sodassa*. Tieteessä tapahtuu, 5/2006, 5–16.

²²⁰ Kemiläinen, Aira: *Suomi puolusti läntisiä arvoja, mutta väärään aikaan*. Kanava 4/2006, 301–307.

yksilökohtaisen imagon ja aseman pönkittämiseen.” Juuri tällä tavoin suomalainen tiedeyhteisö on pyrkinyt rajaamaan ulkopuolelle jatkosodan kansallista historiakuvaan kyseenalaistavat mielipiteet. 1960-luvulla torjuttiin ulkomaalisten tutkijoiden teesit ja 1990-luvulla luotiin sotaveteraaneille sädekehä ja ilmapiiri, jossa heidän ”kunniaansa” varottiin visusti loukkaamasta. 2000-luvun alussa taas paine tuli osittain tiedeyhteisön sisältä, ja siihen vastattiin tiukentamalla tieteellisyyden ja objektiivisuuden määritelmiä.²²¹

2000-luvun loppupuolella tultaessa tilanne on jo muuttunut siten, että ainakin suurin osa akateemisesta historiantutkimuskentästä hyväksyy suuren kansallisen kertomuksen kritiikin. Se ei suinkaan tarkoita sitä, että kritiikki nieltäisiin kaikilta osin nöyrästi, vaan ennemminkin sitä, että kritiikkiä siedetään ja vaikeistakin asioista uskalletaan käydä asiallista vuoropuhelua. Vielä 2000-luvun alussa esiintynyttä vihamielistä suhtautumista, kuten esimerkiksi Elina Sanan teosta kohtaan, ei tunnu enää löytyvän. Tämän perusteella voisi väittää, että suomalainen historiakulttuuri olisi muuttunut avoimemmaksi. Ja niin se aineistoni perusteella onkin – akateemisella tutkimuskentällä. Käsitän kuitenkin historiakulttuuri-käsitteen koskevan laajempaa kokonaisuutta. Seppo Hentilän mukaan historiakulttuuri tarkoittaa ”kaikkia niitä historian esittämisen, kokemisen ja tiedostamisen muotoja, joiden kautta ihmiset voivat kohdata menneisyyden”.²²² Historiakulttuuri tarkoittaa tapoja, joilla menneisyyttä koskevia mielikuvia tuotetaan, käytetään ja muutetaan.

Muutokset historiakulttuurissa eivät siis voi tapahtua pelkästään akateemisessa maailmassa. Akateeminen historiantutkimus voi toki toimia sytykkeenä muutokselle. Mutta on myös mahdollista, että muutos ei siirry akateemisen maailman ulkopuolelle. Ville Kivimäen mukaan kansallinen historia elää ja voi hyvin nimenomaan akateemisen järjestelmän ulkopuolella, esimerkiksi harrastelijahistorian kirjoituksessa ja Internetin keskustelupalstoilla. Tilanne on akateemiselle maailmallekin siinä mielessä vaikea, että suurin osa tutkimuksen rahoituksesta on etsittävä siitä maailmasta, jossa kansallinen historia on voimissaan. Sen seurauksena parhaiten rahoitusta saa kerättyä kansallisen näkökulman omaavalla tutkimusaiheella. Kivimäen mielestä akateeminen historiantutkimuskenttä on onnistunut pääsemään irti kansallisesta kertomuksesta,

²²¹ Jokisipilä, Markku: *Menneen maailman omistajat*. Jokisipilän blogi 03.03.2008, <<http://jokisipila.blogspot.fi/2008/03/menneen-maailman-omistajat.html>>. Vierailtu 22.11.2013.

²²² Hentilä, Seppo: *Historian julkinen käyttö*. Tieteessä Tapahtuu 5/1998.

mutta se on silti ollut kyvytön vastaamaan neopatrioottien asettamaan haasteeseen historiakuvan luomisessa.²²³

5.3 Taistelu historiakuvasta

Suomalainen kansallinen historia on siis taistellut niin sisäisiä kuin ulkoisiakin uhkia vastaan pitääkseen suuren kansallisen kertomuksen osana suomalaista historiakuvaa. Ville Kivimäki on esittänyt kuusi eri tekniikkaa, joilla kansallinen historia on puolustautunut uusia näkemyksiä vastaan. Kivimäki on tehnyt huomionsa Elina Sanan Luovutetut-teoksen ympärillä käydyin keskustelun pohjalta. Tekniikat ovat: *Suomi historian subjektina*, *Pahan poislokkominen*, *Sonderwegtekniikka*, *Suhteellistaminen*, *Tietonurkkaustekniikka* ja *Kansallisen kertomuksen kiistäminen*. Näiden tekniikoiden avulla jaottelen nyt myös erillissotakeskustelua, siltä osin kun se synnyttää tilanteita, joissa uudet näkemykset kohtaavat kansallisen kertomuksen.²²⁴

Suomi Historian subjektina

Suomen käsittäminen historian suvereeniksi toimijaksi, eli subektiksi, tuottaa usein pelkistettyjä tulkintoja, joissa ”Suomi käy erillissotaa” tai ”Suomi taisteli kommunismia vastaan”. Tässä taktiikassa Suomi ei ole ikinä millään tavalla ristiriitainen yksikkö, eikä edusta mitään ideologiaa, vaan toteuttaa ainoastaan omaa puhdasta olemassaoloaan. Kivimäen mukaan ”Tällaisen historiankirjoituksen itsestäänselvinä tiedontuotannon intresseinä ovat yhteiskunnan taloudellisen tuotantojärjestelmän säilyminen, poliittisen eliitin maailmankuvan tukeminen ja kansallisen eheyden ja konsensuksen säilyminen”.

Tätä taktiikkaa käyttävät erillissotakeskustelussa ainakin Jukka Seppinen ja Pentti Virrankoski. Seppisen mukaan Suomi oli suurvaltojen politiikalle alistunut, mutta silti täysin itsenäinen toimija ja kyseessä oli suomalaisten osalta vain saksalaisen avun maksimointi²²⁵ Virrankosken mielestä taas Suomen johtomiehet toimivat ainoalla mahdollisella tavalla ja pelastivat Suomen itsenäisyyden. Hän vaatii monessa kohtaan Suomen syyllistämisen lopettamista.²²⁶

²²³ Kivimäki, Ville: *Oma maa aina vaan mansikka – Huomioita kansallisen historiankirjoituksen olemassaolosta, tekniikoista ja purkamisesta*. Ennen ja Nyt – Historian Tietosanomat 1/2005, <http://www.ennenjanyt.net/2005_1/kivimaki.pdf>. Vierailtu 22.11.2013.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Seppinen 2002, 15–35; Seppinen 2004, 48–49.

²²⁶ Virrankoski 2004a, 269–271.

Pahan poislohkominen

Tässä taktiikassa pyritään osoittamaan kaikki ei toivotut elementit Suomen politiikassa tai sodankäynnissä jollain tapaa poikkeuksiksi. Suuresta kertomuksesta poikkeavat teot ovat aina yksittäishenkilöiden tekemiä ja näin ollen ne teot voidaan tuomita vaarantamatta suuren kertomuksen puhtautta. Nämä poikkeusyksilöt ovat ”suur-Suomi kiihkoilijoita” tai ”natsimielisiä”, ja heidät sekä heidän toimintansa erotetaan langenneina suuresta kertomuksesta. Sama taktiikka pätee myös tapahtumiin. Suomen ylläpitämät keskitysleirit ja omille sotilaille langetetut kuolemantuomiot nähdään erityistapauksina, mutta esimerkiksi Tali-Ihantalan taistelut ovat erottamaton osa tarinaa. Poislohkomista voidaan tehdä myös kvantitatiivisen tarkastelun avulla, jolloin epämukavat asiat saadaan siirrettyä tilastoihin.

Erillissotakeskustelussa poislohkomista on esiintynyt huomattavan paljon Elina Sanan ja Oula Silvennoisen teosten jälkeisissä keskusteluissa. Monet olivat sitä mieltä, ettei Sanan tiedoissa ollut mitään uutta. Tämä oli totta, mutta osa sotavankienvaihtotilastoista oli nimenomaan häivytetty pieneksi sivujuoneksi tilastojen uumeniin. Silvennoisen paljastamat turvallisuuspoliisien tiiviimmät yhteydet taas yritettiin monesti laittaa yksittäisten henkilöiden piikkiin; Bruno Aaltonen oli opportunisti ja Arno Anthoni tunnettu antisemiitti. Järjestelmällinen yhteistyö yritettiin laittaa yksittäisten hallintovirkamiesten piikkiin. Jukka Seppinen taas selitti Mannerheimin miekantuppipäiväkäskyä marsalkan henkilökohtaiseksi hairahdukseksi.²²⁷

Sonderweg-tekniikka

Sonderweg on kiistanalainen historian teoria, jonka mukaan Saksan historiallinen kehitys poikkesi Länsi-Euroopasta jo viimeistään Saksan keisarikunnasta alkaen, ja natsien hallinto oli tulosta tästä erilliskehityksestä. Tässä taktiikassa korostetaan Suomen kuuluvan muuten länsimaisen sivistyksen piiriin, mutta samalla halutaan pestä kädet länsimaisen sivistyksen suuresta tragediasta, joka huipentui Auschwitziin.

Mielestäni myös Sonderweg-tekniikka on löydettävissä erillissotakeskustelusta, ei tosin ehkä niin selkeästi kuin monet muut luetelluista tekniikoista. Itsenäisen Suomen historia on ollut vahvasti sidoksissa Saksaan. Snellmanin ajatukset suomalaisen kansanhengen synnyttämisestä pohjautuivat saksalaisen Hegelin ajatuksiin. Muutenkin saksalaista kulttuuria, taidetta ja filosofiaa ihailtiin

²²⁷ Seppinen 2002, 15–35.

fennomaanien piirissä. Saksan keisarikunta takasi Suomen itsenäisyyden vuonna 1918, ja vuonna 1940 Hitler otti Suomen siipiensä suojaan ja takasi monien mielestä Suomen itsenäisyyden vastustamalla Neuvostoliiton miehitysaikkeitä. Suomessa oli siis vuoteen 1943 saakka, vasemmistoa lukuunottamatta, olemassa suuri tuki Saksaan suuntautuvalle politiikalle. Suomalaisessa historiankirjoituksessa on tunnustettu se tosiasia, että Suomen kehitys kulki Saksan vanavedessä. Kuitenkin sitten myöhemmin Saksan sodankäynnin luonteen lopullisesti paljastuttua korostettiin lähinnä sitä, miten erilainen Saksa Suomessa nähtiin muuhun Eurooppaan verrattuna. Suomen ja Saksan kansojen kohtalonyhteys katkeaa siis yhtäkkiä siihen hetkeen kun Saksan todellinen, jo aikaisemmin eurooppalaisesta sivistyksestä erkaantunut, luonne paljastuu.

Sonderweg-tekniikkaa on tavallaan myös sen korostaminen, miten vaikeaa ulkomaalaisten on ymmärtää Suomen tilannetta. Korostetaan sitä, että Suomen tilanne ei ole vertailukelpoinen minkään muun valtion tilanteen kanssa. Tätä taktiikkaa on sovellettu vastauksissa ulkomaalaisten esittämiin mielipiteisiin Lundinista Arnstadiin.

Suhteellistaminen

Suhteellistamistekniikassa saatetaan jopa tunnustaa Suomen toimissa olleen jotain huomautettavaa, mutta samantien verrataan sitä johonkin muuhun tapahtumaan, joka on vielä kauheampi. Tämä taktiikka on tuttu niistä kirjoituksista, joissa vertaillaan sitä, kumpi oli ihmiskunnalle tuhoisampi, Stalin vai Hitler. Suhteellistamistaktiikassa muistetaan aina Suomessa mahdollisesti tapahtuneiden laittomuuksien jälkeen luetella kaikki Hitlerin ja Stalinin rikokset, jotta mittakaavaero tulisi mahdollisimman selväksi.

Suhteellistamiseen törmää erillissotakeskustelussa yllättävän usein. Useimmiten korostetaan sitä, miten Suomen tekemät rikokset ovat koko maailmansodan mittakaavassa todella pieniä. Juutalaisten luovuttamista on esimerkiksi vähätelty vetomalla vähäiseen lukumäärään. 2000-luvun keskustelussa suhteellistamista käytettiin eniten vertaamalla Suomen Saksa-yhteistyötä muihin Suomen historian ”kipupisteisiin”. Jukka Tarkka ja Martti Häikiö esimerkiksi myöntävät Suomen luovuttaneen ihmisiä Saksaan, mutta nostavat saman tien esiin sen, että ihmisiä luovutettiin myös Neuvostoliittoon.²²⁸

²²⁸ Ylioppilaslehti 28.11.2003; Tarkka, Jukka: *Luovutetut ja luovuttajat*. Hämeen Sanomat 28.11.2003.

Tietonurkkaustekniikka

Tietonurkkatekniikka on Kivimäen mukaan oikeastaan poislohkamisen representaatiotekniikka. ”Epämieluisa tieto esitetään marginaalissa, suluissa, tietonurkkauksissa tai alaviitteissä. Tällä perusteella voidaan todeta, että asia on tiedossa ja tutkijain kädet pesty.” Tällä tekniikalla kiusallinenkin informaatio pystytään esittämään historian yleisteoksissa tai sotien juhlakirjasarjoissa irrallisena yksikkönä, poissa siitä leipätekstistä, joka seuraa suurta kansallista kertomusta.

Erillissotateesiä puolustavissa teoksissa tietonurkkatekniikkaa on käytetty hyväksi siten, että informaatio erillissotateesin kiistanalaisuudesta jätetään pois leipätekstistä. Jukka Seppinen on esimerkiksi sijoittanut teoksessaan *Hitler, Stalin ja Suomi – Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935-1944* suurimman osan Oula Silvennoisen kritiikistä lähdeviitteeseen. Mauno Jokipii taas käsittelee erillissotateesin problematiikkaa omassa tekstilaatikossa.²²⁹

Kansallisen kertomuksen kiistäminen

Kansallisen kertomuksen ykstyiskohtainen määrittely on vaikea tehtävä. Sen vuoksi onkin helppo väittää, ettei mitään kansallista kertomusta edes olisi olemassa. Kansallinen kertomus on kuitenkin juurrutettu niin hyvin suomalaiseen yhteiskuntaan, että se vaikuttaa sieltä huomaamatta. Kivimäen mukaan: ”Osaa suomalaisesta historiankirjoituksesta tehdään yhä niin kuin se olisi pohjimmiltaan tarkoitettu valvovalle isähahmolle, jota halutaan mielistellä ja jolta halutaan ymmärrystä ja hyväksyntää. Tämä ”Isä” on joko kuviteltu kansakunta suurmiehineen tai konkreettisemmin isien ja isoisien sodan kokenut sukupolvi. Tähän liittyy myös alemmuuskompleksinen suhde ”Eurooppaan” ja loputon kaipuu saada hyväksyntää ulkomailta.”

Akateemisessa erillissotakeskustelussa tämä tekniikka näkyy siinä, ettei kukaan myönnä puolustavansa kansallista kertomusta. Puolustetaan ennemmin ”historiallista totuutta” tai ”Suomen kunniaa”. Kansallisen kertomuksen olemassaoloa ei myönnetä, vaan vedotaan siihen, ettei Suomen tilannetta ole mitenkään helposti mahdollista ymmärtää.

²²⁹ Seppinen 2008; Jokipii 2002, 180–183.

Lopuksi

Erillissotakeskustelua on vuoteen 2012 mennessä käyty jo yli 70 vuotta. Keskustelussa on ollut erilaisia vaiheita, mutta minkäänlainen yhteisymmärrys osapuolien välillä ei ole todellisuudessa ollut lähelläkään. Historiakulttuurin muuttuminen avoimemmaksi on kuitenkin sallinut erilaisten jatkosodan tulkintojen esiinnousun, ja samalla jatkosodan kansallisnationalistinen historiakuva on väkisinkin muuttunut. Neuvostoliiton arkistot avautuvat yhä pikku hiljaa, ja onkin mahdollista, että sieltä saadaan vielä joitain uusia dokumentteja jatkosodan osalta. Yleisesti tunnustettu tilanne on kuitenkin se, että suurin osa käytettävissä olevasta jatkosotaa koskevista dokumenteista on jo moneen kertaan koluttu. Tulevan jatkosotatutkimuksen tehtäväksi jää enemmän vanhojen lähteiden uudelleen tulkinta kuin uusien lähteiden etsiminen.

2000-luvun erillissotakeskustelussa on selkeästi nähtävissä eräiden tutkijoiden ehdottomuus erillissotateesin suhteen – puolin ja toisin. Erillissotateesiä kyseenalaistava tutkimus saatetaan nähdä Suomen kunniaa loukkaavana ja toisaalta erillissotateesiin nojaavia tulkintoja pidetään ummehtuneen kansallisen historiankirjoituksen jatkona. Molemmat reaktiot ovat tavallaan ymmärrettäviä, sillä uuden tutkimuksen kuuluukin haastaa vanhoja tulkintoja, ja vanhojen tutkijoiden taas on vaikea hyväksyä uusia tulkintoja, koska se saattaisi tarkoittaa heidän omien tutkimustensa arvon mitätöitymistä.

Akateemisessa erillissotakeskustelussa on vuodesta 2009 lähtien ollut selviä laantumisen merkkejä. Silti se on varmasti yksittäisistä historia-aiheista edelleen kaikkein kiistellyin. Lähdeaineistoa kerätessäni törmäsin monesti myös muiden kuin tutkijoiden käymään erillissotakeskusteluun. Lehdissä aihe nousee esiin yleensä poliitikkojen tai tutkijoiden kommenttien myötä. Kaikkein kiivainta keskustelu oli kuitenkin tietyillä Internetin keskustelupalstoilla. Varsinkin anonymiteetin takaa kirjoittavilla henkilöillä mielipiteet saattavat olla melkoisen räväköitä. Tavallisten kansalaisten käymää erillissotakeskustelua löytyy eräiden historia-aiheisten keskustelupalstojen lisäksi myös monien verkkolehtien kommentiosioista.

Erillissotakeskustelu siis herättää kansan keskuudessa tunteita ja keskustelua. Tämä havainto ei kuitenkaan korreloi Pilvi Torstin vuonna 2012 tekemän kyselytutkimuksen kanssa. Torsti on tutkinut suomalaisten historiatietoutta teoksessa *Suomalaiset ja historia*. Torstin tutkimuksen mukaan erillissota ei herättänyt kansalaisissa erityisiä intohimoja, eikä se missään tapauksessa ollut osa ihmisten perustulkintaa jatkosodasta.²³⁰ Voikin siis olla niin, että äänekäs pieni vähemmistö onnistuu anonymiteetin avulla hallitsemaan Internetissä käytävää keskustelua ja antamaan sille kokoaan suuremman merkityksen. Kansalaiskeskustelu on tietysti tutkijalle haastava tutkimuskohde, mutta toivoisin silti, että erillissotakeskustelua tutkittaisiin joskus vielä laajempanakin ilmiönä.

²³⁰ Torsti, Pilvi: *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2012. 135–155.

Lähteet

Julkaistut alkuperäislähteet

Ahto, Sampo: *”Tiedettä” parhaimmillaan*. Sotilasaikakauslehti 6–7/2004.

Ahto, Sampo: *Suomen ja Saksan suhteet 1943–1944*. SA 8/2004.

Ahto, Sampo: *Kyseenalainen dokumenttiteos*. SAL 1/2006.

Ahto, Sampo: *Monenlaisia totuuksia*. SAL 5/2008.

Apunen, Osmo & Wolff, Corinna: *Pettureita ja patriootteja – Taistelu Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan suunnasta 1938–1948*. SKS, Helsinki 2009.

Bäckman, Johan: *Pronssisoturi – Viron patsaskiistan tausta ja sisältö*. Tarbeinfo, Tallinna 2008.

Enbuske, Matti: *Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisien yhteistyön salainen historia*. Agricola 8.10.2008 <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=1395>>.

Hentilä, Seppo: *Inte kan ju finländare ha gjort något sådant!* Historisk Tidskrift 4/2008.

Holmila, Antero: *Holokausti – Tapahtumat ja tulkinnat*. Atena, Jyväskylä 2010.

Holmila, Antero: *Varieties of Silence: Collective Memory of the Holocaust in Finland*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

Häikiö, Martti: *Saksan ja sen liittolaisten hyökkäys itään*. Historiallinen Aikakauskirja (HA) 1/2003.

Häikiö, Martti: *Historia ja väärät profeetat – kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita, Helsinki 2003.

Jokipii, Mauno: *Hitlerin Saksa ja sen vapaaehtoisliikkeet – Waffen-SS:n suomalaispataljoona vertailtavana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.

Jokipii, Mauno: *Suomen sodan luonne*. HA 2/2004.

Jokisipilä, Markku: *Hitler katsoi erillissotateesiä läpi sormien*. HA 3/2002.

Jokisipilä, Markku: *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Jokisipilä, Markku: *Suomalainen historiallinen myytti*. Tieteessä tapahtuu, 2/2005 (Jokisipilä 2005a).

Jokisipilä, Markku: *Kysymys erillissodasta on vaikea ja monitulkintainen*. HS Vieraskynä 18.03.2005 (Jokisipilä 2005b).

Jokisipilä, Markku: *Napapiirin aseveljet*. Teoksessa *Aseveljet – Saksalais-suomalainen aseveljeys 1942–1944, toim. Robert Alftan*. WSOY, Helsinki 2005 (Jokisipilä 2005c).

Jokisipilä, Markku: *Naiivia ruotsalaista lyötiin ajopuulla päähän*. TS 03.12.2006.

Jokisipilä, Markku: *”Kappas vaan saksalaisia!” – Keskustelu Suomen jatkosodan 1941–1944 luonteesta*, teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007.

Jokisipilä, Markku: *Presidenttifoorum*. Jokisipilän blogi 21.11.2008, <<http://jokisipila.blogspot.com/2008/11/presidenttifoorum.html>>.

Jokisipilä, Markku: *Teloitettu arvio*. Jokisipilän blogi 24.10.2008, <<http://jokisipila.blogspot.fi/2008/10/tss-viel-vhn-lis-ylikangas-vs.html>>.

Jokisipilä, Markku: *Sotasyllisysselvitys*. Jokisipilän blogi 14.03.2010, <<http://jokisipila.blogspot.fi/2010/03/sotasyllisysselvitys.html>>.

Jungar, Sune: *Överskattad Günther-biografi*. HBL 03.12.2006.

Junila, Marianne: *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisten sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. SKS, Helsinki 2000.

Jyränki, Antero: *Yhteinen hyökkäys 1941, erillisrauha 1944*. Kaleva Vieras 5.4.2005.

Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1 N:o 12 2009.

Kemiläinen, Aira, Toinen maailmansota ja Suomen maine ”lännen” arvioimana. Tieteessä tapahtuu 5/2006.

Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku: *Shifting Images of “Our Wars”: Finnish Memory Culture of World War II*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

Kivimäki, Ville: *Three Wars and Their – Epitaphs the Finnish History and Scholarship of World War II*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

Korpela, Jukka & Kinnunen, Tiina & Nevala, Arto: *Sotatutkimus kaipaa uusia näkökulmia*, HS Mieli 25.2.2005.

Kujala, Antti: *Vankisurmat – Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatkosodassa*. WSOY, Helsinki 2008.

Kyllönen, Matti: *Suomi kävi erillissotaa yhteistyössä Saksan kanssa*. Kyllösen blogi 08.06.2011, <<http://www.mattikyllonen.com/65>>.

”Käymme omaa erillistä sotaamme” – Risto Rytin päiväkirjat 1940–1944. Toim. Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Edita, Helsinki 2006.

Lackman, Matti: *Esko Rieki – Jääkärivärvi, Etsivän Keskuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja*. SKS, Helsinki 2007.

Lackman, Matti: *Turvallisuuspoliisien aseveljeys*. HA 4/2008.

Leitzinger, Antero: *Salaiset aseveljet - sensaatio vai julkinen salaisuus?* Agricola 30.10.2008, <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=1402>>.

Leskinen, Jari & Juutilainen, Antti: *Jatkosodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki 2005.

Lindstedt, Jukka: *Vuoden 2003 kohutuim kirja*. Oikeus 1/2004.

Lindstedt, Jukka & Löytömäki, Stina: *Sotasyällisysoikeudenkäynti*. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 22/2010.

Manninen, Ohto: *Stalinin kiusa-Himmlerin täi – Sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä*. Edita, Helsinki 2002.

Manninen, Ohto: *Sotatutkimus tarvitsee lisää tukea*, HS Mielipide 16.2.2005.

Manninen, Ohto: *Jatkosota ja Suuri isänmaallinen sota. Toinen maailmansota vuoden 1945 perspektiivistä suomalaisin ja venäläisin silmin*. Esitelmä Suomalais-venäläisessä seminaarissa 21.4.2005 Venäjän tiede- ja kulttuurikeskuksessa Helsingissä, <<http://www.kaapeli.fi/svs/historiaseminaari.htm#manninen>>.

Meinander, Henrik: *Pelinappula vai riskipeluri? – Tulkintoja Suomesta toisen maailmansodan aikana*. Tieteessä tapahtuu 03/2003.

Meinander, Henrik: *Intressant men bristfälligt om fångutlämningarna*. Hufvudstadsbladet (HBL) 14.12.2003.

Meinander, Henrik: *Förvånande fadäs*. HBL 13.03.2005.

Meinander, Henrik: *Suomen historia – Linjat rakenteet käännekohdat*. WSOY, Helsinki 2006.

Meinander, Henrik: *Arnstads bok är inte seriös*. Sveska Dagbladet 03.12.2006, <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/arnstads-bok-ar-inte-serios_375750.svd>.

Meinander, Henrik: Alustuspuheenvuoro presidenttifoorumissa 19.10.2008, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default54fb.html?contentid=177833&nodeid=42419&contentlan=1&culture=fi-FI>>.

Meinander, Henrik: *Suomi 1944 – Sota, yhteiskunta, tunnemaishema*. Siltala, Helsinki 2009.

Meinander, Henrik: *Finland and the Great Powers in World War II: Ideologies, Geopolitics, Diplomacy*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

Miettunen, Katja-Maria: *Menneisyys ja historiakuva*. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. SKS, Helsinki 2009.

Näre, Sari: *Sotien tunneperinnössä tutkimista*. HS MieliPide 09.03.2005.

Pohjonen, Juha: *Aseveljien salaisuus*. Karjalainen 27.9.2008.

Polvinen, Tuomo: *Saksa ja Suomi 1943–44*. Kanava 7/2004.

Polvinen, Tuomo: *Suurvallat, Suomi ja erillissota*. Kanava 3/2005.

Rautkallio, Hannu: *Manipulointia juutalaisten luovutuksilla*. Kanava 1/2004.

Rautkallio, Hannu & Lehtinen, Lasse: *Kansakunnan sijaiskärsijät – Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. WSOY, Helsinki 2005.

Rautkallio, Hannu: *Faktoja ja fiktioita juutalaisten luovutuksissa*. Kanava 4–5/2005.

Rautkallio, Hannu: *Karkotuspäätösten sattumanvaraisuudesta*. Kanava 8/2005.

Rautkallio, Hannu: *Erillissotamme harmaata aluetta*. Kanava 9/2008.

Rautkallio, Hannu: *Oula Silvennoisen harhaiset polut*. Kanava 2/2009.

Saarikoski, Vesa: *Suomalaiset toisessa maailmansodassa*. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*, toim. Ville Pernaa & Mari K. Niemi. Edita, Helsinki 2005.

Sedergren, Jari: *Historiasta keskustellaan taas*. Ennen ja nyt – Historian tietosanomat, Pääkirjoitus 15.12. 2003.

Sedergren, Jari: *Erillissota*. Sedergrenin blogi 14.03.2005, <<http://sedis.blogspot.fi/2005/03/erillissota.html>>.

Sedergren, Jari: *Sotapuheita*. Sedergrenin blogi 07.12.2006, <<http://sedis.blogspot.fi/2006/12/sotapuheita.html>>.

Seppinen, Jukka: *Paasikiven aikakauteen*. Ajatus Kirjat, Helsinki 2002.

Seppinen, Jukka: *Urho Kekkonen – Suomen johtaja – Poliittinen elämäkerta*. Ajatus kirjat, Helsinki 2004.

Seppinen, Jukka: *Menetetty Karjala? – Karjala-kysymys Suomen politiikassa 1940–2000*. Minerva, Helsinki|Jyväskylä 2006.

Seppinen, Jukka: *Suomi ei ollut Saksan liittolainen*. Esitelmä Hirvensalmella, 31.10.2008. Ahdin askeleet, poliittisen historian foorumi II. Jukka Seppisen blogi, <<http://blogitus.net/kerava/2009/04/>>.

Seppinen, Jukka: *Suomi ei ollut Hitlerin Saksan liittolainen*. HS Mielipide 09.11.2008.

Seppinen, Jukka: *Venäjän puolustusministeriölle*. Jukka Seppisen blogi 11.12.2009, <<http://blogitus.net/kerava/2009/12/>>.

Seppinen, Jukka: *Hitler, Stalin ja Suomi – Isänmaa totalitarismin puristuksessa 1935–1944*. Minerva Kustannus OY, Helsinki-Jyväskylä 2009.

Sihvola, Juha: *Historian sumeat ja kauheat valinnat*. HA 4/2003.

Silvennoinen, Oula: *Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Otava, Helsinki 2008.

Silvennoinen, Oula: Alustuspuheenvuoro presidenttifoorumissa 19.10.2008, <<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default54fb.html?contentid=177833&nodeid=42419&contentlan=1&culture=fi-FI>>.

Silvennoinen, Oula: *Erillissodan apologeetta*. Kanava 1/2009.

Silvennoinen, Oula: *Limits of Intentionality: Soviet Prisoners-of-War and Civilian Internees in Finnish Custody*. Teoksessa *Finland in World War II – History, Memory, Interpretations*. Toim. Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki. Brill, Leiden-Boston 2012.

Soikkanen, Timo: *Objekti vai subjekti? – Taistelu jatkosodan synnystä*. Teoksessa *Sodan totuudet – Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*, toim. Markku Jokisipilä. Ajatus Kirjat, Helsinki 2007.

Suvioja, Aleksanteri: *Yhdessä vai erikseen: Suomen ja Saksan aseveljeys uudessa valossa*. Agricola – Suomen historiaverkko (Agricola) 01.11.2004, <<http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=649>>.

Tarkka, Jukka: *Luovutetut ja luovuttajat*. Hämeen Sanomat 28.11.2003.

Tarkka, Jukka: *Poliittisten selitysten ilotulitus, Kun Suomi jallitti Saksaa*. HS Kulttuuri 20.05.2004.

Tarkka, Jukka: *Suomen valinta oli sotilaspoliittinen - ei aatteellinen*. TS Pääkirjoitus 04.05.2005.

- Tarkka, Jukka: *Perushistoriaa parhaimmillaan*. Etelä-Suomen Sanomat, 26.01.2006.
- Tarkka, Jukka: *Sota idässä, selitykset tilanteen mukaan Nyt Venäjällä Suomea pidetään taas syyllisenä talvisotaan*. HS Kulttuuri 18.10.2007.
- Tarkka, Jukka: *Suomalaiset tekivät synkkyyden töitä*. HS 24.9.2008 (Tarkka 2008a).
- Tarkka, Jukka: *Erillissotateorian loppu ?* Satakunnan Kansa (SK) 2.10.2008 (Tarkka 2008b).
- Tarkka, Jukka: *Hirmuinen asia – Sotasyllisyys ja historian taito*. WSOY, Helsinki 2009.
- Teloitettu totuus – kesä 1944*. Toim. Jarmo Nieminen & Jukka Kulomaa. Ajatus Kirjat, Helsinki 2008.
- Torsti, Pilvi: *Suomalaiset ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2012.
- Tuomioja, Erkki: *Pelastiko Ryti-Ribbentrop-sopimus Suomen v. 1944?* Tuomiojan blogi Toukokuu 2004, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=49>>.
- Tuomioja, Erkki: *Kiistelty kirja Ruotsin kiistellystä ulkoministeristä*. Tuomiojan blogi, kirjavinkki, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1395&category=3>>.
- Tuomioja, Erkki: *Aristokraatti hitlerismin ihmiskasvoisena edustajana*. Tuomiojan blogi, viikon kirjavinkki joulukuu 2010, <<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1709&category=3>>.
- Turtola, Martti: *Jääkärikenraali Einar Vihma – Ihantalan tasitelun ratkaisija*. Otava, Helsinki 2005.
- Turtola, Martti: *Pääministeri presidentti Risto Ryti ei valittanut kohtaloaan*. Teoksessa *Sata sotakohtaloa* toim. John Lagerbohm. Otava, Helsinki 2011.
- Vahtola, Jouko: *Suomen historia – Jääkaudesta Euroopan unioniin*. Suuri suomalainen kirjakerho oy, Helsinki 2003.
- Vahtola, Jouko: *Sotahistorialla myös pasifistinen merkitys*. HS Mielipide 04.03.2005.
- Vares, Vesa: *Kansallissosialistinen Saksa ja pohjoismainen moraal*. Historiallinen aikakauskirja 2/2011.

Vihavainen, Timo: *Venäläistutkija käsittelee jatkosotaa Pietarin piirityksenä. Neuvostohistorioitsija ei anna tuumaakaan periksi vanhoista stalinistisista näkemyksistä.* HS 6.12.2002 Kulttuuri.

Vihavainen, Timo: *Tiedot ja luulot kansakunnan muistissa.* Kanava 1/2004.

Vihavainen, Timo: *Kommentilla haluttiin näpäyttää Halosta.* Kaleva 04.03.2005.

Vihavainen, Timo: *Sodassa Suomea ohjasi reaali politiikka.* HS Mielipide 21.03.2005.

Virmavirta, Jarmo: *Jatkosota.* Uusi Suomi, Puheenvuoro 4.10.2008,

<<http://jarmovirmavirta.puheenvuoro.uusisuomi.fi/42477-jatkosota>>.

Virrankoski, Pentti: *Suomen syyllistäminen jatkosotaan on kumottava,* Kanava 4–5/2004.

Virrankoski, Pentti: *Suomen syyllisyys vuoden 1941-44 sotaan on harha.* Kareliaklubi-lehti elokuu 2004.

Virrankoski, Pentti: *Suomen historiasta 1939-44 tarvitaan tietoa.* HS Mielipide 13.3.2005.

Virrankoski, Pentti: *Suomen historia – Maa ja kansa kautta aikojen.* SKS, Helsinki 2012.

Visuri, Pekka: *Historian poliittiset tulkinnat perustettava tutkimukseen.* Turun Sanomat (TS) Pääkirjoitus 16.3.2005.

Visuri, Pekka : *Toisen maailmansodan raskas perintö tutkimuksen ongelmana.* SAL 8/2005.

Westerlund, Lars: *Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941–1944.* Tammi, Helsinki 2008.

Ylikangas, Heikki: *Tulkintani Talvisodasta.* WSOY, Helsinki 2001.

Ylikangas, Heikki: *Selvitys valtioneuvoston kanslialle.* Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004.

Ylikangas, Heikki: *Muutokset tutkimuksen suuntautumisessa.* HA 1/2004.

Ylikangas, Heikki: *Sattumaltako juutalaispakolaiset luovutettiin?* Kanava 7/2005.

Ylikangas, Heikki: *Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksessa kesällä 1944.* Otava, Helsinki 2007 (Ylikangas 2007a).

Ylikangas, Heikki: *Suomen historian solmukohdat.* WSOY, Juva 2007 (Ylikangas 2007b).

Ylikangas, Heikki: *Yhden miehen jatkosota*. Otava, Helsinki 2009.

Sanomalehtiartikkelit

Historia vaikenee yhä. Ylioppilaslehti 28.11.2003.

Aseveljet ja rikostoverit. HS Sunnuntaiosio 28.9.2008.

Historian professorit hautaavat pitkät kiistat, HS 19.10.2008.

Näkemykset erillissodasta sai huutia Linnan historiakeskustelussa. HS, A-kotimaa 20.10.2008.

Natsi-Suomi. Ylioppilaslehti 26.10.2010, <<http://ylioppilaslehti.fi/2010/11/natsi-suomi/>>.

Oliko Suomella vaihtoehtoa 1941? Historian ystävä 1/2011,
<http://www.historianyst.fi/sites/default/files/HYST1_2011_2.pdf>.

Suomi Saksan kanssasotijana. Nykypäivä 23.06.2011.

Suomi Saksan liittolaisena. HS 06.12.2012.

Muut lähteet

Kirjallisuus

Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartiat – Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*. SHS, Helsinki 1996.

Ahto, Sampo: *Aseveljet vastakkain*. Kirjayhtymä, Helsinki 1980.

Alftan, Robert (toim.): *Aseveljet – saksalais-suomalainen aseveljeys 1942–1944*. WSOY, Helsinki 2005.

Arnsatd, Henrik: *Spelaren Christian Günther*. Wahlström & Widstrand, Finland 2006.

Arnstad, Henrik: *Finlands sak var inte vår*. Dagens Nyheter 16.09.2006, <<http://www.dn.se/kulturojje/finlands-sak-var-inte-var>>.

- Arnstad, Henrik: *Finland ljuger om nazismen*. Svenska Dagbladet 29.11.2006, <http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/finland-ljuger-om-nazismen_374506.svd>.
- Arnstad, Henrik: *Skyldig till skuld: en europeisk resa i Nazitysklands skugga*, 2009.
- von Blücher, Wipert: *Suomen kohtalonaikoja. Muistelmia vuosilta 1935–1944*, suomentaja Lauri Hirvensalo. WSOY, Porvoo 1950.
- Burleigh, Michael: *Kolmas valtakunta*. suom. Seppo Hyrkäs. WSOY, Helsinki 2004.
- Ekberg, Henrik: *Führerns trogna följeslagare*. Schildts, Ekenäs 1991.
- Hentilä, Seppo: Historian julkinen käyttö. Tieteessä tapahtuu 5/1998.
- Herlin, Ilkka: *Tutkijoiden Jatkosota*, teoksessa *Suomi 85 – Itsenäisyyden puolustajat, osa Rintamalla*. Weilin&Göös, Helsinki 2001.
- Jakobson, Max: *Koko tutkimus yhden kortin varassa*. HS Kulttuuri 25.4.2001.
- Jalanti, Heikki: *Suomi Puristuksessa 1940–1941*. Tammi, Helsinki 1966.
- Jokipii, Mauno: *Jatkosodan Synty*. Otava, Helsinki 1987.
- Jonas, Michael: *Kolmannen valtakunnan lähettiläs – Wipert von Blücher ja Suomi*. Ajatus, Juva 2010.
- Juvonen, Kalle: *Goebbels ja Suomi*. Kanava 2006/3.
- Kainulainen, Heikki: *ERILLISSOTATEESIN HAUTAJAISET? – Akateeminen erillissotakeskustelu Oula Silvennoisen Salaiset Aseveljet-teoksen julkaisun jälkeen*. Poliittisen historian kandidaatintutkielma, Helsingin yliopisto 2011.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000.
- Kershaw, Ian: *Hitler*. suom. Ilkka Rekiaro. Otava, Helsinki 2009.
- Korhonen, Arvi: *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi*. WSOY, Porvoo-Helsinki 1961.
- Krosby, Hans Peter: *Suomen Valinta 1941*. Suomentanut Erkki Ihanainen. Kirjayhtymä, Helsinki 1967.

Lundin, C. Leonard: *Finland in the Second World War*. Indiana University Press, Bloomington 1957.

Mikkola, Marja-Leena: *Menetetty lapsuus – Suomalaismiehittäjien vankeudessa 1941–44*. Tammi, Helsinki 2004.

Polvinen, Tuomo: *J.K. Paasikivi – Valtiomiehen elämäntyö 3 1939–1944*. WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva 1995.

Rautkallio, Hannu: *Ne kahdeksan ja Suomen omatunto*. Weilin+Göös, Espoo 1985.

Rautkallio, Hannu & Lehtinen, Lasse: *Väinö Tanner–Unohdetut päiväkirjat*. Paasilinna 2011.

Rintala, Tommi: *Jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain sinivalkoista – Ohto Mannisen ja Heikki Ylikankaan talvi- ja jatkosotänäkemysten erot ja argumenttien taustat*. Historian pro gradu – tutkielma, Tampere 2011.

Risto Ryti, Sota-ajan muistelmat (toim. Hannu Rautkallio). Paasilinna, Juva 2012.

Sana, Elina: *Luovutetut – Suomen ihmislouvatukset Gestapolle*. WSOY, Helsinki 2003.

Savolainen, Hannu: *Jatkosodan ihmislouvatukset menneisyyden kipupisteenä – Elina Sanan Luovutetut-teoksen aiheuttama kohu*. Poliittisen historian pro gradu – tutkielma, Helsingin yliopisto 2011.

Turtola, Martti: *Risto Ryti – Elämä isänmaan puolesta*. Otava 1994.

Upton, Anthony F.: *Finland in crisis 1940–1941*. Faber and Faber, Lontoo 1964.

Vilkuna, Kustaa: *Sanan valvontaa – Sensuuri 1939–1944*. Otava, Helsinki 1962.

Visuri, Pekka: *Mannerheimin ja Rytin vaikeat ajat – Suomen johdon ratkaisut jatkosodan käännekohdassa*. Docendo, Jyväskylä 2013.

Muut julkaistut lähteet

Valtiosihteeri Pertti Torstilan puhe Ruotsin sotatiedeakatemiassa 13.11.2006, <<http://www.formin.fi/public/default.aspx?contentid=83637>>.

Hitler's ally should not correct textbooks, venäläisen RIA Novosti-uutistoimiston englanninkielinen artikkeli <<http://en.rian.ru/onlinenews/20050303/39698729.html>>.

Suomen ulkoministeriön mediakatsaus 01.12.2006,
<<http://www.formin.fi/public/default.aspx?contentid=84231&nodeid=15154&contentlan=1&culture=fi-FI>>.

Venäjän ministeriö: Suomi unohti sodan opetukset, HS Ulkomaat 11.12.2009.

Kahdeksannen presidenttifoorumien esittely. Presidentti Tarja Halosen arkistoidut verkkosivut,
<<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default23b7-2.html?nodeid=42419>>.

Presidenttifoorumien esittely. Presidentti Tarja Halosen arkistoidut verkkosivut,
<<http://www.presidentti.fi/halonen/Public/default23b7-2.html?nodeid=42419>>.

